

Leto XXXVII - APRIL - MAJ - JUNIJ 1986 - št. 2

VESTNIK VOZERO
VOZERO VESTNIK
SLOVENSКИН
DOMOBANCEV
VESTNIK
DOMOBANCEV
SLOVENSКИН
VESTNIK VOZ
ERO VESTNIK

VESTNIK SLOVENSКИH DOMOBANCEV IN DRUGIH RODOLJUBOV je glasilo svobodnjakov vključenih v ZDSPB. — Izdaja ga konzorcij, Ramón Falcón 4158, 1407 — Buenos Aires. Ureja uredniški odbor. Naslov uredništva in uprave: Ramón Falcón 4158, suc. 7, Buenos Aires.

VESTNIK — VOCERO es el informativo de los combatientes anticomunistas eslovenos. Edición y redacción: Ramón Falcón 4158, 1407 - Buenos Aires. Editor responsable: Rudi Bras.

VESTNIK — VOCERO is the voice of slovenian anticommunist veterans. Ovitek: Aleš Gošar.

Tiska: Vilko S. R. L., Estados Unidos 425, 1101 - Buenos Aires, Argentina.

— o —

DENARNA NAKAZILA za naročnino in za „Tiskovni sklad Karla Mauserja“ pošiljajte na ime Alojzij Dolinar, na zgoraj napisani naslov uprave.

Tiskovni sklad Karla Mauserja

Ga. Ivanka Trobec v spomin moža Franceljna ob 2. obletnici smrti	5.- ₳
Neimenovani iz Mendoza, Argentina	30.- ₳
Neimenovani iz Mendoza, Argentina	50.- ₳
Duh. g. Vladimir Kozina v spomin na pisatelja g. Mirka Javornika	50.- USA dol.
Duh. Tone Dejak iz Pariza	50.- USA dol.

VSEM DAROVALCEM NAJLEPŠA HVALA!

VESTNIK VOJERO

SLOVENSKIH DOMOBANCEV IN DRUGIH RODOLJUBOV

LETNIK XXXVII

APRIL-MAJ-JUNIJ

1986

Tam

Ko se bom vrnil, bom šel najprej
v skrivnostne kraje
na črti Rog — Krim — Ljubelj,
kjer sem spoznal, kaj je življenje
in kjer sem bil mnogo dni v strahu
kakor pred smrtjo.
Tam sem tudi našel zavetje
v zemlji,
v lesu in v gori.
Tam hočem delati in počivati.
Tam so še vedno dnevi
— zame niso minili nikdar —
v katerih sem željno pričakoval pomlad
in novo življenje.
Nič se ni izgubilo,
nič ni padlo v pozabo.
Ves sem v tistih krajih,
kajti vsi moji so tam
in bodo tam,
ko se bom vrnil.

Francè Papež

Slovenska prihodnost

O slovenski prihodnosti bi moral razmišljati vsak zaveden Slovenec. Ne samo o prihodnosti slovenske domovine, ampak tudi o prihodnosti Slovencev izven Slovenije — v zamejstvu in onih, ki so razpršeni po vsem svetu. To razmišljanje se pravim rodoljubom vsiljuje še posebno danes, ko je slovenstvo doma v vedno večji nevarnosti, ko ni več Slovenija tista narodna in kulturna luč, ki bi dajala svetlobo ostalim Slovincem po svetu. Ta slovenska luč vedno slabše sveti, samo še brli, ker ji domače komunistične oblasti kradejo gorilno olje — to se pravi, da ljudem in zlasti še mladini ubijajo slovenskega duha in slovensko zavest, omalovažujejo slovensko kulturo, zlasti slovenski jezik, skrivljajo resnico o slovenski preteklosti posebej o komunistični revoluciji in njenih strahotah, pospešujejo potujčevanje slovenske zemlje z naseljevanjem tujcev — južnjakov na slovenskem ozemlju, itd.

Velik slovenski rodoljub, ki živi v Nemčiji in od blizu opazuje dogajanja v domovini, je zapisal, da „slovenstvu bije plat zvona, in še nekaj desetletij, pa bo slovenstvo le še zgodovinski pojem.“ Da, to se bo zgodilo, če bomo Slovenci držali križem roke, če se oni doma in mi v diaspori ne bomo z vso silo uprli nakanam komunističnega režima in skušali rešiti slovenske in krščanske vrednote.

Kako je slovenstvo ogroženo na Koroškem, v Italiji in na Madžarskem, to nam je dobro znano. Pa to še razumemo, ker v teh državah živijo Slovenci sredi svojih narodnih nasprotnikov, ki nas želijo uničiti. Žalostno pa je, da je slovenstvo ogroženo na svojih lastnih tleh.

POMAGAJMO DOMOVINI!

Ker so naši rojaki doma v težkem položaju, smo predvsem mi v zamejstvu in zdomstvu, ki živimo v svobodnem svetu, poklicani, da pomagamo reševati ogroženo domovino in s tem graditi srečnejšo slovensko prihodnost. Pomagajmo tistim vztrajnim in tihim borcem, ki kakor termiti rušijo komunistično razdiralno, protikrščansko in protislovensko delo.

Kako naj pomagamo tem borcem in našim zavednim rojakom? Predvsem, da jih seznanimo z našim NARODNO POLITIČNIM PROGRAMOM in z akcijami za uresničevanje tega programa.

SLOVENCIM ZAHTEVAMO ZASE POLITIČNO, KULTURNO, VERSKO IN GOSPODARSKO SVOBODO, ki naj temelji na spoštovanju človekove osebe. Najprej zahtevamo torej politično svobodo. Kajti le v politični svobodi je mogoč tudi resnični kulturni in gospodarski razcvet pa tudi nepristranska raziskava naše polpretekle zgodovine, ki naj osvetli z lučjo resnice vse laži, katere namerno širi komunistični režim v domovini.

SLOVENCİ HOČEMO DRŽAVNO SAMOSTOJNOST, da bo slovensko ljudstvo tako moglo s polno odgovornostjo odločati o svoji usodi. Ta cilj mora zajeti vse Slovence v domovini in izven nje, da bodo prišli do prepričanja, da je ohranitev slovenstva možna edinole v svobodni in samostojni Sloveniji in da vsaka druga rešitev pomeni za Slovence njihovo narodno smrt.

Pot do svobode in samostojnosti pa je mogoča le **V SLOŽNEM NASTOPU VSEH SLOVENSКИH DEMOKRATIČNIH SIL**. Združene svobodoljubne sile bodo prav gotovo dosegle to, kar jim po pravici pripada.

V zamejstvu in zdomstvu skoraj ni več zavednega Slovenca, ki ne bi videl nujnosti tega narodno-političnega cilja. Naj omenimo, da slovenski demokratični politični stranki v zdomstvu, ki sestavljata Slovenski narodni odbor, v svojih programih in izjavah jasno poudarjata ta cilj. Tudi druga slovenska politična gibanja in nepolitične skupnosti postavljajo ta cilj, ker vlada prepričanje, da samo ta politična rešitev more prinesiti Slovincem tudi rešitev njihovih kulturnih, gospodarskih in duhovnih vprašanj.

Ne more biti prave slovenske prihodnosti brez resnične svobode: svobode verskega prepričanja in javnega izpovedovanja vere, svobode združevanja, tiskovne svobode, svobode političnega in kulturnega delovanja. Svoboda mora biti eden glavnih temeljev, na katerih bo slonela slovenska prihodnost.

Ko govorimo o svobodi in jo zahtevamo za bodočo ureditev osvobodjene slovenske domovine, ne mislimo na tisto razbrzdano in anarhično svobodo, ki ne pozna nobenih moralnih zakonov. Svoboda brez morale je anarhija. Svoboda mora temeljiti na krščanskih moralnih načelih.

Poleg svobodne in samostojne Slovenije zahtevamo tudi **ZDRUŽENO SLOVENIJO**, to je Slovenijo, v kateri bodo združeni vsi Slovenci, ki so naseljeni na strnjemem slovenskem ozemlju, in ki danes kot narodne manjšine životarijo v Italiji, v Avstriji in na Madžarskem. To zahtevo je že pred več kot petdesetimi leti postavil **DR. ANON KOROŠEC** v **SVOJI ZNANI SLOVENSКИ DEKLARACIJI**. In to mora biti vedno cilj slovenske politike. Domačim komunistom ne gre v račun ta naravna slovenska zahteva in ne zahtevajo združitve vsega slovenskega ozemlja. Govorijo samo o enotnem slovenskem kulturnem prostoru, ki pa naj še naprej ostane pod oblastjo Italijanov, Avstrijcev in Madžarov.

CILJI IN POTA DO CILJEV

Naš cilj je torej jasen: svobodna, združena in samostojna slovenska država. Ta cilj bomo dosegli s pomočjo političnih in duhovnih sredstev. Kakor je v vojni cilj zmaga nad nasprotnikom, vojna taktika pa pot do cilja, tako je tudi v političnem boju, v boju za narodno svobodo in samostojnost. Tudi v tem boju je potrebna iznajdljiva taktika, kjer je treba uporabljati pogum, previdnost in modrost. Včasih je potrebno napraviti en korak nazaj, da je potem lažje napraviti dva koraka naprej.

Poleg političnih sredstev je potrebno za boljšo slovensko prihodnost uporabljati tudi duhovna sredstva: vzbujati v ljudeh večjo narodno zavest, večji narodni ponos in krepiti voljo za doseg postavljenih ciljev.

Prav v zadnjih mesecih prihajajo iz domovine poročila o novem prebujenju narodne zavesti in ponosa. Ljudje zahtevajo spoštovanje slovenskega jezika, zahtevajo njegovo uporabo v javnem življenju, zahtevajo spoštovanje in gojenje slovenske kulture, zahtevajo vedno bolj glasno svobodo in demokracijo. To so dobra znamenja. Potrebno pa je, da tem termitom, ki glodajo z nasiljem ustvarjeni komunistični režim, pomagamo z vsemi svojimi močmi, jim nudimo oporo, se z njimi povezujemo, jim krepimo voljo za odpor zoper uničenje slovenske in krščanske zavesti in jim utrjujemo vero in upanje v boljšo slovensko prihodnost.

Jože Košorok

Slovenski narod in slovenska kultura

Iz Ljubljane je naši Zvezi slovenske akcije nekdo poslal knjižico SLOVENSKI NAROD IN SLOVENSKA KULTURA, razmnoženo februarja 1985. V njej so govori slovenskih pisateljev in drugih kulturnih delavcev na zborovanju v Cankarjevem domu v Ljubljani 9. in 10. januarja 1985 pred več kot 1200 poslušalci.

Tej javni tribuni je predsedoval Bojan Štih, Društvo pisateljev pa je zastopal njih predsednik Tone Partljič.

V svojem uvodnem govoru je poudaril, naj se govori le o kulturi in narodu, naj bi bili govori hrabri, strpni, razumni, kritični, vendar tolerantni, kakor se spodobi kulturnikom.

Ker so pisatelji zadnja leta vedno bolj pogumni, se jih režimska „bata“ večkrat loti. V Naših razgledih jih Mitja Ribičič omenja kot pisatelje, ki se uveljavljajo s prepovedanimi knjigami bolj kakor z umetniško ustvarjalnostjo. To je eden pogostih očitkov, ki direktno polemizira z župančičevim vprašanjem: Veš, poet, svoj dolg, kar smatra režim za protirevolucionarno. Pravi pisatelji pa morajo biti družbi ogledalo. Ker se je zadnje čase glede svobodnega izražanja obrnilo precej na boljše, je želja T. Partljiča, da bi se bolj povezali s pisatelji drugih narodov. Upa, da bo kdo spregovoril o izoliranosti slovenskega naroda od znanstvenih, filozofskih in kulturnih dogajanj v svetu. To je eden od vzrokov, da se narod čuti ogroženega. Ogroženega se čutijo znotraj države tudi zaradi neodgovornih izjav o nekakšni „jugoslovanski naciji“. (Moja opomba: Sam sem že slišal tukaj v Avstraliji: „Zašta ne govoriš naš narodni jugoslovanski jezik, pa dali smo vam naše šole u Sloveniji...“) Odtod dejstvo o poenotenju šolskih programov in skupnih jeder...

Nadaljuje T. Partljič: „Ali se pisatelji res preveč zanimamo za politiko in s prepovedanimi temami, kakor nam očita Mitja Ribičič?

Predvsem pisatelji ne prepovedujejo knjig, ampak jih pišejo. Prepoveduje jih država oz. javni tožilec. Na srečo je tega vedno manj, vendar imamo že dvajset let staro dramo, ki je brez potrebe prepovedana. Če oblast, Socialistična zveza in Partija in OF niso pravočasno, jasno in nedvoumno spregovorili o Golem otoku, dachauskih procesih, roški likvidaciji domobrancev, bi morali po moji pameti pisateljem izreči spoštovanje in priznanje, da so te teme **odprli, načeli, legalizirali**, seveda na literarni način. Gotovo ta način ni vsem všeč, zato tudi očitki: zlonamernost, tendencioznost, sovražnost, neobjektivnost. Zamolčana resnica pa ne more biti niti objektivna, niti neobjektivna. (podčrtal jaz). Načeli smo vprašanja, ki smo jih sami zamolčevali, se jih izogibali. Res, siti smo politizacije in političnih tem, **LAČNI PA SMO RESNICE**...

Iskati sovražnike ljudstva med pisatelji (Torkar, Hofman, Zupan, Kocbek) — oprostite! Ta burka je stara že tisoč let... in vedno je bila le burka. Knjige omenjenih pisateljev da vznemirjajo javnost, da jih je treba uničiti... Da, tovariši, javnost je vznemirjena zaradi gospodarskega položaja, ki ga v glavnem ni zakrivila inteligenca... Javnost je vznemirjena zaradi visokih cen in težkega preživljanja, še najmanj zaradi knjig in gledaliških iger. Vznemirjajo nas nadalje procesi zoper intelektualce, proti katerim so argumenti obtožbe zelo, zelo nebolgljeni.

To so problemi, ki nas tarejo, kakor to čutim kot predsednik, ko poslušam stanovske kolege. No, saj so se horizonti svobode v naši republiki malo razmahnil. Gradivo za sejo slovenskega CKZK (Centralni komitet Zveze komunistov) mi govori, da bo šlo še naprej za demokratizacijo kulture. To moramo izrabiti ta trenutek in preseči tudi apriorno alergijo do slovenske politike, ki je vendar tako v naših rokah, kakor v rokah drugih. Le da ji mi služimo samo s kulturo in literaturo.“

NAROD, KI NI SUVEREN NA ZUNAJ, TUDI NAVZNOTRAJ NE MORE BITI SUVEREN.

D. Rupel

Dimitrij Rupel (sociolog) pravi, da je slovenska kultura pomenila za metek naroda-države oz. je hotela pomagati, da bi narod čimprej prišel do svoje ustavne oblike, in je v tem smislu bila narodnostno usmerjena. Jurčič je rekel: „Če ne moremo delati politično, delajmo tam, kjer moremo, na polju literature.“ Literatura naj bi pomagala pri konkretni politični akciji in v tej akciji se je dobršen del kulturnikov tudi iztrošil... Poudarja, da so slovenski razumniki in pisatelji tudi odgovorni za obstoj slovenskega naroda.

„Za narod-državo so potrebne politične ustanove,“ je citiral Karde-lja. No, do tega še ni prišlo, ker kakor že omenjeno, smo mi Slovenci prepustili svojo politiko drugim. Posledica tega so čustveni izbruhi zaradi ogrožanja narodne biti, kar se smatra za nacionalizem, zoper katerega

grozijo s kazenskimi sankcijami. Kakor je Prešeren v svojem času upal proti upanju in obsodil slovenskega odpadnika z uskokom — narobe Kantonom, v podobnem položaju se nahaja danes Slovenija, ker ima preveč odpadnikov.

Kot se mi vidi, govorniki imenujejo režim „birokracija“. Torej današnja birokracija doma ne prenese znanja, pravi Josip Županov. In za svoj obstoj krepi svojo politično bazo z ohranjanjem revščine. Pripravljena je žrtvovati t. i. „skupno porabo“, kamor spada poleg znanosti tudi kultura. Eden od predstavnikov te birokracije Stipe Šušvar je tezo Županova pred nedavnim, v intervjuju z urednikom Dela, potrdil z izjavo, da imamo pri nas 4 milijone pridnih delavcev, ki podpirajo režim in en milijon nekoristnih, protirevolucionarnih intelektualcev. Iz te izjave in celotnega intervjuja sledi, naj bi se dežela spremenila v velikansko delavnico oz. v delovno taborišče. Le kdo v delovnem taborišču potrebuje kulturo, znanost, strokovnost, zakonitost... in druge vrednote? Torej, ne potrebujemo razvoja, ki bi izobraževal delavski razred, ampak potrebujemo razvoj, ki bo proletariziral intelektualce.

Tako Rupel.

Na misel mi pride kitajska „kulturna revolucija“ v začetku šestdesetih let. Moj Bog, tudi Slovenija še premore hudodelce, ki so pripravljeni storiti, kar se je takrat na Kitajskem zgodilo.

„Na to tezo pa je anketa l. 1984 — nadaljuje Rupel — reagirala samohranilno in sprožila nova vprašanja:

1. Kdo pri nas je resnično zainteresiran za splošno duhovno in materialno revščino?
2. Kdo za potvorbo marksizma, češ da gre za ideologijo tope, neuke množice in ubožnega kasarniškega življenja?
3. Ali osiromašenje družbe, ki polarizira družbo v veliko množico najnižjih slojev in tenko plast visokega razreda, resnično zagotavlja družbeno stabilnost?
4. Kateri razredi v takšnem položaju vodijo razredni boj in zoper koga?
5. Kaj smo se naučili iz zgledov modernih industrijskih držav, v katerih se s 'proizvodnim' delom ukvarja manjšina zaposlenih, večina pa z 'družbenimi dejavnostmi'?

Pojav, ki izziva taka vprašanja, lahko zdaj imenujemo poddržavljanje ustvarjalnega dela (znanosti, znanja, kulture...) na račun krepitve birokracije; tako se množi delavski razred oz. armada brezperspektivnih delavcev, od katerih je življenjsko odvisna blaginja birokracije same. O tem, kako se krčijo — predvsem v Sloveniji — sredstva za kulturo, ne pričajo le avtorski honorarji, ki avtorje stimulirajo, da se prekvalificirajo v državne uslužbenke, ampak tudi celotna sredstva za kulturne dejavnosti. Kot vse kaže, v bodoče slovenske založbe ne bodo mogle več izdajati zahtevnejših strokovnih knjig, ki jih rabijo pedagogi, raziskovalci, znanstveniki... Njih uvoz pa je zaradi poddržavljanja kulture predrag. S poddržavljanjem

intelektualnega dela ni kaznovan samo en sektor, ampak celotna družba, saj je kultura namenjena javnosti, nčencem, ustvarjalcem. Tako je postala vsa intelektualna proizvodnja nenadoma odtrgana od svoje 'baze'. Edini njen uporabnik je ostala birokracija, ki pa je ne potrebuje. Nacionalizacija kulture pomeni njeno zaslužjenost in popolno uničenje.

Je to konec slovenske kulture in slovenskega naroda? "

Nadalje razmišlja D. Rupel, da vizija delovnega taborišča ni združljiva s programom slovenskega naroda in da je takšna vizija grožnja tako slovenski kulturi kot slovenskemu narodu. Da bi slovenski narod bilo ime ureditve, ki ji sicer nekaj manjka do države, ki pa ima celo vrsto državnih elementov, kateri se potegujejo za samostojnost, enakopravnost z drugimi narodi itn., mora vsebovati celo vrsto družbenih členov, ustanov, biti mora notranje ustrojen in različen. To pomeni, da mu ne zadoščata le množica revnih proletarcev in tanka plast vodstva, ampak potrebuje močno družbeno sredino, ki jo ponekod imenujejo srednji razred in ki jo sociologi povezujejo z družbeno stabilnostjo. Družbe brez sredine so kolonije in tiranije. To družbeno sredino pa imenujemo po delovanju, ki ga opravlja: to so sloji strokovnjakov in intelektualcev.

Država, ki nacionalizira ustvarjalno delo, ni več narodna država, kakršno smo poznali v 19. stoletju in kot jih poznamo iz evropske tradicije. Gre za podržavljanje in birokratizacijo. V takšnem položaju ni več mogoče vztrajati pri geslu: „Daj državi, kar je državnega, in narodu, kar je narojenega!“, kajti takšna država hoče imeti vse. Poleg fizičnih energij tudi jezik, kulturo, univerzo, znanost itn. Sporazum med narodom in državo v pogojih vsesplošnega podržavljenja ni mogoč. V takem primeru država ne ohranja naroda za njegov obstoj, ampak država narod uporablja kot potrošno sredstvo in ga tudi — čimbolj se sama razvija in krepi — uničuje. Kulturi pa v takšnem položaju ne preostaja drugega, kot da se folklorizira ali vulgarizira pod geslom „Vsi smo mi ustvarjalci.“ To pomeni, da bi ustvarjalcem preostalo samotarsko, zasebno ustvarjanje; tega ni mogoče preprečiti, a to še ni ali ni več kultura. O tem poroča Aleksander Solženicin v svoji avtobiografiji: Teliček in hrast. Njegov na cigaretni papir zapisani teksti, ki so preživeli taboriščne razmere, so postali kultura zunaj države in naroda, v izgnanstvu. Kulturni ustvarjalci navsezadnje pristajajo tudi na izgnanstvo, ker drugače ne morejo.

„SLOVENCİ, ZAKAJ SE TOLIKO ŽENETE ZA TA SVOJ JEZİK?“

Pod naslovom Za narodno in kulturno istovetnost Ciril Zlobec razpravlja v soglasju z Ruplom na svoj način. Pravi, da je Partljič na začetku omenil „programska jedra“ kot nekako preteklo izkušnjo. K temu doda tole: „Ko sem se pripravljval na že omenjeni kongres pisateljev konec aprila (84), sem poskušal s kolegi iz drugih republik uskladiti stališča pisateljev do vzgoje in izobraževanja. Tu pa sem naletel na neprijetno izkušnjo, ko sem moral ponovno braniti temeljne položaje slovenskega na-

roda in družbe, kar zadeva materin jezik. Srbski kolega, pesnik, me je zelo začudeno in moram reči, povsem iskreno in prostodušno, brez kakršnekoli politične zadrtnosti vprašal: 'Poslušaj Zlobec, zakaj se toliko ženete za ta svoj jezik? Poglej, kaj imamo na primer lepšega v Jugoslaviji, kot je Lepinjski vir? Nihče ne ve, katero ljudstvo je to umetnost ustvarilo. Toda ta lepota in dragocenost živita v naših srcih.' (Verjetno ga je Ciril že vprašal, če on prodaja svoje srbstvo in svoj jezik za Lepinjski vir. Vsaj upam.) Nadalje pravi: „Misel, da bo splošna povezava z jezikom mednarodnih znakov, šifrer in številčk zrahljala občutek tesnejše povezanosti z narodno skupnostjo, se v slovenskem primeru ne uresničuje. Ravno nasprotno. Vsi sloji prebivalstva izražajo narodno zavest in se dostikrat vidijo v zaskrbljenosti in občutku ogroženosti. Zaradi česa? Če se sprašujemo, ne najdemo odgovora: kaj smo Slovenci kot narod, kaj vsak od nas kot njegovi člani in kakšen je naš položaj in usoda v jugoslovanski skupnosti in v svetu? Majhen uspeh je že odstranjevanje megle z naše narodne istovetnosti z zavrnitvijo „programskih jeder“ — trojanskega konja, ki skuša na zelo nizki ravni poddržati vzgojo, kulturo, in celo našo zavest... Toda kje iskati vzrok, da nas Slovenija 2000 tako malo zanima? Kot vse kaže, tudi pisatelji nimamo posebno razvite futurološke žilice. Raje gledamo nazaj, namesto naprej.

NAROD, KI JE BOLJ ZAGLEDAN V PRETEKLOST, JE NAROD V STISKI.

Stiska, ki jo Slovenci doživljamo ta trenutek, prav gotovo ni majhna. In če se zavedamo, da je prav malo idile v položaju in življenju slovenskega naroda, prav gotovo ni razumno, če si takšno idilo skušamo slikati v državnem okviru; tudi v mednarodnih odnosih in v odnosih med republikami so številna razhajanja in nasprotja naravna...

Redefiniranje slovenstva v sedanjem trenutku v Jugoslaviji, tudi z mislijo na prihodnost seveda, je akcijska potreba našega življenja, naša dolžnost do samih sebe in do vseh tistih, s katerimi živimo v isti skupnosti. Čeprav imamo Slovenci dokaj visoko mnenje o svoji duhovni vrednosti in ustvarjalni energiji, bi vendar kazalo računati na celoten narodni potencial, ki nam je v tem srednjeevropskem prostoru ob koncu drugega tisočletja več kot potreben. Političnemu in kulturnemu janzenizmu in izključevanjem moramo narediti konec. Današnje izkušnje so resničnost, toda ustvariti si moramo še drugo resničnost, ki nam bo pomagala, da bomo ostali svobodni in notranje pokončni.

Potrebno je razmišljati o prihodnosti in jo načrtovati, na ravni in v razmerah moderne družbe. Z usklajevanjem skupnih interesov, pa tudi z ostrim dialogom, nasprotovanjem, razhajanjem, le da bomo v tem skupnem ognju križajočih se energij znali utrjevati v sebi tisto, kar naj nam pomaga ne le za preživetje, ampak za dostojanstveno skupno in individualno življenje.

Da pa to skupno in posamezno življenje nameravamo živeti tudi v prihodnje kot Slovenci s svojo nezamenljivo identiteto, ki naj ne bo le

le skupek posebnih nravi in zgodovinskega spomina, ampak tudi optimalna vsota ustvarjalnih energij, ni najbrž nobenega dvoma.

NARODNE ISTOVETNOSTI NI MOGOČE REŠITI Z IDEOLOŠKIM IZOBČENJEM.

Boris Pahor

Kljub tolikokratnemu poudarjanju o enotnem slovenskem kulturnem prostoru se Slovenci ob morju počutijo zunaj Slovenije. Gledanje je seveda odvisno od obnašanja matice. Tu ne igra vloge mejna črta, ampak spada tisti „biti zunaj“ v duhovni svet. Izločeni smo zato, ker je matica reševala našo narodnost samo ideološko in to še danes. To pa je huje kakor razkosanje Slovenije 1918. leta na štiri države.

Gre za tisto ideološko ocenjevanje kategorije narod, ki se je uveljavilo potem, ko je osvobodilni boj nehal biti izraz koalicijskega vodstva in postal sestavni del balkanskega krila programirane svetovne revolucije. Takrat se je nehala začetna izvirnost slovenske vstaje. Slovenski način družbenega življenja, ki bi naj ga garantiral Kocbekov pluralizem s pogodbo v Jajcu 1934, je bil po vojni zadušen. Tem Kocbekovim idejam se danes Josip Vidmar posmehuje.

Da je bila odprava krščansko-socialističnega partnerstva v zahodni Evropi — Slovenija je njen sestavni del — absurdna, priča število duhovniškega naraščaja na Slovenskem. Bolje, da gredo mladi fantje oznanjat evangelijski, kakor da bi se odločali za samomorilsko izbiro. Marsikatera škofija v Italiji zavida Slovenijo za to. Je že krščanska etika dosti bolj sprejemljiva kakor zamisel, naj bo ekonomika regulator življenja.

Naše splošno razpoloženje k nekaki usodnosti je prišlo do izraza v poudarjanju „bratstva in edinstva“, čemur ne bi bilo kaj očitati, dokler tako oznanilo avtomatično ne obglavlja slovenske suverenosti. In to se je zgodilo. Že septembra 1925. leta je Srečko Kosovel pisal dr. šandi: „Ko ne bi bili Slovenci taki podjetniki jugoslovanstvu, bi bilo vse bolje.“ Da ne bi zgubil vsega upanja v prihodnost, je dodal: „A to je mogoče še bolje. Pod pritiskom gora postanejo kristali — bomo mi kristal?“ V Sloveniji še danes ni slišati zahteve po vzgoji, ki bi upoštevala zvestobo rodni biti. Tako se pri vas vedete, ko da bi vas bilo zavzemanje za slovensko istovetnost sram, medtem ko Adriano Guerra, direktor centra za mednarodno politiko komunistične partije Italije, v ljubljanskem DELU 28. 11. 84 poudarja, da je starega internacionalizma za zmeraj konec. Da je mrtev in pokopan in da pomeni govoriti o novem internacionalizmu priznavati narodne vrednote in jih obogatiti.

Tiste vrednote, ki jih je na neideološki strani v Sloveniji odklanjal „avantgardizem“. Če je internacionalizem škodljiv vam, je toliko bolj škodljiv nam, če ga prenesete na ozemlje izven matice. Ob vrnitvi Trsta Italiji 1. 1954 je prišlo iz matice navodilo (posredovala sta ga v glavnem Boris Kraigher in Miha Marinko — stenografski zapis lahko najdete v Za-

livu 1. 4. 80), naj se slovenski ljudje odrečemo samostojnemu političnemu nastopanju in naj se zato vključimo v italijanske, seveda levičarske stranke. To se pravi, da je dosledno šlo za ideološko načrtovanje, ki se pri tem ni bavilo z mislijo, da bo tako konec tiste strnjenosti, ki je nujna za preživetje ogrožene narodne skupnosti. Temu se je uprl pokojni Lojze Ude, s tem pa zgubil svoj položaj. Od vseh književnikov v matici pa je doslej samo Bojan štih negativno ocenil to politiko.

Matici ni mar, da bi se učinkovito upirala asimilacijskim procesom zamejskih Slovencev, ampak za to, da si utrdi ideološke postojanke. Zavedni Slovenci na Tržaškem imajo dve reviji, MOST in ZALIV, ki pa samo že životarita. Pač zato, ker matica vpliva na podpornike in prijatelje negativno. Pa tudi sodno so preganjali sodelavce v matici. Publicist Viktor Blažič in sodnik Franc Miklavčič. Bila sta zaprta, AI pa ju je proglasila za jetnika vesti. Omenjeni reviji se ne izpostavljata več matičnim cenzorjem. Več je obetal Celovški zvon, ki hoče biti vseslovenski, a mora mesece čakati za vstop v Slovenijo — skozi beograjsko cenzuro. Slovenci smo prikrajšani za osrednjo kulturno revijo, saj ne smejo pisati to, kar bi radi. Če pa že kdo ne more molčati, se ne podpiše s svojim imenom. Morajo tako paziti, da jih ne dobijo po glavi od italijanske ali od matične strani, česar pred zadnjo vojno ni bilo. Seveda se danes lahko več reče, kar je bilo še pred leti tabu, pa ne zaradi modrosti vladajočih v matici, ampak zaradi dejstva, da je slovenstvo v matici sami dosti bolj ogroženo, kot bi si najbolj črnogledi mogli predstavljati. Vsi pevski zbori, okteti itn. naše prihodnosti ne bodo rešili, če ne bomo nehali zavračati človeka zato, ker drugače misli ali hodi k maši. Saj ne rešujemo rdeče zostave ali kak razred, ampak narodni osebek. Preteče nevarnosti danes ni treba več dokazovati. Kakor so ugotovili, da ni važno, kdo rešuje Beneško Slovenijo, ali komunist ali druhovnik ali kdo drug, tako bi morali danes reševati vsi: na desni in levi in začetni nazadnje vendarle misliti in ukrepati državniško.

Že 1953. leta je bila v SIDRU izražena želja, pa tudi drugod, po nekem skupnem slovenskem kulturnem forumu. L. 1984 pa je Bojan štih prišel do zamisli, ki predlaga rojstvo vseslovenskega duhovnega parlamenta.

Pravi B. Pahor: „Menim, da je napočil trenutek, da tak forum res uresničimo.“

Prav te dni kroži med Slovenci po svetu predlog za skupno akcijo v prid slovenstvu, neglede na svetovni nazor in politično opredelitev; vendar se mi zdi, da ima pred takim predlogom, ki prihaja iz Avstralije, prednost zamisel, ki je bila spočeta na Tržaškem, zdaj pa se javlja pri vas v rahlo drugačni obliki.

Prav gotovo ste vi tukaj in mi onkraj mej najbolj zainteresirani, da ustvarimo neko rodovitno vez med sabo. Predvsem zato, da skupno obnovimo povezavo s preteklim slovenskim družbenim dogajanjem, ki se ni pričelo l. 1941. Saj bi brez Dermote, Prepeluha in Janeza Ev. Kreka ne

bilo ne političnega Cankarja, ne duhovne priprave slovenskega občestva na najtežjo dobo našega obstoja. Ta povezava s tradicijo je nujna tudi zato, ker brez nje mladi ljudje ne bodo imeli naravnega humusa za zdravo rast, za zvestobo, ki ne bo zgolj folklor, a tudi za odprtost, ki ne bo spregledala rodne specifičnosti.

Tak „Vseslovenski duhovni svet“ bi lahko nastal brez matičnega sodelovanja — in če bo potrebno, bo tudi nastal —, vendar je hkrati tudi neizpodbitno res, da bi morala imeti matica danes ves interes, da v tem zgodovinskem trenutku ne ravna ne ideološko, ne gospodovalno. Pa tudi razne možnosti ima matica, ki bi jih katerikoli odbor ali svet, ki bi nastal brez nje, ne imel. Pri tem seveda odklanjam misel, da bi bil vseslovenski odbor, ki bi nastal brez povezave z matico, s svojo moralno avtoriteto matici v oporo pri potrjevanju narodne identitete v jugoslovanskem prostoru — misliti na tako možnost, bi bilo preveč porazno.

Tako. To je bila odkrita beseda človeka, ki gleda — ponavljam — od zunaj, a je tisti zunaj zanj pravzaprav tudi njegova matica, ker se je tam rodil in tam živi svoje avtohtono slovensko življenje. In prav bi bilo, da bi temu človeku in njemu podobnim ne dajali besede samo zato, da bi evidentirali odklone in izrekli anateme. Z izključevanji namreč ničesar ne rešujemo, rado pa se zgodi, da drugi povzamejo obtoženčevo misel. Vendar danes ne gre za to, da bomo tega ali onega postavljali na zatožno klopo — saj ni na kocki usoda tega ali onega posameznika, ampak usoda vseh nas.

Kdo so Slovinci?

V zadnjih letih so se na obzorju matične Slovenije pojavile nove hipoteze in teorije o izvoru Slovencev, lansko leto pa so se celó strani domovinskih listov in revij napolnile s takimi, zdaj že zelo polemičnimi zapisi.

Našemu dopisniku na švedskem to na novo odprto vprašanje ni neznano in nam je kot zanimivost poslal prevod dveh enciklopedičnih gesel iz švedske enciklopedije. Ker bi le-ta utegnil zanimati tudi katerega naših bravcev, ga tule priobčujemo:

DVOJE ENCIKLOPEDIČNIH GESEL O POMORJANIH

1. Svensk uppslagsbok, zv. XXVI, Malmö 1953, str. 687: Slovintser.

Slovinci so majhen ostanek zahodnoslovanskega ljudstva v Pomorju. Pogosto jih imenujejo Pomorjanski Kašubi, vendar se tako po jeziku kakor po veri razlikujejo od Kašubov. Slovinci so luterani, a Kašubi rimokatoličani. Število Slovencev je težko določiti, kajti mali ostanek tega ljudstva je sedaj popolnoma ponemčen. Slovinci so v glavnem bivali v 40 t. i. Klucken-

skih vaseh blizu Lebskega jezera, severovzhodno od Stolpa. V Kluckah je na začetku 20. stoletja živelo okrog 600 prebivalcev. Slovinci so govorili svoj jezik. Njihova velika narodna prosvetiteljja Simon Krofey in Machael Pontanus sta bila goreča zagovornika slovinkega jezika (švedsko: slovintsi-skan). Prvi je 1586 prevedel Lutrove duhovne pesmi, drugi pa 1643 Lutrov Mali katekizem. Kot cerkveni jezik je slovinščina (šv.: slovintsiskan) prišla iz rabe okrog 1845. Ustvarja nekakšen prehod med kašubščino in izumrlo polabščino. Kljub temu da so se Slovinci popolnoma ponemčili, so vendarle v gradnji in v drugih življenjskih oblikah ohranili svoje stare slovansko-veneške posebnosti. Pretežno se preživljajo z ribolovom. Lovijo v Lebskem jezeru in v Baltiškem morju. Njihov lov na jestra in morskega lista je še posebej zaznamovan z zanimivostmi in starožitjem. Z ozirom na ljudsko umetnost in ljudske napeve so Slovinci revni. Stari običaji in navade so izumrle, zaslediti je mogoče le njih ostanke in to predvsem pri življenjskih slavjih.

J. Ls (Jouzas Lingis, fil. kand., lektor vid Stockholms högsk.)

2. Nordisk familjebok, Konversationslexikon och Realencyklopedi, zv. XIII, Stockholm 1910, str. 1215: Kassuber.

Kašubi so od poljskega jezikovnega področja ločeno zahodnoslovansko pleme, ki biva zahodno od Gdanska v Zahodni Prusiji (predvsem na področju Patziga, Neustadta in Karthausa ter proti zahodu vzdolž pomorjanske obale. Po številu naj bi jih bilo 187.000 (vključno z izseljenci v Ameriki 250.000); v Prusiji so večinoma katoličani, v Pomorju protestanti, deloma dvojezični s postopnim prehodom na nemščino. V starejših časih so Kašubi zavzemali vse področje med strugo Parsete in doljnim tokom Visle. Njihovo glavno mesto je bilo Kolberg. Navajajo jih že viri iz 13. stoletja, ko je v naslov pomorjanskih vojvod spadal tudi vzdevek „Vojvoda kašubski“. Pozneje, ko so leta 1648 velik del Pomorja odstopili (sic!) švedski, so se vse do leta 1720 švedski kralji podpisovali z „Vojvoda kašubski“, z naslovom, ki ga službeno še sedaj nosijo pruski kralji. Z odlokom pruske deželne skupščine v Königsbergu 1843 so uvedli za cerkveni jezik nemščino namesto poljščine, a so ta predpis kmalu ukinili in od vključno 1852 si je kašubščina utrla pot v šole in na Neustadsko gimnazijo. Kašubski jezik je podobno kot sorbski (v Brandenburgju in na Saksonske) ter v 18. stoletju izumrli polabski v Hannoveru, ostanek jezika Baltskih Slovanov (Vendov). Radi bi ga šteli za poljsko narečje, vendar se bistveno razlikuje od poljščine zaradi — ar — za starejši — or — med dvema soglasnikoma (kašubsko: karwo, poljsko: krowa za: kravo), zaradi dolgih samoglasnikov poleg kratkih (poljščina ima samo kratke samoglasnike) in zaradi premičnega naglasa ali (v južnih narečjih) naglasa na prvem zlogu (kot v češčini), v sklanjatvi pa med drugim zaradi nazalnega -e v orodniku ednine m. in sr. spola namesto -em in zaradi dvojnjskih oblik pri glagolu. Zahodno narečje (v Pomurju) se imenuje slovinco (šv.: slovinziska); vmesna oblika med dejansko kašubščino in slovinščino je kabatščina (šv.: kabstiskan). Od 1850-ih let naprej so, če-

(Dalje na str. 139)

✦ Mirko Javornik

Dne 1. maja je v Washingtonu umrl Mirko Javornik, človek nenavadne življenjske sile in izrednih talentov, katere je, kot je sam povedal, porabljal za službo slovenstvu in svobodi; vzor protikomunističnega vojščaka na področju duhovnosti, kulture, javnega življenja.

Rodil se je 26. septembra 1909 v Cerknici ob edinstvenem jezeru. Bil je ponosen na ta notranjski kot, odkoder izvirajo krpanse osebnosti, kakor sta bila Srečko Baraga in on. Oče je tja prišel iz Štajerske in sinu zelo zgodaj pokazal, kam mu bo iz domovine poleg mnogo potovanj iti za večji del življenja: oče je najprej delal v škedenjski železarni v Trstu; ko je bilo Mirku pet let, pa se je odpravil v Združene države ter se preživljal kot električar v Clevelandu.

Mirko je študiral in delal v domovini do njene okupacije po komunistih l. 1945. V begunstvu je bil nekaj mescev kot eden redkih izobražencev, ki so znali angleško, na gornjem Koroškem tolmač britanskim zasedbenim silam. Maja 1948 je po vrsti begunskih taborišč prišel v Trst; tržaška doba je trajala 12 let. Konec l. 1960 se je z ženo Agno r. Vodušek, hčerkama in sinom, ki so končno le uspeli priti čez mejo, izkrcal v Združenih državah. Tam mu je bilo določeno dobrega četrta stoletja.

KULTURNI DELAVEC

V Ljubljani se je odpravil na trnovo pot svobodnega pisatelja. Še mladenič je dokazal, da ima vse sposobnosti močnega pripovednika. V prvi, domovinski dobi je priobčil več socialno uglašeni novel, potopise, obogatene s predirno analizo časa (Srečanja z nepoznanimi, Pomlad v Palestini), eseje in kritike. S tem ustvarjanjem je nadaljeval v drugi, tržaški, in tretji, severnoameriški dobi. Radijsko dramo Potni list iz druge dobe je za Meddobje pretil v napeto novelo iz dogajanja takoj po končani vojski. Številno njegovih člankov, poročil, radijskih oddaj z vseh mogočih področij, pa esejev o slovenskih vprašanjih, kritik, življenjepisov, zgodovinskih raziskav je velikansko. Dvakrat je pisatelj sam zbral najpomembnejše spise (Pero in čas, Ljubljana 1941; Pero in čas II, Trst-Videm-Washington 1980). O njegovem literarnem delovanju je na razpolago obsežna študija dr. Tineta Debeljaka (Mirko Javornik — pisatelj, Meddobje XVIII, 1981, str. 289-341).

Zelo veliko in zelo dobro je Javornik prevajal. V Ljubljani je izšel kup romanov in povesti, prevedenih iz francoščine, angleščine, nemščine, italijanščine v knjižnih izdajah in po revijah. Uveljavil se je tudi kot organizator in urednik. Za tržaški radio je poslovenil ok. 80 dramskih del in napisal več dramatizacij.

Polčetrto desetletje, od Ljubljane do Washingtona, je bil Javornik domiselni, zanimiv radijski pisec, napovedovavec, govornik, poročevavec, igralec, pevec. Posebno se je razživel v Trstu. Do odhoda zaveznikov (1954) je

imel pri slovenskih oddajah redno službo, poslej je bil zunanji radijski sodelavec. Dobra štiri leta je sodeloval še pri slovenskih oddajah celovškega radia. V Združenih državah je do l. 1970 delal pri oddajah Glasu Amerike.

BOJEVNIK

Kot mlad pisatelj v Ljubljani se je znašel v vrtincu križarstva, krščansko-socialnih, levičarskih, liberalnih idej in gibanj. V družbenem in družabnem življenju je z bistrim pogledom doganjale nezdružene pojave ter jih pogumno razkrival. Uvidel je, da nam je potreba „nove družbe in nje-nega dovršenja“; pogoj za to je „nov, resnični človek“. To spoznanje ni bilo brez nevarnosti. Bilo mu je v miselni zmedbi tisti let najti pravo vsebino. Do te se je dokopal v letu zborovanja PEN kluba v Barceloni (1935), kamor je odšel kot član jugoslovanskega odposlanstva. Boleče je začutil, kako veje po Evropi kužni marksistični veter. Tam je doživel tudi, da ga je snubil Josip Vidmar, takrat sicer še svobodomislec, a vedno strupen sovražnik katolicizma. Javornik se je otresel vseh vab ter se uprl liberalnemu in marksističnemu paševanju v slovenski kulturi in se trdno zasedel v katoliški tradiciji. (Živo luč meče na to odločitev odlomek iz njegovega pisma izpred enega leta — 26. marca 1985 —): „V spominih Muggeridgea (—, največjega moža in misleca sedanosti poleg Solženicina“, tako ga malo prej imenuje—) sem dobil dosti potrdila svojih gledanj in svoje poti, čeprav v drugačnih družbenih, civilizacijskih in narodnih razmerah, pa ob ti razliki: meni je bila vera urejena in v vseh viharjih časa ter življenja nikoli omajana, on se je do nje pritrpel po razočaranjih nad obojim.“) Mladenič je spoznal, da živi v času, „ko nihče ne more biti kaj drugega kakor bojevnik“. Zato se je precej odtegnil literarnemu ustvarjanju in stopil v prvo bojno vrsto proti prodiranju najbolj nevarne in najbolj osvajajoče zle struje: marksizma. Prav konec l. 1935, ki ga smemo jemati kot mejnik na njegovi poti, je postal glavni urednik tedaj ustanovljenega dnevnika Slovenski dom (od l. 1943 tednik; zadnja številka 28. aprila 1945). Posebno pomembno vlogo je ta list izpolnil pod okupacijo. Razkrinkaval je OF, poročal o nje zločinih, razdiral nje propagandno tkivo, jasnili pojme, dajal ljudem poguma in samozavesti. V sodelovanju z uredniki Slovenskega doma je Javornik pripravil Črne bukve z neprecenljivim gradivom o izdajstvih KPS, o divjanju partizanskih tolpa in o njih žrtvah.

V Trstu je to delo nadaljeval, kolikor mu je dopustila zaposlitev pri radiu, v primorskih glasilih in nekaterih emigrantskih listih.

Razmahnil se je znova v Združenih državah. Pri tem mu je bila v pomoč služba pri ameriškem zunanjem ministertvu: spremljati mu je bilo uradne goste, predvsem iz Jugoslavije. Tako je spoznal marsikatero veličino sedanjega režima, marsikaj iz dogajanja doma in marsikatero skrivnost izza rdečih kulis. Tudi novo domovino je spoznal bolje kot velika večina državljanov, kajti služba in stara potovalna strast sta ga vodili po vseh državah velike republike. Pridobil si je mnogo prijateljev naše stvari.

Vmes je petkrat obiskal stari kontinent; na evropsko jesen l. 1982 je z Branimirom Pistivškom v posebnem oddelku hrvaškega paviljona uredil razstavo slovenskega emigrantskega tiska v Frankfurtu — velik uspeh protikomunistične in protijugoslovanske akcije.

V Združenih državah so nastali Javornikovi najvažnejši spisi v boju za osvoboditev domovine in za doseg samostojne slovenske države. Znašal je, največ v Slovensko državo — nekajkrat se je listu odmaknil —, Ameriško domovino, Sij slovenske svobode in po njem v Vestnik vsakovrstno gradivo o položaju ter vanj usmerjajoče posegal. Ovajal je komunistično dejavnost doma, v zamejstvu in emigraciji. Silovito pa je prijemal tudi omahljivce v našem boju in bičal napake in nečednosti med rojaki v svobodnem svetu. Njegovi časnikarski in polemični sposobnosti je težko najti podobno. Prava zakladnica takih spisov so Znamenja časa, s katerimi je Javornik zalagal Sij od 6. številke III. letnika (30. aprila 1970), po letu 1980 pa Vestnik. Podpisoval jih je s psevdonimom Lector. (Drug njegov psevdonim je bil P. K.)

Javornikova težnja po dognanju resnice, pri čemer je ljubosumno čuval svojo neodvisnost, in ostrina v boju z nasprotniki, mu nista ravno gladili poti skozi življenje. Nekaj primerov! V zanj odločilnem letu 1935 so lastniki novega ljubljanskega kina Union Javorniku ponudili vodstvo programa. Pa je takoj prišlo do spopada; Javornik je hotel, da se v program sprejmejo samo umetniško kvalitetni filmi, in z vodstvom nič bilo nič. V začetku leta 1948 je Slovenska demokratska zveza povabila takrat v Rimu bivajočega Javornika, naj bi prevzel uredništvo glasila Demokracija. Tako je Javornik prišel v Trst, toda z urejevanjem Demokracije ni bilo nič že zaradi Javornikovega nepopustljivega „samoslovetništva“. — Po Javornikovem mnenju rojaki v Trstu zaradi njegovih posebnosti in iz drugih razlogov niso nič naredili, da bi dobil stalno službo, ali so temu celo nasprotovali. Take skušnje, prepletene z njegovimi nazori o poštenju in s pretehtavanjem udarcev, katere je naš narod pretrpel v Jugoslaviji, med vojsko in po nji, so mu narekovale bridke, a samozavestne misli. (Navajam jih iz pisma Ruda Jurčecu, ko se je Javornik ob razkolu v Slovenski kulturni akciji odločno postavil na stran skupini, ki je potem začela izdajati Sij.) „Tragika slovenskega razumnika ni v tem, da je tolikokrat bil, je in še bo žrtev zunanjega duhovnega nasilja raznih lastnih biričev, temveč v njegovem preradem priznavanju moralne laži, da je orodje nad roko, tlaka nad ustvarjalcem, zmeta nad spoznanjem, pokorščina nad pametjo in račun nad vestjo.

Po fiziki najkrajša, po etiki najpoštenejša, a po obeh najtrša pot do cilja je tista prema. Kdor jo je navzlic vsemu izbral, mu je nima pravice zaustavljati nihče, niti ne v imenu kakršnihkoli namišljenih bogov. Četudi ta pot ni vselej zmagovita, je pa zmeraj prava! A v večnem redu stvari je moralnejše in častnejše trpeti dolg poraz v pravem kakor uživati bežne zmagice v krivem.“ (Gl. Sij I, 15. maja 1969.)

Hvala Ti, Mirko!

Prav letos se je po daljšem premišljanju odločil, da pusti ob strani „pisanje za sproti“ in se vrže na pisanje avtobiografije. To delo bi pri nje-govem vsestranskem poznavanju ljudi in dogodkov, izrednem spominu, bo-gati zalogi dokumentov seglo v globine naše polpreteklosti; spopolnilo bi Luči in sence njegovega prijatelja Ruda Jurčeca ter raztegnilo podobo do današnjih dni. Javornik je o teh stvareh vedel več kot kdorkoli drug. A zdaj je odločeno: avtobiografije ne bo, ostane pa za čuda veliko Javorni-kovo delo v službi slovenstva in svobode — za nas in za prihodnje rodove. Hvala Ti, Mirko!

A. G.

Alojzij Geržinič

Okrutna resničnost tistih dni

V lanskem daru Goriške Mohorjeve družbe sta dve knjigi le ponatisa. Spregovoriti mi je o Franca Jeze Spominih iz taborišča (ponatis podlistkov, ki so v tržaškem Novem listu izhajali od 30. 1. 1958 do 25. 3. 1961), bolje o prvih štirih poglavjih te knjige. Pisec je hister opazovavec in njegovi opisi životarjenja v Dachau so verjetno med najboljšimi. Posebno ceno jim daje to, da po izdajateljevih besedah „v pisanju Franca Jeze ni grenkobe, ni srda, ni zamere“. Izvzeti je prva štiri poglavja, v katerih se več-krat začutijo te čustvene usedline, ko govori o svoji aretaciji v Ljubljani, o dogodkih in razmerah na policiji in o zadnjih dneh v poslopju umobolnice, zbirališča za prevoz v Dachau.

Jezova podoba in razlaga tistih dni

Iz omenjenih dobrih 30 strani diha „okrutna resničnost tistih dni“. Že pred prijetjem je bilo „v ozračju nekaj žalostnega in grozečega“. Na po-liciji so bili zaporniki deležni zasliševanja, surovosti, zaničevanja, gro-ženj, pretepanja. Mnoge je po tem trpljenju čakalo nacistično koncentra-cijsko taborišče ali pa predaja gestapu in verjetna pot med talce v Begunje.

Pisec podaja na več mestih občutja, notranje odzive, vprašanja, skle-paneje, kakor so se mu pojavljali ob ljudeh in dogodkih. „Bilo mi je zo-prno govoriti s temi osebami (policijskimi uradniki), ki so s prostovoljsko vnemo lovili, zapirali in mučili ljudi zgolj zaradi tega, ker so bili v nekaterih ozirih drugačnega mišljenja.“ (24) „Surovosti in mučenja domo-branske policije smo si lahko razlagali vsaj s političnim fanatizmom in sovraštvom.“ (39) „Nobenemu od naju ni šlo v glavo, kako morejo slo-venski ljudje tako brez sramu pošiljati svoje rojake v nacistično koncen-tracijsko taborišče.“ (44) „Ker so (namreč „mladi ljudje, ki so jih vzga-

jali v hlapce in ideološke fanatike“, kot pravi malo prej) zaradi slabe politične vzgoje izgubili čut za stvarnost in bili po slabi politični tradiciji prepričani, da je v politiki največ vredna intriga in zvijačnost, ni bilo ničesar, kar bi jih zadrževalo, da bi ne zagazili v gnusno sodelovanje s fašizmom.“ (45) „V svojem moralnem propadanju se niso več znašli in so padali vedno globlje, dokler niso postali mučitelji in rablji svojih rojakov na ljubo tujemu fašizmu.“ (45) „Res si je težko razlagati, da bi mogel kak človek samo iz političnega fanatizma pošiljati transporte svojih rojakov v Dachau in v druga nacistična taborišča.“ (45) „Tega so bili zmožni le moralno gnili ljudje (...), polni nekega dozdevnega idejnega zanosa in navdušenja za voditelje, tako da se nikomur ni sanjalo, da skrivajo v sebi tako moralno gnilobo.“ (45) „V tem je bilo nekaj nenaravnega, neka pošastna zabloda, ki je rasla iz čudnih psiholoških korenin.“ (44)

Okrutno resničnost tistih dni so torej po Jezi povzročali nasprotniki komunistične OF. To pa v času, ko „je odpor proti tuji zasedbi prav za prav moralna dolžnost vsaka demokrata in Slovenca,“* (27) kot je zaslišani Jeza dopovedoval zasliševavcu; v času, ko se je proti fašizmu „bojevalo vse, kar je bilo poštenega v Evropi, od katoličanov do komunistov, ne glede na politične razlike,** saj je šlo za usodo demokracije in celih narodov s slovenskim vred.“ (45) Jeza ni hotel podpisati izjavo, da obsoja zločine OF, to pa zato, ker o teh zločinih ni nič vedel, kot je dejal zasliševavcu. Ko je ta zatrjeval, da je OF komunistična, je Jeza odvrnil, „da ni tako gotovo, ker Kocbek in drugi predstavniki socialistov, intelektualcev in Sokolov v vodstvu Osvobodilne fronte niso komunisti in (...) bodo (...) vsekakor zajamčili demokratični povojni razvoj v Sloveniji.“ (27)

Iz Jezove črno-bele podobe sledi, da bi policijski agenti in aretiranci „lahko bili v vsakem pogledu tovariši“ (20), da bi med nekdanjimi sošolci in člani istih akademskih društev lahko vladalo prijateljstvo, dá, da bi vsi Slovenci lahko šli skozi okupacijo kot bratje, ako tega ne bi preprečili nasprotniki OF: vaške straže, domobranci, protikomunisti. To utegne verjeti nepoučen bravec ali bravec, ki ga o preteklem in sedanjem dogajanju na svetu poučuje „napredno“ omrežje javnih občil, ki kot rdeča pajčevina prepređa ves svet.

* Ta propagandistična trditev, ki sta jo razglašala KP in njena OF od Hitlerjevega napada na ZSSR, je popolnoma zgrešena. Prim. to ugotovitev M. M. Vira: „KPS je zahtevala od slovenskega naroda, naj izvrši fizični samomor, ko se je komaj rešil pred fizičnim umorom, ki mu je grozil od nacističnega okupatorja. In zakaj naj stopi v ta samomorilni boj? Da pomaga reševati Sovjetsko zvezo.“ (Pravi obraz Osvobodilne fronte II, str. 22).

** Saj ni res! „Mirovala je pod nemškimi jarmom vsa Evropa. Vlade zasujenjenih narodov, ki so se rešile v tujino, so pozivale prebivalstvo, naj ohrani mirno kri, naj ne izzivajo po nepotrebnem okupatorja; naj se ne izpostavlja nepremišljeno njegovi maščevalnosti, ker še ni prišel čas za vstajo.“ (Pravi obraz Osvobodilne fronte, II, str. 42).

Resnična podoba in razlaga

Resnica je drugačna. Skozi okupacijo bi Slovenci lahko šli enotni pod zakonitim vodstvom. Kdo je razbil enotnost; kdo si je, čeprav v neznatni manjšini, predrzno svojil oblast z vsemi pravicami pa brez vsake odgovornosti? Kdo je odrekel veljavnost cerkveni avtoriteti?

Lahko bi si v nevarnostih okupacije stali ob strani, se spodbujali, si pomagali ter se pripravljali na čas končnega obračuna z okupatorjem. Kdo je to preprečil s krvavo revolucijo, s prezirom do vsega svetega in svetlega v naši preteklosti, s posmehovanjem najvišjim vrednotam našega izročila? Kdo je na vseh področjih načrtno pobijal vodilne ljudi, zgrajene osebnosti, ki bi skupnosti pomenile trdno ogrodje?

Lahko bi pred tujo silo ostali pokončni narodnjaki. Živeli bi svojemu ljudstvu, četudi bi dajali tujemu Cezarju, kar smo mu morali dajati, in predvsem dajali Bogu, kar mu gre. Kdo je nasproti temu pod narodno porbarvanimi platnicami prodajal in vsiljeval nizkotno breznarodno ideologijo? Kdo je od prvega dne ob svobodoljubno zvonečih geslih nadaljeval in poglobljal stike s tujimi oblastniki ter v domenu z njimi uničeval slovensko ljudstvo? Kdo je skrunil našo zemljo s sovraštvom do Boga in Cerkve, ključ nad narod prekletstvo?

Lahko bi si bili v vsakem pogledu tovariši, pa so to onemogočili izrojenci, kateri so preganjali rojake drugačnega mišljenja, mišljenja krščansko vzgojenih ljudi. Tovarištva ni bilo zaradi načrtnega ofarskega preganjanja, ovajanja, zasramovanja, mučenja, ubijanja rojakov. Kdo je prvi sprožil puško proti bratu? Kdo je brate drugačnega mišljenja nesramno obrekoval, dolžil česar koli, preden ga je likvidiral ali potem? Kdo je z izzivanjem okupatorja dosegel strašne represalije nad nedolžnimi ljudmi?

Samoobramba

Krivci za okrutno resničnost tistih dni niso bili kmetje, ki so se za obrambo svojih družin in imetja končno zbrali v vaške straže, ne po italijanskem zlomu domobranci. Škof Rožman, naša tedanja največja moralna avtoriteta, je pri grobu ubitega dr. Natlačena pozval: „Združite se vsi, ki verujete v Boga ter sebi in potomce želite življenje, lepše in boljše, kakor ga ponuja brezbožni komunizem; združite se in preprečite, da tisti, ki so z vami sicer iste krvi, a s tujo blodno miselnostjo zaslepljeni, ne bodo več mogli pokončavati najplemenitejših bratov in sestra.“

Krivci za to, da je bilo takrat v ozračju nekaj žalostnega in grozečega, niso bili narodno zavedni in pogumni ljudje, ki se niso zadovoljili z obsodbo zločinov OF in usodne dejavnosti KP, marveč so se temu uprli z dejanji. Stopili so v boj z „največjo nevarnostjo naše dobe“, z najhujšim sovražnikom našega naroda. Pri tem jih ni motilo, če so njihove roke, ki so zadajale udarce zlu in njega nosivcem, komunisti psovali z umazanimi in krvavimi. Umazane roke pa so jim očitali ne le marksisti, temveč tudi jeguljasti sredinci, zavedeni idealisti, lagodni „koristni bedaki“. Poseben

pojav, posledice izvotljene, slabokrvne ali malo poučene katoliške vernosti v delu slovenske družbe, zlasti meščanske, je bilo popačeno pojmovanje ljubezni. (Ti „irenisti“ so umovali tako: Proti bratom vendar ne bomo vzdignili roke, kaj šele orožja. Proti tistim bratom namreč, ki so v imenu skrivnostne organizacije OF prvi vzdignili roko in orožje proti bratom, ki niso z OF. Verjamem vodstvu OF, da so likvidirani bratje zaslužili kazen; prepričani smo, da ima OF vedno prav; vdano sprejemamo njeno gospodovanje.) V tej „ljubezni“ je tičala pošastna zabloda.

Jezova naivnost, zmote in pozno spoznanje

Jeza je iz vernega doma preko krščansko-socialne skupine z vsem srcem prešel v OF. O njenih zločinih ni „nič vedel“ še prve mesce leta 1944. Da je OF zgolj orodje KP, se mu ni zdelo „tako gotovo“. Še po popolni predaji krščanskih socialistov in sokolov z dolomitsko (28. II. 43) in pugleško izjavo (27. IV. 43) naj bi Jeza verjel, da imajo Kocbek in kar je še bilo nekomunistov v vodstvu OF, kakšno besedo. Nekaj let nato je pa vedel, da je „vodstvo komunistične stranke (...) hotelo osvobodilnemu gibanju že od vsega začetka vtisniti pečat revolucionarnega gibanja marksističnih tendenc.“ Podredilo si ga je „najprej z zvijačo, nato s silo, in ga izkoristilo v svoje namene.“ (Sodobna slovenska problematika, zbornik Stvarnost in svoboda, Trst 1952, str. 14). Zgrajeni katoličani in ostali protikomunisti so to vedeli že med vojsko in so storili proti revolucionarnim načrtom, kar so mogli.

L. 1944 naj bi Jeza verjel, da bodo Kocbek in nekomunistični tovariši „vsekakor zajamčili demokratični razvoj v Sloveniji“. L. 1952 je vedel, da je KP po vojski z vseh mest odrinila poštene ljudi in jih nadomestila z oportunisti. „To so bili ljudje brez pravih moralnih kvalit, ki so izšli v mnogih primerih naravnost iz „lumpenproletariata“ ali iz kriminala, pa jim je osvobodilna vojna, zlasti v zadnjih štadijih, dala priložnost, da se uveljavijo ter zadostijo svojim nagonom in ambicijam.“ (Tam, 19). „In v tem duhu poteka danes vse življenje v Sloveniji. (...) Ta duh oportunizma) razjeda danes vse slovensko narodno telo in mu jemlje življenjsko moč ter ogroža njegovo duhovno zdravje, s tem pa tudi njegov obstoj bolj, kakor ga je ogrožalo kar koli v zgodovini.“* (21) Vsa čast Jezi, da je pošteno priznal svojo medvojno zmoto in v zbornikih Stvarnost in svoboda za leti 1952 in 1953 krepko, prizadeto prikazal povojno obupno stanje v Sloveniji. Dati pa bi moral vso čast tistim, ki so se tega zavedali že med vojsko in vedeli, kaj naš narod čaka, če ga podjarmi KP; zato so ji napovedali neizprosni boj. Jeza jim časti ni dal; nasprotno: del njegovega navedenega spi-

* Priznal je tudi to: „Komunistični jugoslovanski režim je leninistično revolucionarno tendenčnost osvobodilnega gibanja v Sloveniji in sploh v Jugoslaviji, katero mu je sam vsilil, še nalašč poudarjal in pretiraval in tako slovenskemu narodu zapravil Trst, del Primorske in Koroško ter vse simpatije pri zaveznikih.“ (Tam, 15)

sa iz l. 1952, ki obravnava „belogardizem in domobranstvo“ (6-13) preseneča v nasprotju z jasnostjo analiz poveljnega položaja z idejno kratkovidnostjo, grenkobo, srdom in zamero. Zameriti mu je tudi, da v objavi spominov v Novem listu l. 1958 ni upošteval svojih poveljnih spoznanj.

Petnajst, šestnajst let po zbornikih Stvarnost in svoboda je šel Jeza nov korak naprej v osvetljevanju „tistih dni“. V zborniku Alternativa (Trst, maja 1978) beremo: „Ves pojav vaških straž in domobranstva v bistvu ni bil nikaka „protirevolucija“, nikaka „bela garda“ iz ruske revolucije, ampak samo obupan in zgolj zasilen poskus obrambe proti komunističnemu totalitarizmu, ki pa nikakor ni pomenil, da hočejo tisti ljudje fašistični totalitarizem ali da verjamejo v zmago nacionalsocializma.“ (str. 4) In malo dalje, govoreč o neiskrenosti in nesposobnosti vodilnih partijcev, ki so se čutili predvsem agente Moskve in člane KPJ, pravi, da si je samo s tem „razložiti krvavo komiko dejstev, da so vzdeli (— naziv „bela garda“ —) ubogim vaškim stražam, spontanemu izrazu samoobrambe proti samovolji raznih moralno propalih partijskih komandantov, ki so morili in plenili po vaseh, kakor se jim je zdelo (— Bolj kot samovolja partizanskih poveljnikov so odločali ukazi političnih komisarjev, te pa so vodili odloki vodstva OF! —), in skupini zbeganih, lačnih protikomunističnih študentov (!), ki jih je okupator prav tako vlačil v internacijo v Gonars kakor študente, ki so se odločili za OF (...)“.

Pa to: „Če bi bila partija takoj v začetku povedala Slovincem, da ji ne gre za narodno, ampak za 'razredno' osvoboditev, bi se bili ljudje po tem ravnali in bi ne bilo nikdar prišlo do ustanovitve Slovenske osvobodilne fronte in medvojnega dogajanja v Sloveniji bi bilo zavzelo čisto drugačen potek.“ (Tam, str. 3)

Še o „umazanih rokah“

V presoji medvojnega položaja so torej imeli prav protikomunisti. Imeli so prav v oceni zločeste narave komunizma, kar je izključevalo vsako sodelovanje z njim. Imeli so prav, da so nasilju odgovorili s silo.

Kaj pa ravnanje z aretiranci na policiji, kaj izročanje ofarjev Nemeem? O tem ne morejo odločati preveč sentimentalne sodbe ne sklicevanje na postopke v mirnih časih. Kadar si v boju za obstanek s sovražnikom, ki se brezobzirno poslužuje vseh sredstev in ne spoštuje nobene morale, se ne moreš in ne smeš omejevati na postopke, katere priznaš v normalnih razmerah, sicer je tvoj boj v naprej zgubljen. (Nekaj podobnega na splošno podtikajo sedanji vodilni levičarski krogi v Argentini vojaškim oblastem, ki so v sedemdesetih letih zatrle uporniško gverilo in s tem rešile državo komunističnega robstva, češ da so v „umazani vojski“ kršili nekatere zakone in gazili človeške pravice. Upornik, revolucionar, terorist je „demokratskim borcem za človeške pravice“ žrtev družbe in ga je obdati z odvetniki, zdravniki, človekoljubnimi damami; tiste pa, kateri zatro krvave vstaje in nasilje, je postaviti pred sodišče.) Kot je veljalo in je bilo moralno

upravičeno, da so v krajih, kjer okupatorja ni bilo ali ni spolnjeval svojih dolžnosti do prebivavstva ali je podpiral partizane, poveljniki protikomunističnih čet izvajali sodno oblast, vključno z obsodbami na smrt, tako je veljalo tudi, da so naše vojaške in policijske oblasti od zasačenih, v partizanstvu, v obveščevalne in kurirske in terenske mreže vpletenih ujetnikov, predvsem komunistov, smele izsiliti podatke na trd, boleč način. Dostikrat je bilo od izsiljenih izpovedi odvisno življenje mnogih. Mučenje je zadeva, ki se normalnemu človeku upira. Do dna duše se nam studijo in obsojamo nešteta dejanja mučenja, s katerimi so obsedeni partizani in vosovci mučili zajete nekomuniste: duhovnike, ugledne moške in žene, dekleta in fante, največ iz verskih in katoliških organizacij. Rdečim mučivcem in mučivkam ni šlo za izsiljevanje važnih podatkov, marveč za maščevanje; v njih dejanjih se je sproščalo sovraštvo, ki je uradno, zapovedano gonilo vsega komunističnega delovanja in ki do skrajnosti podžiga fanatizem, sadizem, najnižje nagone. O teh groznih dejanjih je po Črnih bukval v emigraciji izšlo mnogo dokumentov. Drugo je, kadar nastopijo izredne okoliščine, ko izsiljene izjave članov zločinske organizacije preprečijo huda dejanja, poboj poštenih ljudi.* Jeza poroča o pretepanju nekaterih na policiji, vse kaže, da po resnici. Manj prepričljiva je njegova trditev, da so „večina med njimi bili prepričani katoličani in demokrati“; (45) mnogo važnejše ko to bi bilo dognanje, da niso sodelovali s KP in OF. Jeza prisojata tistim, ki so izsiljevali izjave od aretiranih, fanatizem (13, 39), sadizem (13), moralno propadanje (45). Po nagibih, ki so večino protikomunistov privedli v vojaško in policijsko službo, in po poznanju uradnikov na policiji je ta obtožba vsaj za večino krivična. Še bolj krivična je obdolžitev, da je tu šlo za gnusno sodelovanje s fašizmom; da so „postali mučitelji in rablji (— kot da je šlo za mučenje in rabeljsko službo, ne pa za dosego koristnih podatkov v samoobrambnem boju proti skrajno nevarnemu, povsod razpredenemu sovražniku —) svojih rojakov na ljubo tujemu fašizmu.“ (45) Tu se Jezova grenkoba, srd, zamera spuste v nizkotno obrekovanje.

Podobno kot nad ostrimi ukrepi proti aretirancem se Jeza zgraža nad predajanjem komunistov, sploh ofarjev Nemcem in nad njih odvažanjem v nacistična taborišča. Zagrizenost je Jezi narekovala sodbo, da so slovenski ljudje pošiljali rojake v koncentracijska taborišča „samo iz političnega fanatizma“ (45) in moralne gnilobe. Zgodovinar pa se bo vprašal, kaj se je takrat drugega dalo narediti. Za nevarne, fanatične ujetnike doma ni bilo

* V tem primeru govorimo o preprečevalnem mučenju (preventivni torturi), pri katerem gre za preprečenje najhujših, bližnjih dejanj. Ustrezne mere naj se — ako to dopušča čas in nujnost zadeve — stopnjujejo: najprej odvzem svobode, potem grožnje, končno neposredni fizični posebi; ti morajo biti v sorazmerju z nevarnostjo, ki se hoče odvrniti, in z domnevno krivdo ujetega. Omenjeni končni posegi so sprejemljivi, če ni mogoče ne verjetno, da se nevarnost prepreči z drugimi sredstvi. Odklanjati pa je prisilno (represivno) torturo, ki hoče izsiliti priznanje lastne krivde za nazaj.

prostora. Okupator gotovo ne bi dovolil taborišč na zasedenem ozemlju; zanje tudi protikomunisti niso imeli dovolj ljudi ne sredstev; razen tega bi bila taborišča zmerom v nevarnosti, da jim odpro vrata partizani ali okupator sam.** Zapori so bili prenapolnjeni (— kakšna nesreča in sramota, da so si v njih prislužili mesto tako vidni intelektualci kot univerzitetna profesorja Kidrič in Ocvirk, profesorja Juš in Ferdo Kozak, Vidmarji, dr. Lojz Kraigher! —); kam torej s sovražniki? Sicer pa so komunisti na debelo ovajali in izdajali okupatorju slovenske katoličane in nacionaliste — na ljubo tujemu komunizmu.

Povzetek

Končam obravnavo Jezove upodobitve okrutne resničnosti tistih dni in ponovim: Strahotnega položaja v letih 1941-45 so bili poleg okupatorja predvsem krivi komunisti, njihova OF, njihova revolucija, njihovo uničevanje vsega v korist lastni oblasti in v reševanje ZSSR. Jezova podoba je popolnoma zgrešena in obrača stvari na glavo.***

Nekaj besed o piscu

Franca Jeze osebno nisem poznal. Izmenjala sva si nekaj pisem, ko sem bil urednik Sija slovenske svobode. Dobro napisanega članka, ki ga je poslal listu, nisem objavil, ker je avtor še takrat — in menda do konca — ostal vnet pristaš ideje OF. Dopisovanje je prejenjalo, ko sem ga prijateljsko nagovarjal, naj pusti ubadanje s skandinavsko hipotezo o izvoru Slovencev; dokazal sem mu za kup primerov iz njegove knjige, da so lingvistično nemogoči. Jezikoslovne stvari je obravnaval z dialektiko, ne s strokovnim orodjem.

Spadam k občudovavcem njegove delavnosti, podjetnosti, talentov, predanosti ideji — izkušnje doma po vojski so ga ozdravile naklonjenosti do komunizma (še v Dachauu je napeto, veselo pričakoval prvega stika s „sovjetskim novim človekom“, zagledal pa je podivjane, kradljive Ukrajince) — in je opravil kot kritik trinoškega režima doma veliko in zaslužno delo.

Obalovati moramo, da se uredništvo Goriške Mohorjeve družbe ni zmenilo za pokojnikov ugled in moralno podobo ter ni upoštevalo njegovih povojnih spoznanj in popravkov nekdanjih nazorov. Zato knjiga enostransko, neresnično prikazuje njega in „tiste čase“.

** V začetku leta 1945 so se zaradi vedno slabših transportnih razmer ustavili prevozi v nemška taborišča. Zapornike so iz Ljubljane vozili v delovni taborišči v Zlebičah pri Ribnici, v Postojni in morda še kje.

*** Njegovi opisi — ne pa razlage — so videti verodostojni. Med netočnosti spada tisto o diplomiranem slavistu F. K., ki naj bi tedaj delal na policiji in naj bi po koncu vojske zbežal v Argentino. Toda diplomiranega slavista F. K. v Argentini ni bilo in ni.

BESEDA O „POZLAČENI LAŽI“

V zadnji številki lanskega letnika je v Vestniku natisnjen peti del obsežnega razmotrivanja o slovenskih problemih pod naslovom Slovenska petindvajseta ura. Razpravo piše Boštjan Kocmur in ji daje po vsebini in vnanji obliki značaj znanstvene obdelave slovenskih narodnih vprašanj z uporabo citatov iz del takih svetovnih avtoritet kot je zgodovinar A. J. Toynbee. Toda v petem delu, kjer napade moj članek „Tri stopnje“, napisan za praznovanje 29. oktobra, ki ga izven matične domovine obhajamo vsako leto kot pomemben narodni praznik, se je znanstvenost spremenila v povsem neznanstveno in neobjektivno blatenje slovenskih politikov tistega časa. Kot „klasičen primer vztrajanja v začaranem krogu čarobne moči mita in osvobodilne psihoze“ navaja članek L. P. „Tri stopnje“, ki ga je objavila Svobodna Slovenija 7. 11. 1985. Članek označi kot „varljiv prikaz razvoja na poti do Zedinjene Slovenije...“

Da se ugotovi zgodovinska resnica, zahteva Kocmurjev spis o pozlačeni laži, ki jo pripisuje mojemu članku, primerno razjasnitev in analizo mojega prikaza na razvojni poti do Zedinjene Slovenije. Ta prikaz ni varljiv, marveč zgodovinsko točen in resničen.

Moj omenjeni spis je bil napisan kot uvodnik za clevelandski list Ameriška domovina in je izšel tam na sam dan obletnice praznika 29. oktobra; nekaj dni kasneje ga je objavila tudi Svobodna Slovenija in v svoji novembrski izdaji (1985) ponatisnila avstralska revija Mislil. Doživel je torej široko publiciteto, zaradi česar se zdi še posebno primerno zavreči neupravičeno obtožbo, da vsebuje „čarobne moči mita in osvobodilne psihoze“ in nič manj kot pozlačeno laž.

Uvodnik riše v kratkih potezah politični, gospodarski in vojaški položaj na slovenski zemlji v kritičnih dneh ob zlomu starodavne habsburške monarhije, kakor ga je doživljal in dojemal na licu mesta pisec sam kot dozorel mlad mož odprtih oči in lastnega izkustva. Kot vojak je z rajnikom urednikom Francem Kremžarjem fantoval po cesarskem Dunaju ravno v dobi Majniške deklaracije in je bil večkrat v kavarniški družbi z Janezom Evangelistom Krekom. Domišlja si, da je poznal Krekovo sanjo o enotnem narodu od Jadranskega do Črnega morja, torej vključno Slovence, Hrvatse, Srbe in Bolgare. Že sama zgodovinska, jezikovna in etnična razlika teh narodnih skupin je dovolj močan dokaz, da je pod „enotnim narodom“ umeval enotno državnost v smislu pojmovanja izraza „nation“ v zapadnem svetu. Takšno pojmovanje je vnesel tudi v besedilo Majniške deklaracije, ki nikakor in nikoli ni bila samo slovenska, kakor jo hoče imeti Kocmur, češ, da so zaradi miselne zmede zamenjali „Zedinjeno Slovenijo za Zedinjeno Jugoslavijo“. Po drugi strani pa bi bila za rušenje starega imperija samoslovenska deklaracija prešibka in skoraj brezpomembna.

Prva stopnja v mojem spisu je osvoboditev naroda izpod tujega jarma iz svoje moči in volje, kar zgovorno potrjuje več kot 200.000 podpisov Majniške deklaracije iz vseh krajev slovenskega ozemlja. Kritiki temu oporeka z navedbo izjave Evgena Lampeta (pristaša Šušteršičeve politične linije), da je bila osvoboditev in njeno proslavljanje „skok v temo“ zaradi neugodnih posledic osvobodilne akcije, ki so sledile: nezaščiteno slovensko ozemlje, ker Slovenci nismo razpolagali z lastno vojaško silo in so sosedje vdirali v naše kraje. Obtožuje tedanjega vojnega ministra slovenske vlade, ker ni dopustil, da bi razne vojaške enote Bosancev branile naše ozemlje. Kdor je divjost teh enot poznal in obsojal njihovo brezobzirnost krutost, bo priznal modro odločbo ministra dr. Lovra Pogačnika, da jim je prepovedal vstop na slovensko ozemlje. S prostovoljci v obrambnih enotah pa je vedno križ in riziko, ker so vojaško nepripravljeni, neizvežbani ter ne poznajo discipline. En major Švabič je zalegel več kot bataljoni prostovoljcev, kar je potrdil njihov poznejši neuspeh na Koroškem.

Slovensko politično vodstvo je z iskanjem stikov s srbsko vlado (pakt Pašić-Korošec izvajalo realno politiko tistega trenutka, ne da bi v kakršni koli obliki žrtvovalo slovensko narodno identiteto ali povzročilo družbeni zlom (česar ga Kocmur obtožuje), ker je s takšno politiko ne le zavarovalo ogroženo slovensko ozemlje, ampak tudi postopalo v smislu ideje o enotni južnoslovanski državnosti, o kateri je sanjal Evangelist Krek. Ni mogoče naprtiti odgovornosti za poznejše razvoje na splošno slovenskim vodilnim politikom, ki po Kocmurju „nosijo odgovornost za zgodovinski polom“ zaradi svoje nesposobnosti in otroške nezrelosti z dr. Antonom Korošcem na čelu.

Taka enostranska obtožba ni dokazana, je sploh ni mogoče dokazati in zatorej nima objektivne vrednosti niti znanstvene veljave.

Nesporna je resnica, da potrebuje vsak narod, zlasti pa tak v brezpravnem položaju, na mednarodnem pozorišču šolane in izkušene diplomate, če naj uveljavi svoje pravice. Teh Slovenci, žal, 1918 nismo imeli. Tega pa niso bili krivi vodilni politiki, marveč izrazita gospodarska zaostalost Slovencev in predominantna moč nemštva v monarhiji, katero je načrtno oviralo in preprečevalo že zgolj poskuse narodne emancipacije nenemških narodov v monarhiji. Obširneje sem o tem problemu pisal v brošuri „Svoboda v polmraku“ ob 50-letnici praznovanja 29. oktobra (l. 1968). Ko bi bili imeli Slovenci l. 1918 vsaj kakega izkušenega diplomata, ki mu ne spodrsne na mednarodnem parketu, bi nam bilo marsikatero razočaranje prihranjeno v zvezi z mejami na Koroškem in Primorskem.

Primarno neugodno posledico triumfalne narodne osvoboditve izpod stoletnega tujega gospodstva na dan 29. oktobra pomeni narodno „ujediničenje“ na dan 1. decembra 1918. Zedinjenje novo ustanovljene državnosti Slovencev, Hrvatov in Srbov (prečanov) na ozemlju razpadle Avstro-Ogrske s kraljevino Srbijo je kal in začetek vsega poznejšega nesrečnega razvoja dogodkov v državi SHS in poznejši Jugoslaviji. V tem državniškem aktu popolne kapitulacije prečanov pred srbsko vlado in regentom Alek-

sandrom je obseženo osnovno jedro poznejših usodnih sporov in zametek strogega centralizma, na katerega Hrvati in Slovenci niso nikoli pristali. Zmagoslavja osvoboditve 29. oktobra ne more zatemniti klečeplazenje in ponižanje 1. decembra!

Kako se je proces zedinjenja odigral, ostri kritik slovenskega vodstva značilno in previdno zamolči, čeprav drugače ne varčuje z obsodbami in poukom. Oglejmo si dogodke okrog zedinjenja in poskusimo zanesljivo ugotoviti, kdo je zanje odgovoren!

Zedinjenje dne 1. decembra 1918

Razpad avstro-ogrske vojaške sile je na široko odprl vrata „hrabri“ italijanski vojski, ki dotlej ni bila v stanju potisniti fronte od reke Piave proti vzhodu, a je začela „osvajati“ vojaško ne več branjene predele bivše monarhije, zlasti slovensko ozemlje; resno je tudi grozila italijanska zasedba Dalmacije. Velika je bila priložnost polastiti se nekdanjega območja beneškega gospodstva, ne da bi bilo treba tvegati nove boje in človeške žrtve. Dalmatinski politiki so si bili svesti tega nevarnega položaja, zaradi česar so z vso silo pritiskali (Angjelinović) na Narodno vijeće novo formirane SHS države, naj se čimprej izvede naslon na kraljevino Srbijo. V tem smislu se je odpravil izvoljeni predsednik Narodnega vijeća Anton Korošec v inozemstvo, da s srbsko begunsko vlado izdela obliko in vsebino sodelovanja med srbsko vlado in Narodnim vijećem (že omenjeni pakt Pašić-Korošec, ki ga je Pašić pozneje hladnokrvno prelomil).

Pritisk Dalmatincev in odsotnost predsednika NV je na zahrbtnen način izrabil prečanski srbski nacionalist in šovinist Svetozar Pribičević in s spretno manipulacijo nastale situacije aranžiral delegacijo NV za pot v Beograd, preden se je mogel Korošec vrniti iz inozemstva. Zgodovina ve povedati, da so bile temu načrtno postavljene ovire za povratek. Nisem kompetenten presoјati, kaj bi se bilo zgodilo, če bi se bil Korošec pravočasno vrnil in bi se bila pot v Beograd načrtovala pod njegovim predsedstvom. Nesporно pa drži, da Korošec ne more biti odgovoren za to pot v Canosso. Delegacija je klečeplazno pristala, brezpogojno in brez vsakih zahtev glede politične smeri in zlasti notranje ureditve nove države, na zadevno stališče erbske vlade, ki je imela v načrtu Veliko Srbijo. Ta sramotna kapitulacija, pri kateri slovensko vodstvo ni sodelovalo, je vzrok in izvor vseh velikih težav prve Jugoslavije. Morda pa le nesposobnost, nezrelost in neodgovornost slovenskih politikov z dr. Antonom Korošcem na čelu? Tako trdi Boštjan Kocmur, in kdo bi njegovim modrim dokazom ne verjel? Saj pravi, da je Korošec „tedaj (ob zedinjenju) vodil čisto izrazito centralistično in ‘ujedinaško’ politiko in se je ob povratku iz inozemstva takoj izrecno soglasil s sklepi Narodnega veća in s 1. decembrom.“

Nastane vprašanje: Kaj bi bil moder in realen politik na Koroščevem mestu mogel drugega storiti kot pristati na izvršeno dejstvo? Stara angleška modrost pravi: If you can not beat them, join them. (Če jih ne moreš

potolči, se jim pridruži.) Ali naj gre raje v brezgledno opozicijo? Ali naj sledi Hrvatom v politično abstinenco, ki je tako dolgo zavirala normalne, parlamentarne razvoje v sprejemljiv kompromis, ko je pa bilo abstinence konec, so njene posledice privedle do tragičnih dogodkov 1. 1928, ko je pod strelom v parlamentu padel hrvatski mesija Stjepan Radić? Tedaj je baš „nesposobni in otroško nezreli“ Krošec v kritičnem trenutku rešil mlado državo razpada s katastrofalnimi posledicami za slovenski narod, če bi se bilo to zgodilo.

Vsi zgoraj in do sedaj opisani razvoji so bili seveda posledica in rezultat osvobodilnega dneva 29. oktobra 1918, ki ga avtor Slovenske petindvajsete ure imenuje „primer družbenega kolapsa“, za katerega navaja kot glavni vzrok družbeno obglavljanje. S tem zadene srčiko svojega visoko pretiranega, stvarno in zgodovinsko neutemeljenega (kot je zgoraj razloženo) kriticizma slovenskega vodstva od Majniške deklaracije dalje. Osrednja osebnost tega obglavljenja je dr. Ivan Šušteršič, ki ga imenuje preiskusšenega vrhovnega poveljnika, kateremu so uporni Mladini razpustili njegov štab in vrgli v koš njegov bojni načrt. Sami pa so se morali zateči k improvizaciji, ustoličiti novega kapetana, neizkušenega novince (Korošca), ki v viharju pod sovražnim ognjem ni bil kos svoji odgovorni nalogi, in so popolnoma odpovedali.

Usodni razcep v vodstvu Slovenske ljudske stranke, daleč najmočnejše in vodilne politične skupine naroda v najbolj nevarnem trenutku narodove zgodovine, je vsega obžalovanja vredno dejstvo. Spor med „mladini“ pod vodstvom Janeza Ev. Kreka in Antona Korošca, ki so imeli v stranki veliko večino in jih je podprl tudi ljubljanski škof A. B. Jeglič, ter med „starini“ dolgoletnega šefa stranke in njenega vodilnega politika dr. Ivana Šušteršiča, katerega glavni podpornik je bil genialni Evgen Lampe, ni izviral toliko iz osebnih nasprotij, kolikor iz različnega političnega koncepta bodoče poti v narodovo prihodnost, kot so ga predvidevali eni in drugi. Vabim g. Kocmurja, da koncept in „bojni načrt“ Ivana Šušteršiča in njegovih starinov stvarno in natančno opiše, medtem ko nam je koncept Koroščevih mladincev do pičice znan in ga isti avtor ljuto napada. Bomo primerjali in videli.

Stvarno iskati reševanje slovenskega narodnega vprašanja v času spora med narodnimi vodniki v okviru in pod suvereno oblastjo avstro-ogrske monarhije je bilo povsem nerealno. Kajti monarhija je bila neizbežno na poti v razpad, ki bi ga tudi notranja preosnova v trializem z avstrijsko Jugoslavijo kot tretjo enoto (koncept umorjenega prestolonaslednika Franca Ferdinanda) ne mogla več rešiti. Avstrijo so namreč v svobodnem zapadnem svetu uspešno rušili Čehi (Tomaž Masaryk) in Poljaki; izid vojne je nespremenljivo kazal na poraz osrednjih sil (Nemčije in Avstrije) in znane Wilsonove točke so udarile Avstriji plat zvona neizbežnega propada.

Tudi habsburški „okvir“ v besedilu Majniške deklaracije je pomenil le potrebno lepotičje za avstrijska vojna sodišča in preki sod, pod čigar oblast-

jo so se nahajali člani Jugoslovanskega parlamentarnega kluba in vsi številni širitelji ideje deklaracije, od katerih nihče ni verjel v habsburški okvir. Eden od prič za to resnico je tudi ta pisec, ki je osebno doživel tiste usodne čase na terenu.

Povrnimo se zdaj k moji prvi stopnji na trdi in strmi poti v Zedinjeno Slovenijo! Kocmur trdi, da smo Slovenci doživeli katastrofo 29. oktobra zato, ker smo takrat „potrdili zamenjavo slovenske narodne identitete“ za jugoslovansko. Kaj misli pod to neresnično trditvijo? Ali smo zavrgli svojo narodno zavest, jezik, vero, kulturno dediščino, tipične narodne lastnosti in druge atribute ljudske svojskosti, ki pogojujejo tako njegovo specifično narodno karakteristiko? In da smo to izmenjali kot se izmenja srajca? Gorostasna in predrzna obdolžitev celotnega naroda! Ničesar drugega nismo na dan 29. oktobra zamenjali kot stoletno tujčevo verigo za zlato svobodo, kot to ponazarja Vavpotičeva slika na prvi znamki iz tistega časa.

Kakšne so bile posledice te zamenjave?

Kljub grozanskim navideznim napakam, ki jih kritik pripisuje nesposobnosti in naivnosti tedanjih vodilnih ljudi, naš narod ni zgubil svoje identitete, niti je ni okrnil vse do nastopa komunistične vlade, ki pa pomeni krvavo nasilje. Celo Aleksandrova diktatura (1929-1934) z razpuščanjem slovenskih narodnih organizacij in vsem uradnim pritiskom (ki ga je ta pisec bridko izkusil na lastni koži), ni mogla oslabiti, kaj šele uničiti narodne zavesti in zvestobe, ki je mogočno udarila na dan, ko je diktatura odnehala. Ni sploh mogoče govoriti o tem, da je narodna identiteta utrpela kako vidno škodo v vseh burnih prekucijskih letih prve Jugoslavije.

Negativnih učinkov, ki bi se bili pojavili kot posledica 29. oktobra v obliki upadanja, zamenjave ali izgube družbene in narodne identitete, zgodovina ne navaja, ker jih ni.

Morda pa je rodil 29. oktober kakšne pozitivne dosežke naroda, ki so zrastle iz mogočno razgibanega narodnega navdušenja in zavesti priborjene svobode? Morda je bil v vsem tem skrit element osveščenja, da je jugoslovanski okvir le pripravnica in predhodnik popolne slovenske samostojnosti v Zedinjeni Sloveniji? Kocmur imenuje tako pojmovanje — mit. Jaz sem tiste trenutke osebno doživel, pa moram takšno tolmačenje odločno odkloniti. Vsi smo se zavedali veličine svobode, ker smo tujega zapostavljanja in zatiranja dovolj doživeli. Delali smo, da se obdržimo nad vodo in da najdemo zaščito, kjer jo je mogoče najti, potem si bomo že sami pomagali v prihodnost. Ali je bil to mit in je praznovanje 29. oktobra pozlačena laž? Poglejmo!

Državnopravni program Kraljevine Slovenije, proglašen na Dunaju l. 1848 obsega naslednje zahteve: a) združitev vsega slovenskega ozemlja v eno avtonomno administrativno enoto. Že v prvi (kraljevini) Jugoslaviji je bila ta zahteva izpolnjena z ustanovitvijo Dravske banovine, v kateri je bilo združeno ozemlje bivše vojvodine Kranjske, južni del Štajerske, prek-

murski del Madžarske, vzhodni del Koroške; Primorska in južna Koroška nista bili vključeni v Jugoslavijo in sta ostali pod tujo oblastjo; vendar je po drugi svetovni vojni tudi znaten del Primorske (brez Trsta in Gorice) pripadel republiki Sloveniji. S tem je bil do gotove mere uresničen program Zedinjene Slovenije. Danes je republika Slovenija združena v eno administrativno enoto. Kakšen bistven predpogoj za ta dosežek pomeni zlom tujega gospodstva dne 29. oktobra 1918, naj presodi bralec sam.

b) Kraljevina Slovenija imej svoj zakonadajni zbor v okviru federativno urejene Avstrije. Že v prvi Jugoslaviji smo imeli Slovenci lastno zakonodajo v oblastnih skupščinah. V sedanji državi je to načelo v celoti uresničeno v okviru federativno urejene Jugoslavije. Ali bi bilo brez Majniške deklaracije in 29. oktobra?

c) Dunajski program zahteva slovenski uradni jezik na ozemlju enotne Slovenije. Kakšen ogromen pomen za narodno identiteto je zapopaden v jezikovnem vprašanju more stvarno presoditi, kdor je sam šel skozi nemško ali kvečjemu dvojezično nižje šolstvo in popolnoma nemške srednje šole v bivši Avstriji. Sloveščina se je uveljavila v javnih uradih in v vsem šolstvu že takoj v prvih mesecih kraljevine SHS in je ostala uradni jezik (razen za vojaščino v Sloveniji) vse do današnjega dne. Ali nima 29. oktober nobenih zaslug?

č) Dunajski slovenski študenti so zahtevali slovensko univerzo v svojem programu iz l. 1848. Ni je bilo vse do zloma Avstrije. Že dobro leto dni po 29. oktobru smo jo Slovenci priborili in s slovenskimi profesorji razvili v cvetočo najvišjo šolsko ustanovo v Ljubljani. Naši študenti se niso nič več potikali po Grazu in Dunaju in tam pili tujo, slovenstvu nenaklonjeno učenost. Še več! „Nesposobni in naravnost otroško nezreli in neodgovorni slovenski politiki z dr. Antonom Korošcem na čelu“ so izposlovali Slovensko akademijo znanosti in umetnosti (SAZU), ki se je z drugimi vrhunskimi akademskimi in kulturnimi enotami ustanovila kot višek slovenske znanstvene in umetnostne zmogljivosti ter predstavlja kulturno popolnoma zrel narod na mednarodnih pozoriščih.

Ali ni po vsej zgoraj razloženi evidenci kar neodpušljivo neodgovorno zapisati: „Potegavščina z 29. oktobrom naj opraviči ogromno, naravnost neverjetno polomijo slovenske politike ob razzulu Avstroogrške?“ (Vestnik, okt.-nov.-dec. 1985, str. 298.)

In ta vulgarni izbruh nerazpoloženja in, skoraj bi rekel, sovraštva do mojega stališča izraženega v članku Tri stopnje nas vse skupaj izziva h kardinalnemu vprašanju: Ali je 29. oktober, tamkaj opisan kot velik slovenski narodni praznik, ki ga razen g. Kocmurja in komunistov vsi Slovenci slovesno obhajamo kot dan svobode, po pravici in resnici slavljen kot prva stopnja na strmi poti v Zedinjeno Slovenijo? Zgoraj navedena dejstva potrjujejo, da je takšna ocena 29. oktobra pravilna, ker je zgodovinsko dokazana.

Druga in tretja stopnja

Z drugo stopnjo v mojem prikazu postopnega razvoja na poti do Zedinjene Slovenije se peča moj kritik pač samo z nekaj stavki. Očividno noče zabavljati čez neodgovorne in nezrele vodilne komunistične politike, kot je to storil v obilni meri okrog 29. oktobra. Lahko bi kdo mislil, da se boji partijcev, saj njihova roka daleč seže. Vendar obsodi narodno alienacijo pod egido marksistične ideologije, ki tako napreduje, da smo Slovenci eksistenčno ogroženi. To je zelo mila in prizanesljiva ocena političnih veličin v domovini, če jo primerjamo z brutalnim moralnim uničevanjem vodilnih politikov ob razpadu Avstrije in pozneje v prvi Jugoslaviji. Pa še to kritiko medvojnih in povojnih političnih veličin uporablja za to, da naglasi, kako sedanja partijska politika nudi dvomljiv prispevek v približevanju Zedinjeni Sloveniji.

Do bi moralci lastnih bratov in mazači karakterja in dobrega ime-na svojih sorojakov ter nosilci protinarodne marksistične ideologije mogli kakor koli prispevati s svojim vladanjem k približevanju Zedinjene Slovenije, se mi še v sanjah ni nikoli pritaknilo. Odveč je zatorej očitke „konceptualne zmote“ in pouk, da „ta program (Zedinjene Slovenije) ne vsebuje le ozemeljskega združenja, temveč tudi svobodo in samoodločbo“. To je conditio sine qua non tudi dunajskega programa, čeprav o tem ne govori. Marksistični koncept naroda in družbene ureditve ne sloni na svobodi in samoodločbi, ampak na nasilju proletarske diktature in nima na poti v Zedinjeno Slovenijo kaj iskati.

A program govori na prvem mestu o združitvi vsega slovenskega ozemlja. Po drugi vojni je bil Sloveniji priključen znaten del tega ozemlja, čeravno so Trst, Gorica in slovenska Koroška po krivdi stalinističnega komunizma ostali izven Slovenije. Združitev ni bila še dosežena s pridobitvijo znatne površine, a pridobitev je korak ali stopnja h končnemu cilju. Komunistična oblast bo ob svojem času propadla, zemlja pa bo ostala v slovenskih rokah.

Isto načelo velja za federalistično ureditev v smislu programa, ki takšno ureditev izrecno zahteva. Komunizma ne bo več, federativna ureditev pa bo ostala in pomeni stopnjo k cilju.

Današnja narodna alienacija v matični domovini je nevarna rak-rana slovenske družbe, a važnosti druge stopnje k cilju nič ne zmanjša.

O tretji stopnji pravi kritik, da je mahanje po zraku. Vsak načrt in vsaka priprava za ostvaritev končnega cilja Zedinjene Slovenije je lahko označiti za mahanje po zraku. Obstaja namreč v hotenju in načrtnem delu vseh rodoljubnih, zavednih Slovencev, ki se ne vrtijo v začaranem krogu „lažne tradicije“ in se ne borijo za okvire. Nihče ni upravičen tem ljudem z vulgarnimi izrazi očitati, da se borijo za „oslovo senco, pri tem pa pozabljajo na osla, ki nam bo poginil.“

Takšne metafore kot je ta in ona o „pozlačeni laži“ zavračamo kot poceni robo pri pobijanju dragega in resnega dela za bodočo srečo izkrva-velega naroda.

Opombe h knjigi škof Rožman (9)

(Nadaljevanje)

Vodstvo škofije po škofovem odhodu

63. V tem poglavju bom nekoliko dopolnil Kolaričevo obravnavo te zadeve in popravil nekatere napačne podatke.

Ob odhodu škofa Rožmana je vodstvo škofije prevzel prošt Ignacij Nadrah kot opolnomočeni generalni vikar. Nadrah je bil vodstva škofije že vaju. Generalni vikar je bil že od avgusta leta 1930 in je leta 1936 pol leta sam vodil škofijo. Vendar so bili zdaj časi čisto drugačni, on pa star že 78 let. S škofije so odšli škof, kancler in trije tajniki. Odšli so trije kanoniki, od katerih je bil eden stolni župnik. Odšli so trije teološki profesorji. Iz semenišča so odšli ekonom, špiritual in 16 diakonov, tako da je ostalo semenišče prazno. V begunstvo je odšlo 174 škofijskih in 57 redovnih duhovnikov. Na škofiji je ostal prvi tajnik dr. Stanislav Lenič, ki je bil Nadrahu v dragoceno pomoč.

Nadrah je kot prošt in apostolski protonotar smel rabiti mitro in škofovsko palico ter opraviti pontifikalno mašo. Ni pa mogel birmati in posvečevati duhovnikov in svetih olj na veliki četrtek. Od njega so bile odvisne vse nastavitve in prestavitve duhovnikov. Zasesti je bilo treba vse župnije po Gorenjskem in v južnem Posavju, od koder so Nemci leta 1941 izgnali skoraj vse duhovnike in iz vsega Posavja izselili tudi Slovence. Dati je bilo treba dušnega pastirja župnijam, katere so župniki zapustili.

Iz Ljubljane so se od Nemcev pregnani duhovniki vračali na svoje župnije. Vendar je za vsakega posebej odločala krajevna oblast, ali se sme vrniti. Na Hrvaškem in v Srbiji je bilo še 31 škofijskih duhovnikov, s katerimi je generalni vikar mogel računati. Porabiti je mogel tudi nekatere redovnike, ki so zgubili zavode.

Generalni vikar je bil po 40-dnevnem upravljanju škofije rešen skrbi. 13. 6. so novi oblastniki 78-letnega prelata odpeljali v ječo. Glavni vzrok je bil menda njegovo 15-letno zvesto sodelovanje s škofom Rožmanom. Nadalje njegov govor na grobu teološkega profesorja dr. Lamberta Ehrlicha, ki so ga komunisti leta 1942 ubili. Po spominu navzočega diakona Trdana je Nadrah svoj govor tedaj pričel z latinskim citatom: *Ecce quomodo moritur justus et viri justi tolluntur et nemo percipit corde* — Glejte, kako umira pravični in kako nam iztrgajo pravične može, in nihče ne žaluje. — V govoru je obžaloval, da je bela Ljubljana, postala rdeča, ker preliva bratovsko kri. Nadalje je Nadrah v stolnici v pridigi še pred vdorom Nemcev v Rusijo priporočal molitev, da bi se ti dve nam in veri sovražni vesiili spopadli. — V zaporu je sojetnike tolažil in spodbujal.

64. Po določbi škofa Rožmana je služba generalnega vikarja pripadla zapovrstjo drugim kanonikom stolnega kapitlja. Dekan Kimovec se je že 5. 5. vnaprej odpovedal. Prav tako starčka Stroj in Volc. Kanonik ši-

menc je imel lepe skušnje v dušnem pastirstvu in v vodstvu škofovih zavodov. Bil je goreč in svet duhovnik, vendar je mož hlepel po večji časti in vodstva škofije ni sprejel. Za vsako ceno je želel postati mučenec. Za njim pa samo še Gogala in dr. Pogačnik. Nihče si ni želel naporne službe zidarja na razvalinah, obenem pa biti vsak trenutek pripravljen na vezi. Vsem se je zdel kanonik Vovk najprimernejši in nasposobnejši za reševanje tega, kar se je rešiti dalo.

V tako važni zadevi kot je poročanje o vodstvu škofije, je treba biti do skrajnosti natančen. Zato prepisem zanesljivo poročilo: „G. Ignacij je zgubil svobodo 13. junija 1945. Vrnil se je prve dni septembra istega leta. Po ureditvi ordinarija bi ga tisti dan moral naslediti dr. Fr. Kimovec, ki pa, je 14. junija na seji kapitlja dal odpoved na to službo in jo prepustil A. Vovku, ki je tisti dan prevzel vodstvo.“

Ne glede na odgovore, ki so jih kanoniki 5. maja dali škofu, je po proštem odhodu vodstvo škofije pripadlo dekanu kapitlja dr. Kimovcu, ki pa se mu je odpovedal v korist A. Vovku, brez dvoma po soglasni privolitvi vseh kanonikov. Vovk je breme sprejel in tako je v najtežjih razmerah še isti dan, 14. junija, prevzel vodstvo škofije kot pooblaščen generalni vikar. Po samem pravu je imel iste pravice kot pred njim Nadrah, samo pontifikalne maše ni mogel opravljati.

V tej službi so mu z nasveti in delom pomagali zlasti kanoniki Kimovec, Šimenc in Pogačnik, apostolska protonotarja in upokojena teološka profesorja dr. Franc in Aleš Ušeničnik, in dekan teološke fakultete dr. Andrej Snój. Po vrnitvi iz ječe seveda tudi prošt Nadrah, s katerim ga je vezalo izredno prijateljstvo.

Kdaj se je Nadrah vrnil iz ječe? Kolarič trdi na strani 473, da je bil Nadrah v zaporu še v juniju 1946, ko je škof sporočil v Rim imena kandidatov za pomožnega škofa. Gre za precejšnjo pomoto, kajti Nadrah je ostal v preiskovalnem zaporu 12 tednov in bil brez sodbe izpuščen na svobodo. Iz ječe je prišel po posredovanju generalnega vikarja Vovka, ki je rekel notranjem ministru: „Ali vas ne bo nič sram, da vam bo umrl v zaporu?“ Mislili so, da je Nadrah še vedno upravitelj škofije. Ko jim je Vovk pojasnil, da je Nadrah zgubil jurisdikcijo že tedaj, ko so ga zaprli, so ga poslali domov. Iz ječe je prišel bolan in je le s težavo hodil v kor. Izpuščen je bil pogojno in ni imel pravice prestopiti prag škofijskega dvorca.

65. Škof Rožman je v poročilu za sveti sedež 1. 8. 1945 na Vzhodnem Tirolskem papežu Piju XII. sporočil, da se kot škof nikakor ne more vrniti na svoj škofijski sedež, ker bi bil v delu do nemogočnosti oviran, in je izročil svojo škofovsko službo v papeževe roke, da bi mogel z ljubljanskim sedežem v blagor duš prosto razpolagati. Papež ponudbe ni sprejel in mu je sporočil, naj še naprej vodi ljubljansko škofijo. Škof je prejel odgovor, ko je bil že v Celovcu konfiniran (14. 8. 1945 — 11. 11. 1947) in v trajni nevarnosti, da ga Angleži izročijo vladi.

V takem stanju je škofija ostala več ko eno leto. Tam, kjer je zdaj

dela za tri škofe, ni bilo nobenega škofa. Tam, kjer je zdaj pet škofov, je bil tedaj en sam.

Sveti sedež bi bil moral pooblastiti Vovka za birmovanje ter mu podeliti naslov apostolskega protonotarja in mu s tem dati pravico do mitre. V Celovcu je že leta 1945 birmoval stolni dekan prelat Maier. Vovk pa je moral klicati na pomoč škofe od drugod.

66. In tu je spet treba popraviti Kolaričevo trditev, ki jo je prevzel od Jagodica. Kolarič trdi na strani 474, da je dr. Josip Ujčič, beograjski nadškof in predsednik jugoslovanskih škofovskih konferenc, leta 1946 opravil vsa birmovanja v ljubljanski škofiji.

V resnici je Vovk prosil zagrebškega pomožnega škofa dr. Josipa Lacha, da je prišel v Ljubljano opraviti obrede velikega tedna in birmat otroke. Vovk je za birmo izbral kraje, ki so bili med vojsko pod Nemci ali partizani, in tako je Lach v Beli Krajini ter v leskovski, kamniški in moravški dekaniji birmal nad 15.000 otrok. Škof Lach, čigar rod izhaja s ptujskega polja, je rad ponavljal: „Mi smo sosedje, mi se moramo povezoovati.“ Bil je prvi jugoslovanski škof, ki je po vojski mogel priti do papeža, in je dal pobudo za urejanje odnosov med svetim sedežem in Beogradom (DR 83, 37, 3). Okoliščina, da je osebno spoznal razmere v ljubljanski škofiji, nujno potrebo po pomožnem škofu in trud generalnega vikarja, ki je sam nosil vso težo uprave velike škofije, je gotovo pripomogla, da so se razmere še isto leto za silo uredile.

Razen škofa Lacha je birmoval v Sloveniji tudi bivši profesor ljubljanske teološke fakultete dr. Ujčič, ki je svojega nekdanjega učenca Vovka zelo cenil. Ker je znal dobro slovensko in je kot bivši dvorni kaplan bil elegantnega vedenja, je ljudi docela zadovoljil. Med drugim je v Ribnici birmal 1.200 otrok, v Dolenji vasi pa 250. Brez dvoma je tudi nadškof Ujčič veliko pripomogel, da so se razmere v škofiji pričele urejati. Generalni vikar je škofa spremljal po škofiji in spoznaval župnije, vernike in njihove želje. Želje ljudstva in duhovščine po pomožnem škofu so se večale ob spoznanju, da škof Rožman ne bi več mogel vršiti škofovske službe, tudi če bi se vrnil.

67. Škofija je tako dolgo ostala brez škofa tudi zato, ker je škof Rožman dolgo upal, da je stanje le začasno in se bo kmalu vrnil.

Iz pisem, ki jih je pisal iz Celovca v Salzburg bogoslovcu Alojziju Ilcu, je razvidno, da je škof resno računal z vrnitvijo v domovino. 3. 2. 1946 mu je pisal: „Bog daj, da bi za velike počitnice bile že takšne razmere, da bi mogli računati s skorajšnjo vrnitvijo. Prosim Marijo Pomagaj za to — in Jezusa, da pospeši zmago brezmadežnega Srca Marijinega, ki nam bo prineslo mir.“

Ilc je bil drugačnega mnenja. Pisal mu je v Celovec, da se mu bo zgodilo isto, kar se je pripetilo njegovemu patronu papežu Gregoriju, ki je pred smrtjo zapisal: Ljubil sem pravico in sovražil krivico, zato umiram v izgnanstvu. — Škof je pismo gotovo prejel, ker mu je pisмено kratko omenil, da Gregorij VII. ni njegov patron. Šele počasi je tudi škof spre-

Papeži in fatimska skrivnost (15)

MARIJO SPOROČILO SVETU (13)

11. Hude pregrehe

(Nadaljevanje)

84. Delo proti beli kugi mora vključevati prizadevanje za podvig ugleda materinstva. Ko p. Miha Žužek razpravlja o tem, kako ustaviti upad rojstev, piše: Po mojem to nikakor ne bo smelo biti samo ekonomsko in socialno prizadevanje. Najprej bo treba dvigniti U G L E D M A T E - R I N S T V A — a to je silno zahteven in obširen splet nalog (DR 1972, 5, 12).

Ko se bodo vsi, tudi matere same, zavedele odličnosti materinstva, se bo povišal ugled materinstva in bo bela kuga pričela pojemati.

O lepoti materinstva je bilo že veliko lepega napisanega. Pisatelj Pregelj je zapisal: „Nič ni bolj svetega kakor žena, ki je rodila.“ Gre seveda za naravno, ne za nadnaravno svetost. Vendar se prav po tej naravni svetosti mati vzdiguje vedno višje v nadnaravno bogopodobnost. Starši in predvsem mati se nadnaravno posvečujejo prav s službo življenju, o kateri je govoril nadškof Vovk, ker je služba življenju ena njihovih najpomembnejših in najodličnejših služb in dolžnosti. Zato se ob njihovi rasti in svetosti nekoliko pomudimo!

Pri svetem krstu postanemo svetišče Svetega Duha in udje skrivnostnega Kristusovega telesa. Sveti Duh biva v vsakem izmed nas in nas povezuje s Kristusom v eno telo. Kristus je glava tega telesa, mi udje, Sveti Duh duša, ki tem udom daje nadnaravno življenje in jih povezuje v eno skrivnostno telo. Kot udje tega telesa smo deležni dostojanstva in delovanja Glave-Kristusa. Med drugim smo vsi krščeni deležni Kristusovega duhovništva. Duhovništvo krščenih se imenuje splošno duhovništvo in se od službenega duhovništva bistveno razločuje.

V moči splošnega duhovništva morejo in morajo vsi udje Kristusovega skrivnostnega telesa darovati duhovne daritve. Med duhovnimi daritvami so najodločilnejše daritve ljubezen do Boga in do bližnjega (Mr 12, 33), spoznavanje Boga (Oz 6, 6), usmiljenje (Mt 9, 13 in 12, 7), kesanje (Ps 50, 19), molitev, dobrotelost in miloščina (Hebr 13, 15, 16), torej dobra dela, prizadevanje za kreposti, spolnjevanje božje volje ter verskih in stanov-

menil svoje mišljenje. Na dan novega leta, 1956 se je v Kaliforniji v redovniškem zavodu sprehajal s slovenskim redovnikom in mu rekel: „Ne morem razumeti svojih duhovnikov, ki misljo, da se bomo vrnili. Do tega ne bo prišlo v našem življenju. Iz zgodovine bi morali vedeti, da nobena kriva vera ni izginila čez noč. In kaj je komunizem? Najhujša kriva vera, kar jih je bilo od začetka krščanstva!“

skih dolžnosti. Redovniki izvršujejo splošno duhovništvo in opravljajo duhovne daritve, ko izpolnjujejo redovne zaobljube. Zakrament mašniškega posvečenja daje duhovnikom in škofom posebne milosti, da morejo opravljati duhovniško in škofovsko službo ali službeno duhovništvo. Podobno daje zakrament svetega zakona zakoncem posebne milosti, da morejo izpolnjevati zakonske dolžnosti in s tem darovati duhovne daritve. Zakonci torej izvršujejo splošno duhovništvo in darujejo duhovne daritve z medsebojno požrtvovalno ljubeznijo in s službo življenju.

85. To službo življenju je Stvarnik na poseben način naložil ženi in materi. Sv. Pavel pravi: Hočem, da se mlajše može, otroke rode (1 Tim 5, 14). Mati izvršuje splošno duhovništvo na odličnem način s službo življenju. Vse njene težave in veselje, napor in uspehi pri rodnji, varstvu, izkazovanju ljubezni, vzreji in vzgoji otrok so ena sama veličastna in nenehna duhovna daritev, ki pripravlja materi neminljiv venec slave. Nekatere matere so za to službo življenju že na tem svetu na prav poseben način poplačane, ko spremljajo sina k božjemu oltarju, pri katerem bo prvič opravil mašno daritev.

Ko je Jožef Sarto, poznejši papež Pij X. materi prvič pokazal škofovski prstan, mu je mati pokazala svojega in mu rekla: „Ti svojega prstana ne bi imel, če jaz ne bi nosila tegale.“ Slovenski narod je imel veliko duhovnikov, ker je imel veliko duhovniških mater, ki so ob sinu četrtr stoletja opravljale splošno duhovništvo, da je sin mogel zatem opravljati tudi službeno duhovništvo. Niso vse verne slovenske matere dosegle te časti, za vse pa veljajo apostolove besede glede poročenih žena: Žena se bo zveličala s tem, da rodi otroke, če s spodobnostjo ostane v veri in ljubezni in zvestobi (1 Tim 2, 15).

86. K ugledu materinstva nas navajajo tudi nekatere molitve. Pri vsaki zdravamariji blagrujemo Marijo zaradi blagoslovljenega sadu njenega telesa. V rožnem vencu lahko kar v treh skrivnostih veselega rožnega venca mislimo na rojstvo božjega Deteta. Ali ni s priporočanjem rožnega venca Marija želela poudariti tudi lepoto materinstva?

Prvi dve skrivnosti veselega dela rožnega venca potrjujeta nauk Cerkev, da človek prejme dušo že ob spočetju. Ko je Marija privolila v materinstvo, jo je obsenčila moč Najvišjega. Od Svetega Duha je spočela Jezusovo telo, združeno s človeško dušo in z božjo naravo druge božje osebe. Prav tako stavi Cerkev v molitvi angelskega češčenja Marijino privoljenje v božje materinstvo in učlovečenje božje Besede v isti trenutek in s tem uči in potrjuje, da prejme človek dušo v trenutku spočetja: „Zgodi se mi po tvoji besedi! — In Beseda (božji Sin) je postala človek.“ Božji Sin je prevzel človeško naravo v trenutku Marijine privolitve v božje materinstvo.

Takoj po spočetju božjega Sina je Marija hitela k sorodnici Elizabeti. V nekaj dneh je bila pri njej. Janez je bil spočet šest mesecev poprej. Ob Marijinem prihodu se je to še nerojeno dete veselo zganilo v Elizabetinem telesu. Janez Krstnik se je razveselil bližine božjega Deteta, ki je bilo spočeto nekaj dni poprej. Elizabeta je po božjem navdihnjenju blagrovala

Marijino materinstvo. O tem srečanju Jezusa s predhodnikom Janezom piše zdravnik in evangelist Luka verjetno po Marijinem pripovedovanju. Ta grški zdravnik ni prav nič dvomil, da se človeško življenje prične ob spočetju. Prav tako je bila o tem prepričana Elizabeta, ki je Marijo imenovala „mater mojega Gospoda“ in jo blagrovala zaradi blagoslovljenega sadu njenega telesa (Lk 1, 39-44. Prim VK 85, 8, 6).

87. Materam dolgujemo spoštovanje tudi zaradi njihove požrtvovalne in nesebične ljubezni. Spet pravi Pregelj o materi: „Nič večjega ni kakor njena ljubezen. Ljubezen matere je preseгла pravico moža.“ — Tudi Bog ni našel za svojo neizmerno božjo ljubezen boljše primere, kakor je materina ljubezen. Potrdil je, da je položil v materino srce silo, ki se še najbolj približuje božji ljubezni. Po preroku Izaiji nam je Bog to razodel, rekoč: „Ali more mati pozabiti svojega otroka? Se ji ne bo smilil sad njenega telesa? A tudi če bi ga ona pozabila, jaz te ne bom pozabil (Iz 49, 15).

O veličini materinstva je zapisal Jožef Stritar: Izmerile so se globočine morja, izmerile visočine gora, kdo pa pride do dna skrivnostim materinega srca? — Ta največja skrivnost materinega srca je njena ljubezen, gonilo materinega prizadevanja in truda v službi življenju. Ko se mati cdloči za splav, se odreče svoji vzvišeni službi življenju in pravici do ugleda, obenem pa hudo rani svojo naravo, ki je vsa naravnana na službo življenju.

Profesorica Vanja Kržan piše: Ali je materinstvo sploh še ena največjih vrednot?... Ali je materinstvo za ženo še vedno čudovito sredstvo samouresničenja, preraščanja in družbenega uveljavljanja? Ne razumemo, zakaj nekateri še vedno ločujejo materinstvo od družbenega uveljavljanja, kot da ne bi bili otroci največja vrednota naroda! Zakaj v enaki meri ne spoštujejo matere kot srce družine in kot družbeno delavko? Stoletna zgodovina nam priča, da so doslej reševale slovenski narod tihe, ponižne, skromne, svetniške, a vendarle ljubeče, odločne, junaške in nadčloveško močne matere. Kdo ga bo reševal, če jih današnje žene in dekleta ne bodo hotele več posnemati? (VK 85, 12, 6).

88. Ta izobražena slovenska mati v svojem mišljenju ni osamljena. Podobno čustvujejo in mislijo matere doma in drugod po svetu. Naj v izveleku navedem pisma treh izobraženih mater iz Sao Paula v Brazilu:

Kristina Rosa Wagner je za dnevnik Estado de Sao Paulo napisala pismo, v katerem piše: Poročila se bom in hočem imeti 10 otrok. To je najin sklep, premišljen in sprejet. To si želiva jaz in moj ženin. Ta odločitev je je že precej poznana pri vseh mojih prijateljicah in kolegijah pedagoške fakultete, ki sem jo pravkar absolvirala. Poročila se bova v oktobru. Moj mož je star 25 let, civilni inženir, poučuje na univerzi, navdušeno dela v važnem podjetju... Torej nisva naivna, nepoučena ipd. Zase hočeva najboljše. Največji zaklad, ki ga bova mogla imeti v zakonu, so ravno številni otroci, kolikor jih bova mogla imeti ali kolikor nama jih bo Bog hotel zaupati. Jasno je, da ni dovolj otroke samo roditi. Treba jih je vzgojiti, jim dati ljubezen in čas (ESP 25. 9. 1985).

V odgovor na pismo Kristine Wagner je Naylora Lima Leme napisala v istem dnevniku, da je ponosna na materinstvo, zaradi katerega je zapustila drugo službo:

Ko sem brala Kristinino pismo, sem začutila piš svežega vetra — pomlad — sredi praznote in egoizma, ki se danes šopirita. Pred več ko 30 leti sva bila moj mož in jaz mlada agronoma. Zelo sva se ljubila in imela veliko zaupanje v Boga, kakor Kristina in njen ženin. Bog nama je zaupal šest otrok. Skozi življenje sva se težko prebijala. Zapustila sem poklicno delo, ker sta se mi vzgoja otrok in vodstvo doma zdela važnejša. Saj je edino opravilo, ki ga samo jaz lahko naredim, delo za mojega otroka, za druga opravila se vedno dobi drug, ki je prav tako ali še bolj pristojen. Čutim se samouresničena ali bolje rečeno, sva realizirana, saj se je splečalo. Lahko sva ponosna, da sva vzgojila šest delavnih Brazilcev, poštenih, delavnih in pripravljenih za poklic, ki so si ga izbrali. Še to povem: bilo je razvedrilno in ganljivo. In če kdo misli, da delo v družini človeka poneumi, se moti. Če je kdo mnenja, da je za ženo, ki je „samo“ mati, univerzitetna diploma brez koristi, je v zmoti. Za ženo ni bogatejšega življenja, kakor je biti mati. Ni popolnejšega poklica, kakor je materin. Terja več žrtev? Jaz bi rekla, da je bolj nagrajen... —

90. Dunajski zdravnik Husslein je poudaril še drugo sredstvo za spremembo mišljenja o službi življenju, ko je zapisal: „Nimam recepta in trenutno ne vem, kako bi bilo mogoče spremeniti mnenje Avstrijcev o službi življenju. Prepričan pa sem, da samo gmotne ugodnosti družinam z otroki ne bodo koristile. Morda zveni naivno, vendar ne bo šlo drugače, kakor da bomo otroke spet bolj ljubili (DR 1977, 45, 3).

Iz dopisa v avstrijskem časniku Die Furche (13. 2. 85) spoznamo čutenje matere, ki otroka ljubi. Takole piše avstrijska mati: „Z uzakonitvijo splava se je načelo o zaščiti šibkejšega povsem podrlo. — Moj otrok mi je kakor zavorna coklja na nogah; ovira me na poti k polni poklicni razvisti; večni vir izdatkov je zame... Ampak zdržim lahko en dan brez denarja, en dan brez otroka pa ne. Moj otrok je moj najlepši nakit. Vse bi žrtvovala, vsako službo, ves denar. Samo ne svojega otroka, ki je najvažnejši sestavni del mojega življenja“ (DR 1985, 13-14, 14).

Materinstvo in zavest opravljanja službe življenju ženo osrečujeta in navdajata s ponosom in samozadovoljnostjo, kakor je bilo rečeno v drugem pismu brazilske matere. Isto je poudarjeno v pismu Sonje Marije Nicarato iz Sao Paula (4. 10. 85): Stara sem 30 let. Opravila sem univerzo, a ne delam zunaj. Zelo sem ponosna, da sem mati in gospodinja. Imam pet otrok in me imajo za neumno ne samo prijatelji, ampak tudi starši, ker jih mislim imeti še več. Otroci so najino bogastvo in največji zaklad. Dajo dela? Seveda ga dajo. Toda materinski poklic je od vseh najvažnejši, kajti v njem dam od sebe vse, da bom vzgojila prave moške in žene za sedanji svet. Po pisanju mnogih revij, ki se ponujajo naokoli, se jaz ne „uveljavljam“ kot žena in ne „dosegam svojega mesta v družbi“ in še druge traparije. Jaz sem srečna in realizirana. Sem mati in posvečam temu čudovitemu opra-

vilu 24 ur na dan. Moj mož in jaz se nikoli ne počutiva osamljena in se življenje nama ne zdi enolično. Meniva, da življenje izkoriščava bolje kakor zakonci, ki nočejo imeti otrok ali ostanejo pri enem ali dveh zavoljo ugodnosti, potovanj ali zato, kot pravijo, ker je „prišla ura, da misliva nase“. Iz tolikega mišljenja nase se znajdejo na divanu klinike za duševne bolezni zaradi problemov s samim seboj. Veliko jih pravi, da gre za ekonomski problem, a resnica je, da se bogatejši bolj branijo otrok. To ravnanje pomeni, da se dajo voditi egoizmu, ki onesreči osebo in družino.

Ko se bo tako mišljenje znova uveljavilo, bo na svetu in v naši domovini spet veliko srečnih družin.

Treba pa je poudariti, da je tudi v Sloveniji še precej družin s številnimi otroki. Tudi po trije in celo štirje otroci so se nedavno rodili v slovenskih družinah, kakor nekoč v Idriji.

V jeseniški bolnišnici so se po 35 letih spet rodili trojčki. Mati je z Blejske Dobrave (NL 1985, 5, 9). V kranjski porodnišnici so se rodili četverčki. Mati je iz Škofje Loke (MI 1985, 34, 143). Tudi v Ljubljani so se rodili četverčki (SS 1986, 3, 3).

91. „Vsak otrok, ki se rodi, prinaša s seboj sporočilo, da Bog še ni zgubil zaupanja v človeštvo.“ To misel indijskega pesnika Tagoreja je Janez Pavel II. povedal 200.000 vernikom v Bombayu 9. 2. 1986. Dodal je še Gandhijevo misel, da je treba odgovorno starševstvo načrtovati z discipliniranostjo in samoobvladanjem, ne pa z nenravnimi protispočetnimi sredstvi. Nadalje je papež znova poudaril, da je človekovo življenje sveto od spočetja naprej (DR 1986, 8, 2).

Naj to poglavje, ki bi ga lahko še silno podaljšal, sklenem z besedami, ki jih je Janez Pavel, neutrudljivi bojevnik za nedotakljivost nerojenega človeškega bitja, 25. 1. 1986 povedal predstavnikom italijanskega gibanja za življenje:

„Življenje je ena temeljnih vrednot. Nihče te vrednote ne more tako ceniti kakor kristjan, saj kristjan veruje v Boga. Ta Bog pa, se ne razodeva kot Bog mrtvih, temveč je Bog živih.“

„S splavom se žrtvuje življenje človeškega bitja za nižje vrednote. Zanj se pogosto navaja kot razlog nezaupanje v življenje, izguba poguma in pogosto tudi želja po večji blaginji. Država sodeluje pri splavu, namesto da bi ga prepovedala. Splav je eden najhujših nasledkov teoretičnega in praktičnega materializma, ki zanika Boga in človeka v njegovi temeljni nadnaravni razsežnosti“ (KG 1986, 7, 1).

**VESTNIK SLOVENSKEH DOMOBRANCEV IN
DRUGIH RODOLJUBOV JE TVOJE GLASILO
- Sodeluj in podpiraj ga!**

Ernest Hirschegger

Moji spomini na Turjak

Moji spomini se v marsičem ne ujemajo s pisanjem „Svobode v razvalinah“, knjige, ki sta jo uredila France Grum in Stane Pleško in je izšla leta 1961. Nobenega od obeh se ne spomnim, da bi bil po 8. sept. 1943 v gradu Turjaku ali na Zapotoku. Želim povedati samo o dogodkih, v katerih sem bil sam navzoč.

V zgodnjih jutranjih urah 9. IX. 43 smo zvedeli za italijansko kapitulacijo. Člani VS pri D. M. v Polju smo se takoj po novici opremili in odšli proti postojanki pri sv. Urhu, potem ko smo prebredli Ljubljano. Poveljnik je bil Milko Pirih. Skupaj z moštvo te postojanke smo nadaljevali pot z namenom priti v Turjak. Primerjal bom svoje spomine samo s poglavji od naslovljenega „Prvi dnevi na Turjaku“ do poglavja „Umik z Zapotoka“.

Pisatelja že v uvodnih besedah a priori nasprotujeta koncentraciji v turjaškem gradu. Poveljniki VS so imeli v zaprtih kuvertah napisana navodila, kako ukrepati ob različnih važnih spremembah. Primer kapitulacije Italije je gotovo bil tak; ki je predvideval odhod VS v zbirališče na grad Turjak. Pisca trdita, da je bil predvidevan samo ta primer, ne povesta pa, kako vesta, da ni bilo predvidene nobene druge možnosti. Turjak je bil izbran kot primeren kraj za koncentracijo z namenom, da se v gradu VS organizirajo v prave vojaške enote, čete in bataljone in se jim določi poveljnike, nakar naj bi se kar najhitreje odpravile na pot proti Dolomitom. Kako pa sta urednika knjige vedela, — „da se je takoj izkazalo, da angleške invazije ne bo...“? (Ali je tisti takoj že bil njima znan 8. IX. 43?)

(Glej stran 47-47, Množični umik, Vel. Lašče!!)

Če bi bila urednika v kateri izmed VS, ki so odhajale proti Turjaku, ne bi mogla pisati, da so VS prihajale neurejeno in da je bila v gradu vsak dan večja zmeda. VS so prihajale urejeno, v gradu pa je bilo vsako uro več reda in discipline. Res so Italijani izročali orožje partizanom, a tudi mnoge vaške straže so uspešno razoroževale Italijane. — Stotnik Albin Cerkvenik je bil poveljnik manjše četniške skupine (30), ki se je že prej zadrževala na Čretežu, medtem pa, ko so se VS začele zbirati v Turjaku, je bil on s svojimi četniki že tam in nastopil mesto poveljnika vseh, za kar je bil že prej imenovan. Ni šele Berlot predlagal Cerkveniku, naj vojaštvo organizira, za to nalogo je on vedel že od začetka in jo je uspešno vršil. Da Cerkvenik „tisti dan“ (kateri?) ni ničesar ukrenil, je krivično trditi! Organiziral je takoj štab in splošno disciplino. Ker pa je bil vrhovni poveljnik v Ljubljani, je samo ob sebi razumljivo, da bi povelja morala prihajati redno in pogosto, če pa zveze ni bilo, je Cerkvenik imel

sam oblast in avtoriteto, da je s sodelovanjem poveljnikov VS in svojega štaba ukrepal po svoji uvidevnosti. Mene in Karla Auersperga je povabil za adjutanta, tudi Ferdinanda Žlendra, rez. narednika in poveljnika VS v Škocijanu pri Turjaku kot poznavalca razmer in okolice. V štab je bil sprejet tudi Stane Bitenc kot jurist. — Spominjam se, da je dr. Albin Šmajd prišel v št. Jurij pri Grosupljem v noči, ko smo bili na poti proti Turjaku. Zdi se mi neverjetno, da bi bil tisto noč tam Cerkvenik. Dr. Šmajd se je pogovarjal s Pirihom, J. Grumom in drugimi. Kakšna poročila ali navodila je prinesel, ne vem. Nadaljevali smo pot, bilo je 10. IX., proti Turjaku. (Šmajd torej ni vedel, da invazije ne bo, kot sta baje vedela urednika...) Očividno ni bilo nikakih bistvenih sprememb. O Peterlinovi krivdi naj sodijo drugi. Kljub temu, da ni prišel na teren, v gradu ni nastala kriza poveljstva, vsaj **do nedelje 12. septembra ne!** Kdor trdi, da so krizo izkoristile razne vojaške in politične frakcije, ne govori resnice, tudi ta dva pisca ne. — K poglavju „Prvi posvet oficirjev“ (stran 81) bi pripomnil tole: Ta posvet je bil sklican v **nedeljo 12. septembra po sv. maši** na grajskem dvorišču, **ne pa** v zgodnjih popoldanskih urah. Navzoči so bili vsi poveljniki VS in tudi drugi. Bil sem zapisnikar. Ne bi si upal naštevati imen, ki jih imenuje knjiga, nekateri od teh pa so bili gotovo. Domnevam, da se opis te „vojne seje“ nanaša na **drug** posvet istega dne, toda popoldne, jaz pa bom povedal, kar vem o **dopoldanskem** sestanku. Dopoldne namreč dr. Blatnika ni bilo, tudi ne Dežmana, niti Janka Debeljaka, pač pa Fr. Caesar, ki ga je prav tedaj pripeljal na motornem kolesu Viktor Habič. Posvet je trajal gotovo manj kot eno uro, brez prerekanj. Poveljnik Cerkvenik je povedal svoj načrt: Ob 12. uri odide on in **600 mož** na Zapotok. Odšli bomo dobro oboroženi, a brez zaloge hrane, le toliko, kolikor jo vsak more nesti v žepu. (Prepečenec.) Za svojega namestnika imenuje Ferdinanda Žlendra-Žuraja. Naroča, naj se takoj začne peči kruh in pripravi pratež s konji in vozili in natovori hrana in municija. Vse moštvo, tedaj že urejeno po četah, naj s svojimi poveljniki najkasneje do noči izprazni grad in odide za nami na Zapotok. **Trdim, da je samo to res.** Cerkvenik je dobro vedel, da Turjak ni sam sebi namen, temveč samo zbirališče. Poveljnik Cerkvenik je ravnal po navodilih in po svoji vojaški razsodnosti. (Bil je aktivni jugoslovanski oficir-kapetan.) Bil pa je toliko demokratičen, da je sklical zbor in želel slišati mnenja poveljnikov VS, in drugih. Ostalo je pri tem: **Žlender-Žuraj prevzame začasno poveljstvo gradu z dolžnostjo izpraznitve Turjaka.** Točno ob 12. uri smo res odšli proti Zapotoku. Ni bilo partizanskih ovir. Kaj se je pa popoldne godilo v gradu in kdo so bili, ki so Žlendru odvzeli dolžnost poveljstva, dasi je bil dopoldne, recimo, demokratično izvoljen, ne vem. K izjavam podpolkovnika Dežmana (str. 83), ko govori o krivdi za padeč Turjaka, dvomim o trditvi, da je bil „tako imenovani ljudski tribun“, velikolaški župan Paternost **proti** izpraznitvi gradu, saj je prišel na Zapotok že v ponedeljek 13. IX. popoldne skupaj s Stanetom Bitencem, Edijem Škuljem. Prišli so še dr. Blatnik, podpolkovnik Dežman in podpolkovnik Janko Debeljak. Spominjam se še Emila Cofa in Leopolda

Tomica. Na strani 84, po mojem mnenju pišeta urednika nevljudno o dr. Blatniku in o županu Paternostu, češ, da je prvi drugega mešal in nagovarjal za sodelovanje s partizani. Dr. Blatnik je prišel na Zapotok in med drugim govoril o možnosti sestanka z angleškim zastopnikom pri partizanih, Jonesom, na Kureščku. Res je šla manjša skupina z dr. Blatnikom tja gor, a Jonesa ni bilo.

Sledi poglavje „Zapotok“ (str. 85) — Ocena osebnosti stotnika, Cerkvenika, kakršno nam podajata urednika, oba tedaj še dokaj mlada, se mi zdi neumestna. Na Zapotok smo prišli že pred 5. uro popoldne. Cerkvenik se ni nikoli vrnil v grad. Bil je stalno v štabu v zapotoški šoli. Dr. Kožuha pa, mislim, da ni bilo med nami. Proti koncu tega odstavka se zopet ponovi prisojanje krivde Cerkveniku za „pereč“ položaj v gradu, ker ni postavil svojega namestnika in ker so šli „vsí vidnejši oficirji z njim na Zapotok!“ Ne vem, zakaj toliko tendenčnosti v tem pisanju. K odstavku „Posvetovanje na hlohíh“ (str. 86) pripominjam, da je opis negativnega razpoloženja do podpolkovnika Dežmana napačen. Iz takega opisa izzvenci zaključek, kot da bi bili legijski oficirji proti temu, da bi se grad izpraznil, Dežman pa „kot pesimist je sodil Turjak za izgubljenega“. Drugo pa je nesoglasje glede predaje poveljstva. Nihče ni imel nič proti osebi podpolkovnika Dežmana. Nihče se ni protivil osnovnemu vojaškemu pravilu, da bi on kot najstarejši po rangi imel pravico do poveljstva. Prevladalo pa je mnenje, da bi v trenutnih okoliščinah taka sprememba ne bila primerna. Cerkvenik je ob odhodu iz gradu ukazal izpraznitev in odhod na Zapotok, s hrano in municijo. Mi pa smo ostali brez hrane. Šele, ko je prišel župan Paternost, je šel h kmetom in kupil telico (z dolarji), da smo jo zaklali in skuhalí neslano. Po njivah pa smo našli še kake krompirčke po tem, ko so kmetje že pospravili pridelek. S tega posvetovanja na hlohíh se ne spominjam, da bi bilo govora o pohodu proti Trstu ali v Ljubljano. Rečeno je bilo: proti Dolomitom.

K odstavku „Prvi ukaz za umik iz gradu“ pa tole: Cerkvenik je imel velik mornariški daljnogled. Z njim smo on in drugi neprestano opazovali grad in okolico. Vreme je bilo jasno, zračna razdalja pa približno 2 km. Razločno smo videli sumljivo gibanje nad grajskim marofom. Cerkvenik pošlje v grad prostovoljca (Bosanca) Sarka. Povelje, ki sem ga natipkal se je glasilo: „Izpraznite grad. Pecite kruh!“ Lavrihovo poročilo je po mojem mnenju napačno. Kurir je prišel v grad; komu je izročil ukaz, ne vem, gotovo pa ne Malovrhu, ki je bil z nami na Zapotoku. Kurir se je vrnil z odgovorom: „Branili bomo Turjak, če ne drugače pa kot Alcazar. Hrane in municije imamo za tri mesece.“ (Tako dobesedno!) Sarko izroči odgovor Cerkveniku, ki ga na glas prečita. Navzoči smo bili kaplan Franc Malovrh, kurat Jaka Mavec, več drugih in jaz. Malovrh glasno vzklikne: „Pri moj' duš', bomo videli, ali bodo šli ven ali ne! Jaka greva?“ (Tako dobesedno!) Zajahala sta konja in odjezdila v Turjak. Nista se več vrnila. Skozi daljnogled smo videli, kako padajo vse pogosteje granate minometalcev na graj-

ske strehe in zažigajo z zelenim plamenom, okrog gradu pa narašča partizansko obkrožanje. Opazili smo, da je večja skupina fantov prišla iz gradu in gori za marofom v strelcih potisnila partizane nazaj. A so se fantje (nerazumljivo) vrnili v grad! Razločno smo tudi videli, kako je nastalo premirje, ko je skupina partizanskih parlamentarcev šla z belo zastavo proti gradu. (Pozneje smo zvedeli, da je bila zastavonošinja žena Edija Škulja, Dolšinoва.) Kaplan Malovrh je šel v grad s sporočilom, da mi na Zapotoku počakamo do 14. IX. do polnoči. Ko bomo izstrelili tri zelene rakete, je znamenje, da odhajamo. Vedeti je treba, da smo v noči od 13.-14. že dobili obvestila s položajev na Velikem Osolniku (Pirih), da so partizani začeli streljati iz daljave na Osolnik. Dne 14. septembra okrog poldneva pa je priletelo nekaj min in rafalov iz daljave tudi na Zapotok. To se je stopnjevalo ves dan do našega odhoda.

Zadeva telegrafista Toneta Božnarja pa je sledeča. Imel je telegrafski aparat na dinamo. Za pogon tega je bil sedež in pedali podobno biciklju. Bil je v majhni podstrešni sobici v šoli. Karel Auersperg in jaz sva izmenoma gonila pedale. Cerkvénik mi je dajal lističe, da sem tipkal s šifriranim besedilom, Božnar pa je oddajal na svoj aparat — Mihajloviću. Ne vem pa, ali je ta zveza funkcionirala ali ne. Telegrafiral je oba dneva ob 3. uri popoldne. Ali je sprejemal odgovore, ne vem. O tem sta govorila Cerkvénik in Božnar sama.

Poročilo, da je Karel Auersperg s topičem streljal na lastni dom, ni točno. Ko smo z daljnogledom opazili, kako se obkoljevanje zožuje in kako se je gradu približal blindiran voz ali tank, je naš topničar, podporočnik Hočevár oddal nekaj strelóv in dobro zadél. Iz vozila je skočil Italijan (ali partizan), tank pa je obstal tamkaj.

Tudi odstavek „Drugi posvet na Zapotoku“ (str. 89) ni povsem rešničen. Večina legijskih častnikov je bila na položajih, saj smo bili vse bolj napadani. Načrt za umik je bil določen že tedaj, ko sta Malovrh in Mavec odšla v grad. Povelje za umik pa ni določalo za cilj Ljubljano, temveč še vedno smer v Dolomite.

Sledi odstavek „Ukaz za izpad“ (str. 90). Res je Cerkvénik še enkrat poslal istega kurirja v grad, z edinim ukazom: „Izpad!“ Toda Sarko ni mogel več v grad. Vrnil se je. Urednika pa trdita, da je bil ta ukaz dostavljen, češ da to potrjujeja Paternost in kaplan Lavrih. Paternost je bil vendar z nami na Zapotoku! Patrulja z Jakom Mavcem in dr. Kožuhom ni bila mogoča, ker je bil dr. Kožuh (kakor pišejo vsa druga poročila o Turjaku) ves čas pri ranjencih v gradu, Mavec pa, kot sem že povedal, je šel z Malovrhom. Pritisk na Zapotok je res naraščal, a „tako straen“ ni bil. Zelo dvomim, da bi bil Žuraj „pravi hudobni duh, itd.“, kot poročata urednika knjige, pač pa Perne Tone in drugi, ki so Žuraju onemogočili izvršiti Cerkvénikovo povelje. Še večji nesmisel pa je trditi, da je k temu pripomogel tudi France Malovrh, ki je govoril, da Turjak ne bo nikoli

padel. Končni stavek „Tako je bil Turjak prepuščen svoji usodi“ izzveni kot očitek Zapotoku... — Končni odstavek „Umik z Zapotoka“ pravtako potrebuje nekaj popravkov: Staneta, Bitenca poročilo, čeprav edino, je pravilno! Dne 14. septembra je Boh Ivan, izžanski rojak, poslal znano žensko v Želimlje poizvedovat o stanju tam doli. Vrnila se je s sporočilom, da tam ni partizanov. Naš odhod se je pričel o polnoči. Izstreljene so bile tri rakete. Bili smo utrujeni in lačni. Stane Bitene in jaz sva hodila tesno skupaj, jaz pa sem še vodil konja natovorjenega s pisalnim strojem, prenosnim oltarjem kurata Križaja in nahrbtniki. Ob 4. uri zjutraj smo dospeli do Želimelj ob svetlobi pol lune. V predhodnici so bili Boh, Benko, Berlot. Kolona se ustavi. Zaslišimo nekaj rafalov. Potem tišina. Pride Pavelje od ust do ust: „Vsi mitraljezi naprej!“ Koliko smo jih imeli, ne vem. Govorilo se je, da 80. Po kratkem premoru so vsi ti mitraljezi zaregljali hkrati. Konji, splašeni, so zbežali nazaj, moj tudi. Sledilo je posamično streljanje, mi pa smo se začeli pomikati dalje ob vasi. V vasi so bili partizani. Partizani so se umaknili, vendar so z minometalci obstreljevali širok travnik, ki smo ga nujno morali preteči za nadaljnjo pot. Partizani niso prav nič „udarili v sredino kolone“ kot pravita pisca, tudi municije nam ni zmanjkovalo. Nismo imeli niti mrtvih in ne ranjenih. (Po pripovedovanju naših fantov, ki so bili ujeti na Velikem Osolniku in drugod, pa so pozneje ušli in se vrnili domov, so imeli partizani v Želimljem okrog 50 žrtev, mrtvih in ranjenih.) Dospeli smo, ne sicer v paradnem maršu, pač pa v urejeni koloni do Pijave gorice. Tam je razpotje na Studenec-Ig in na Škofljico.* Ker smo sodili, da so v obeh krajih lahko partizani, smo se na Cerkvonikov ukaz odločili za diagonalno smer preko Barja proti Črni vasi. Poročilo o našem pohodu, kakršnega opisujeta urednika, je začuda podobno partizanskemu v stilu Slovenskega poročevalca ali Sajetovega Belogardizma. Partizani vedno zmagujejo, bela garda vedno beži. Resnica pa je taka, da smo kljub stalnemu streljanju od škofeljske smeri iz mitraljezov vsi srečno in brez izgub prišli do bližine dolenjskega bloka. Tam nas je še dohitela ena težka granata iz minometalca, ki se je razpočila v koruzi. Ponavljam: od Zapotoka do Ljubljane nismo imeli ne bolnih, ne ranjenih, ne mrtvih. Vabim vse preživele borce, ki so prehodili tisto pot, naj preberejo 92. stran v knjigi „Svoboda v razvalinah“ in povedo, če moje trditve ne odgovarjajo resnici. H koncu pa še neresnične opazke o paniki nad oficirji, ki da so bili pripravljene izročiti se Nemcem, iti v internacijo ali celo na smrt z ustrelitvijo. Njih morala da je bila tako na tleh, da jim ni bilo prav nič mar, kaj se zgodi z njimi. Pa vendar je iz te skupine 400 do 500

* Ko smo obstali na razpotju pri Pijavi gorici, se pa Tone Božnar, telegrafist, ki je imel aparaturo natovorjeno na dveh mulah, ni hotel ganiti nikamor več. Vso pot od Želimlja sva hodila skupaj. Mogel ga ni pregovoriti niti Stane Bitenc. Ostal je tam. O njem pozneje nismo mogli ničesar ugotoviti, dasi smo poizvedovali. Verjetno so ga ujeli partizani iz Škofljice.

hrabrih mož in fantov še isti dan popoldne nastalo Domobranstvo! Kako? Takole: Ustavili smo se in polegli ob cesti, utrujeni res, kakih 200 metrov od dolenskega bloka. Sredi ceste je ležal na trebuhu ob strojnici en sam nemški mlad vojak. Imeli smo kratek posvet. Sklep: Naj gre delegacija v mesto. Šli so Cerkvenik, svetnik škulj in župan Paternost (za tega nisem gotov. Morda je šel Janez Grum). Prej kot v eni uri so bili nazaj. Kmalu za njimi se pripelje nemški tovornjak (odkrit) in nemški oficir. Dovolj nam vhod v Ljubljano. Orožje naj odložimo na kamion, popoldne da ga dobimo nazaj. Z nami je bila tudi manjša skupina četnikov (med njimi Cof in Tomic), ki prvi hip niso bili pripravljene oddati orožja, a so ga nato tudi oddali. Odkorakali smo v takoimenovano domobransko kasarno in tam počivali do 4. ure popodne. Tedaj pride poslanec generala Rupnika, kapetan Suvajdžić, v civilu (v beli srajci z verižico in križcem na vratu) in nam naznani: Odslej bomo Slovenski domobranci. Tisti tovornjak je stal na dvorišču. Vsak je vzel svoje orožje. Nekoliko že odpočiti in dobre volje smo odšli v šentjacobsko šolo, ki je postala naša prva postojanka s štabom. Šef štaba je postal kapetan Emil Cof, Karel Auersperg in jaz pa sva po Cerkvenikovem priporočilu ostala adjutanta.

K odstavku „Povzetek“ (str. 97). Iz doslej povedanega bi lahko rekel, da sem že tudi odgovoril na vsebino tega odstavka. Ker pa je v tem le preveč zmot, želim zapisati še tole: Umik z Zapotoka se pač ne more primerjati s Turjakom. Naš umik je bil organiziran! Število moštva na Zapotoku je bilo ob prihodu 600, pozneje je narastlo morda na 650, izgub na Osolniku pa je bilo največ 100 pa še od teh so potem mnogi prihajali domov; med temi so bili skrivači (Pirih, Habič Janko in dr.) mobilizirani ujetniki, ki so partizanom uhajali (Holozan, Oman), nekateri celo z orožjem, in Tone Rant z mitraljezom. Ne drži, da nihče ni poslal pomoči Osolniku. Ko so tam gori začutili nevarnost, je prihitel na Zapotok narednik Dolčič Franc z manjšim vozom k Janezu Grumu po municijo. Tako se jaz spominjam. V Vestniku, septembra 1959, pod naslovom „Nekaj o Turjaku“, stran 129-31, pa poroča J. Grum: „Dobil sem nalogo, da sporočim čas umika Milku Pirihu na Velikem Osolniku. Bataljon so sestavljale VS iz D. M. v Polju s šmatnim, preostanek Sv. Urha z junaškim Ivanom Habičem iz Bizovika ter VS od Sv. Gregorja. Patrulja je sporočila čas umika pravočasno, a ker Pirih povelja ni izvršil takoj, se je pred eno ponoči zapletel v boj s partizani, dobro uro pred odhodom izpred šole na Zapotoku, zato umika ni mogel izvršiti. (Priporočam branje celotnega opisa, ki ga je podal priča, prof. Janez Grum.) Kako moreta pisca knjige dolžiti poveljstvo Zapotoka, češ da „ni izpolnilo dolžnosti do svojih vojakov, ampak je reševalo le sebe“? Poveljstvo je štelo kakih deset oseb, rešila pa se je celotna posadka iz Zapotoka! Primerjajmo to obdolžitev z besedilom na straneh 99-100, kjer pisca zapišeta takole: „...umaknitev čet s položajev ostane skrajno nevojaška, ker se straže ne bi smele umakniti, dokler položajev niso zasedli drugi, ker se v vojski na druge ne sme zanašati. Z vojakega stališča je tudi nesmiselno, da bi morali za posadko, ki je štela

750 mož, iskati stražarjev v drugi posadki. Navsezadnje ima vsaka edinica pod vsakršnimi okolnostmi prvo skrb za svojo lastno varnost.“ Ponavljam: V Želimljem „splošne zmede“ (kot trdita pisca) ni bilo niti nismo imeli nobene izgube! Ne morem se znebiti vtisa, da se pisca zatekata (pogosto) k viru partizanskih „resnic“, ki jih je najti v Sajatovem Belogardizmu: „200 pobitih“. Imenovana Planinska brigada ni štela več kot 650 mož, izgub na Osolniku pa je bilo približno sto, torej nas je dospelo v Ljubljano 550, kar pa ni polovica od 850.

Tudi k odstavku „Turjaško poveljstvo“ ne morem molčati. Po mnenju teh dveh, takrat zelo mladih, urednikov knjige (France Grum 20 let; Stane Pleško še manj), bi stotnik Cerkvenik kot namestnik poveljnika podpolkovnika Peterlina, ki ni šel na teren, moral ostati kot tak na Turjaku. Ko je odšel na Zapotok, bi moral v gradu določiti vsaj svojega namestnika. Ker da tega ni storil, naj bi povzročil krizo zaradi poveljstva, ki je razgrela politične strasti itd. Te izmišljotine in krivične sodbe o Cerkveniku sem v tem spisu že oporekel, kakor tudi to, kar sledi v istem odstavku, ko trdita, da so po Dežmanovem odhodu oficirju izbrali Žuraja za poveljnika. Na vse neizpričane trditve imam samo en odgovor: **Tragedije Turjaka je bila kriva nepokorščina!** V ostalem si ne dovoljujem spuščati se v podrobnosti o položaju v gradu, rekel bi samo še to: pisano je (v istem odstavku): „Zelo pogosto se vse zvrča na Perneta, ki je bil samo eden od poveljnikov, morda najodločilnejši, ker je imel za seboj najmočnejšo posadko.“ Iz tega sledi, naj bi bilo merilo za poveljniško sposobnost večje število članov kake edinice! Poglejmo tudi tole nedoslednost (str. 103): „V gradu je sledil kratek posvet poveljnikov. Mnenja so bila deljena. Franc Malovrh je bil odločno proti vsakim pogajanjem, oficirji pa so bili mnenja, naj bi se pogajali.“ Če pa to Malovrhovo stališče primerjamo z odstavkom „Množični umik“ (str. 47) pa čitamo med drugim (str. 48) nekdo je vprašal: „Fantje, kaj pa zdaj?“ Malovrh je resno in glasno odgovoril: „Zdaj gremo pa nad Nemce!“ — Nato pa: „...tedaj se je spet oglasil Malovrh: „saj gremo v boj skupaj s partizani. V tem imamo vsi isti cilj.“ Kdo naj to razume? (Ta odstavek bi bil potreben posebnega pojasnila. Kdo je bila oseba, ki je bila „na Gospojnico 8. septembra na žegnanju v Velikih Laščah“.) V poglavjih „Razmerje med vodstvi“ (str. 28) „Razkol med Novakom in Slovensko zavezo“ (str. 30-31) „Načrti za primer kapitulacije Italije“ beremo med drugim, da je Slovenska legija pripravljala upor proti Nemcem (str. 37) in v „ozadju povelja za koncentracijo“ (str. 40) po „Zanesljivem poročilu osebe, ki ne more biti imenovana“. Vprašujem se: še sedaj nes? Češarek Nande naj bi popisal svoja doživetja in pojasnila k stranem 87, 88 in 89. Bil je na Zapotoku in na umiku v Ljubljano. Na strani 111 je citirana črtica Sv. Urh (po Ivanu Korošču). Zelo dvomim, da so bili fantje na povratku iz Turjaka proti Sv. Urhu polni navdušenja, da je sovraštva do partizanov konec in se bodo skupaj z njimi spopadli z Nemci in da so imeli strogo zapoved, naj partizanov ne napadajo. Da bi pa bile odsev onega splošnega razpoloženja na Turjaku in Velikih Laščah,

pa ni verjetno! In nadaljuje: „Fantje ves čas niso mislili drugega kot na borbo z Nemci. Na partizane so pa kar pozabili.“ Kako naj to romantično pripoved spravimo v sklad s popisom v odstavku „Odhod vaških straž z južnega roba ljubljanske kotline“ na str. 45, ki se glasi: „Pred odhodom bataljona na Zapotok mu je vodnik na Sv. Urhu javil sporočilo, da po odhodu legijonarjev na teritoriju Sv. Urha komunisti nemoteno rovarijo proti nekomunistom. Prosil ga je dovoljenja, da se sme vrniti k Sv. Urhu in zaščititi te ljudi“? Niti jaz niti katerikoli znanec se ne moremo spomniti, da bi bil kdajkoli omenjen kak namen ali načrt napasti Nemce, niti sami niti skupaj s partizani! — Med pričami, ki so doživljale turjaške in zapotoške dni, je omeniti še Edija Škulja z gospo (Dolšino) (O Paternostu, svétniku Škulju, dr. Kožuhu in dr.) potem Auersperga Karla (Kanada?), Janeza Gruma (ZDA), Franca Močilnika, Toneta Koritnika (ZDA), Ivana Boha (Kanada), Radota Škofica (Australija), Franca Holozana, Andreja Omana, Emila Cofa, Leopolda Tomica (kje?) in Vinkota Raka (ZDA).

Med nagibi, da sem se odločil napisati te spomine, je morda najmočnejši ta, da branim čast stotnika Albina Cerkvenika, ki ga ni več in se sam ne more zagovarjati niti prositi tožiteljev, naj predložijo dokaze za svoje obdolžitve. Kmalu po ustanovitvi Domobranstva je padel v neki borbi s partizani, če se ne motim, nekje v turjaških gozdovih. Zadnje tedne je živel žalosten zaradi tolikih krivičnih očitkov... (E. Cof, njegov prijatelj in kolega-sošolec, bi vedel kaj več povedati.)

Še nekaj dodatkov:

V Vestniku od leta 1983, str. 264 do 270, je pisal prof. Janez Grum: „Poveljnik VS na Turjaku je avtomatično postal stotnik Cerkvenik, ki je bil na področju ljubljanske okolice namestnik glavnega komandanta, ki je odklonil priti na teren; to je prišel sporočit iz Ljubljane nam v št. Jurje in Cerkveniku v Turjak dr. Šmajd.“ (itd. — Na str. 267) sledi: Moštva na Zapotoku je bilo 700 do 800, na Turjaku čez 600.“ Dalje med drugim: „...kot važno dejstvo tistih dveh dni na Zapotoku moram še omeniti, da je prišel v spremstvu močne patrole iz Turjaka na Zapotok četniški zdravnik dr. Jože Lavrič (Logar), da se priključi svoji skupini. Z isto patroljo sta se napotila iz Zapotoka v turjaški grad kaplana Malovrh in Mavec. Njima se je pridružil dr. Kožuh, da ne bi grad ostal brez zdravnika itd. (Jaz se dr. Kožuha na Zapotoku ne spomnim). — V Vestniku št. 2/1972, str. 36, 37, 38, pod naslovom Turjaški grad, je pisal svetnik Karel Škulj: „Oddelki Vaških straž z Dolenjske in Notranjske so se kar sipali vanj. Vsak trenutek novi gostje, bilo nas je okrog 700. Pa vse v petju in v nekakem slavnostnem razpoloženju. Kar s konjakom so me fantje sprejeli. Zalog živil in streliva je bilo obilo. Pa se mi kar ni dalo ostati itd.“ Nato pa: „...sem le odšel iz gradu že v mraku (12. septembra, moja op.) v Zapotok. Obrambna posadka v gradu je namreč bila sestavljena iz borcev. Civilistiv sploh ni bilo. Imel sem tudi dolžnost iti v Ljubljano, zato nisem mogel ostati v gradu. Za posadko je itak bil določen izpad, a zato je bilo

slovo kratko. Drugi dan sem slišal napade na grad...“ Vestnik VI-XII, 1973, str. 180-198 prinaša izvleček iz Črnih bukev iz leta 1944 z obširnimi poročili o Turjaku in Grčaricah. Med drugim stoji zapisano sledeče (str. 182): „V četrtek 14. septembra so Turjak obkolili komunisti. Okoli 800 ljudi, ki so iskali varstva v turjaški posadki, je bilo v gradu.“ Dalje na strani 184: „Okrog 650 ljudi so zbrali pred gorečim gradom. Kmalu so nas oropali obleke, denarja, hrane, celo sezuli so nas.“ — V Vestniku, septembra 1959, pod naslovom „Nekaj o Turjaku“, (str. 129-131), piše Rudolf Žitnik: „Dne 8. septembra je nehala oddajati radio postaja na Grčaricah, s katero je bilo zvezano četniško poveljstvo v Ljubljani, kar je bilo dokaz, da so bile Grčarice v nevarnosti.“ Ko je Žitnik prišel v Velike Lašče v občinsko pisarno, kjer je bil župan Paternost in še deset do petnajst oseb ljudi, je prosil za besedo in takole govoril: „Slišal sem o vaših razgovorih s partizani. Lepo vas prosim, ne verjemite jim! Poglejte, kaj so storili z našimi borci v Grčaricah. Ne hodite na Turjak. Vi ne morete preprečiti Nemcem vdora na Dolenjsko, če bodo Nemci tja hoteli. Vso obrambo trga obrnite proti partizanom in zberite vse Vaške straže proti njim. Ponovno vas prosim, ne zaupajte komunistom. Niso Grčarice zadosten razlog?“ Nato zaključuje: „Neizpodbitna resnica je, da je bila koncentracija Vaških straž na Turjaku odrejena za nastop proti Nemcem ne pa proti partizanom.“

Vsi pa, ki smo se tedaj zbirali na Turjaku in Zapotoku, smo vedeli, da je naša pot ukazana proti Dolomitom!

P. S.: Novembra 1985, ko sem pripravljal ta tekst, sem z ozirom na „Svobodo v razvalinah“ imel namen pisati Franciju Grumu osebno ali pa v obliki odprtega pisma v tisku. Ker pa je v decembru umrl, sem pripravil to, kar je tule priobčeno. Franci Grum je moj ožji rojak iz vasi Slape v fari D. M. v Polju. Čeprav mlajši, smo ga imeli vedno med sabo v prosvetnem društvu. V maju 1942 je odšel v „štajerski bataljon“, star 17-18 let skupaj z Jaroslavom Novakom in drugimi. Bila sva skupaj v Velikih Laščah 5 mesecev, on poveljnik enega bataljona, kapetan Jerebič drugega, jaz pa v Obveščevalnem centru št. 11.

Resnično obžalujem, da je tale moj polemičen zapis proti piscema „Svobode v razvalinah“ izšel šele potem, ko že Francija Gruma ni več med živimi. Kljub temu pa se mi je zdelo, posebno resnici na ljubo, povedati, kar sem napisal.

Pripomba uredništva: V spremnem pismu nam je dal pisec na voljo „brezobzirno skrajšati tale tekst, če bi se (nam) zdelo potrebno...“ Ohranili naj bi le „najvažnejša pričevanja“. Potem pa nadaljuje: „...“, „Če pa bi se zdelo, da po tolikih letih ni več aktualno, naj bi pa šlo v kak arhiv, ko bo imel kateri od vnukov čut radovednosti kakor, pravijo, ga ima mladina v domovini, ki hoče vedeti, kaj so počeli očetje v časih, ko se oni še rodili niso.“

Piscu „Prizorov iz Vetrinjske žaloigre“

Dragi Tone!

Pišem Ti kot prijatelju iz mladih let. V zadevi Taborovega pisanja in sedaj Vestnikovega; Ernestovega in Tvojega o vetrinjski tragediji bi se rad razgovoril.

Nesoglasje o tej temi se ni začelo sedaj. Vleče se v pisani besedi, odkar sta France Grum in Pleško napisala in izdala knjigo Vetrinjska tragedija in še od preje, ko se je tvarina pripravljala. Rad bi Ti to grenko zadevo razložil od tam dalje, kjer sem jo jaz zasledil:

V Vetrinju sem s tesnim srcem gledal transporte, ki so odhajali, ko se je začelo šušljati, da nekaj ni v redu. Takrat smo še vsi — prepričan sem, da vsi — zaupali v angleško poštenost. Kdor bi danes trdil, da to ni res, bi se temeljito motil. V vsem smo zaupali Narodnemu odboru in komandi SNV neomajno. Ko se je izkazalo, da domobranci res vračajo komunistom, so se pa pojavili zakasneli preroki, ki so „prerokovali“ in še danes „prerokujejo“: „Mi smo to vedeli“. Tako so sprožili gonjo proti našemu narodnemu vodstvu in to se vleče še danes, mnogokrat tudi preko ljubezni do bližnjega. Natolcevanja, obrekovanja, nesresnične zgodbe in laži se vlečejo že vseh štirideset let. Komu v korist?

V taborišču v Kellerbergu se je postavil odbor, dr. Weble, ppolk. Vizjak, kap. Grum France. Ta odbor med taboriščniki ni bil priljubljen. Vabili so me v to vodstvo, a sem odklonil. Dr. Janez Janež je vodil socialno skrbstvo v taborišču ločen od vodstva, ker je vedel za nečedna ozadja. Svetoval mi je, naj pomagam pri kulturnih zadevah, in na to sem pristal. Nekak kulturni referent v vodstvu je bil dr. Jože Godnič, advokat, in delala sva skupaj. Najprej sem mu pomagal pri urejanju slovensko-nemškega slovarja za taboriščnike in bil sem skoro vsak dan v njegovi „pisarni“. Veliko je pisal na stroj in nekega dne, ko sva bila domenjena za neko delo, je bil spet v polnem pisanju. Ponudil mi je stol in dejal: „Bom takoj odložil. Ta čas pa tole berite.“ Dal mi je precej popisanih listov. Bral sem in ugotovil, da piše o dogodkih vetrinjske tragedije in tudi takoj zasledil obsojanje Narodnega odbora. Vprašal sem Godniča, ali piše to za svoje spomine ali za zgodovino. Odgovoril mi je: „Oboje“. Dodal sem: „Če je to za zgodovino, bi bilo treba tu nekaj popraviti, ker jaz poznam zadeve drugače.“ Dejal je: „Ne, ne. To je samo zame.“ Ko je izšla knjiga Vetrinjska tragedija, so bili prav isti stavki, ki sem jih bral pri Godniču, tiskani v knjigi in vse Godničevo pisanje je zastrupilo mišljenje marsikoga.

Dr. Godnič je bil v taborišču zelo zagrenjen. Predvsem je nanj vplivala slabokrvnost in bolehal je na močnih krčnih žilah. Pred vojno je ob zadnjih državnozbornskih volitvah kandidiral za narodnega poslanca, a pri volitvah ni bil izvoljen. Bil je zelo užaljen in na tem, da izstopi iz SLS,

vendar pa tega ni storil. Zvrčal pa je krivdo svojega volilnega poraza na vodstvo stranke. Iz tega je izviral njegovo nerazpoloženje tudi do SNO. V taborišču je bil zelo navezan na Grumovo družino in njegovo taščo, ki je bila vdova. Grum France je prevzel ves njegov arhiv in to sta s Pleškom uporabila kot idejno vodilo v knjigi Vetrinjska tragedija. — Gruma Francija sem dobro poznal, saj je bil naš faran in v naši kongregaciji. Bil je 17 let star, ko je odšel s sedemnajstimi v Gorjance. Premalo je bil razsoden in preveč pod vplivom Godničiča, ko je pisal Vetrinjsko tragedijo.

Zadnji Vestnik je objavil pod Tvojim imenom „Prizore iz vetrinjske žaloigre“. V tem spisu sam praviš, da se poslužuješ „najrazličnejših virov, spomina — brez zapiskov, ki tudi niso vedno zanesljivi.“ Tudi jaz imam vedno pred očmi to misel in prav to mora biti vodilo pri iskanju resnice o dogodkih in izjavah, ki vede ali nevede lahko zavajajo miselnost posameznikov. Z vso previdnostjo in iskrenostjo moramo torej obravnavati kočljive zadeve, če hočemo izluščiti resnico, upoštevajoč vse okolnosti trenutkov, v katerih se je razvijala naša tragedija. Le tako nas bo to povezovalo, ne pa razdvajalo.

Z vsemi dobrimi nameni pojdiva po zapisanem v Vestniku:

1) **Teheranski dogovori:** Kdo od nas je vedel zanje? Kdo je mogel med poplavo tolikih partizanskih laži verjeti njihovim poročilom o teheranskih dogovorih. Dr. Kuharja, ki nas je po londonskem radiu pozival, naj se pridružimo OF, smo obsojali, ker da je delal propagando za komuniste. Zapisal si: „...se ni upoštevalo zaradi fantastične predstave o pomoči zapadnih zaveznikov...“ — „...in vsa ta umetno gojena bujna domišljija se je vlekla kot težka, gosta megla, ki je zastirala jasen pogled vseskozi.“ — Se ti ne zdi, da je v tem, nekoliko pesniško izraženem stavku, nekaj cinizma in norčevanja iz našega takratnega gledanja (še doma) na zapadne zaveznike? Med mnogimi sem tudi jaz delal zanje in tudi marsikaj tvegaj iz prepričanja, da so naši zavezniki, ki edini morejo po končani vojni zopet vzpostaviti demokratično življenje. Ali naj bi v tem smislu računali z Nemci, ki bi nas ugonobili?

2) **Preurejanje doma — že v plamenih:** Proglasitev NO in prevzem civilne oblasti je bilo popolnoma na mestu, saj bi bili po razpadu Nemcev brez legitimnega narodnega oz. državnega vodstva. Pokrajinska uprava je bila postavljena od Nemcev. Kot vem, se je ta prevzem želel napraviti sporazumno z generalom Rupnikom. Ta je bil vsekakor odličen general, ne pa politik in po nasvetu svojega okolja ni pristal na odstop. — Če je bil Krenner „najmanj primeren in nedorasel nalogam“ takrat nismo vedeli. Kot vojak je bil menda zaupanja vreden, sicer ne bi bil ves čas domobranstva poveljnik-general.

3) **Preimenovanje domobranske vojske** se nam je zdelo popolnoma logično, če je bila namreč misel samostojne „Slovenske narodne vojske“, ki se smatra kot del jugoslovanske vojske na „zavezniški“ (zakaj zavezniški v narekovaju?) strani tisti čas pravilno, ker so zavezniki poznali le Jugoslavijo kot državo.

4) **Povišanja, podeljevanja činov...**: (V vojski se čini imenujejo, podeljujejo pa se odlikovanja.) Da je koga presenetilo ali koga ni zadovoljilo imenovanje novih mladih častnikov, mi res ni znano. Če pa pogledaš v Vestniku št. 2/85 na strani 126 objavljeni seznam iz Bitenčeve zapuščine, so se vsi imenovani oz. povišani že od Vaških straž dalje udeleževali borb in bili že tudi preje na izpostavljenih mestih, ker so se izkazali za to sposobne. Veliko teh sem osebno poznal.

5) **Ultimat nemškemu poveljstvu** oz. oborožen napad na Nemce bi se verjetno katastrofalno končal. Mislim, da v poveljstvu ni bilo nobenega tako nerazsodnega, da bi kaj takega tvegala. Gotovo pa je bila predaja Nemcev mišljena na sorazmerno miren način. (General Rösener je povabil na razgovor člana Narodnega odbora dr. Zajca o predaji zaveznikom.)

6) Ne vem, kaj bi bilo slabega v **pozdravnih brzozavkah** zapadnim zaveznikom, kralju in Kreku — **takrat**.

7) Kdo od nas bi **tretjega maja** rekel, da je zamenjava oblasti, preimenovanje in reorganiziranje domobranske vojske **jalovo upanje**. Takrat je bilo to popolnoma na mestu. Tako ocenjevanje dogodkov po tolikih letih in prestanih tragedijah ni resno.

8) Kaj je slabega v tretjemajskem proglasu v **takratnem času** in **takratnih okoliščinah**? Reciva, da tretjega maja ne bi bilo. (Rečeno je, da je bilo **brezglavo**. Zakaj?) Ali bi potem ne prišlo do „popolnega poloma“? — In končno, v čem je polom? Več ali manj urejen umik v begunstvo bi bil v vsakem primeru. Kakšen polom — (ali pa ne) — bi bil rezultat umika v gorenjski kot po načrtu generala Rupnika? (Beri izrezek iz Slovenske države, marec 19, ki ga v fotokopiji prilagam in katerega avtor je dr. P. Urbanc)

9) **Zadnja parada**: Ekserciranje je v vsaki vojski. Iz zdravstvenih in higijenskih razlogov je gibanje, telovadba ali vsaj korakanje potrebno. Ali pa naj bi vojaki lenarili in spali ali se potikali okoli? Kaj je grdega v paradi in godbi? Kdo je **takrat, tam** v tem videl kaj slabega? Parada je bila naša, vseh beguncev privatna zadeva. Če pa jo je videl kak Anglež, ni mogel imeti slabega vtisa. Tudi zamenjava čepic je bila takrat primerna.

10) **Zanima me mobilizacija v Vetrinju**, posebno zato, ker je bil Ernest določen, da naj bi sprejemal prijavitelce z Gorenjske. On trdi, da se ni nihče prijavil. V ostalem pa je imel to na skrbi adjutant prvega polka. Važno bi bilo vedeti število prijavitelcev, ker bi se s tem število vrnjenih povečalo. Če je bil proglas mobilizacije objavljen tisti dan, sem prepričan, da tisti dan ni bilo nikogar, ki bi to obsojal. Obsoja se to šele danes po končani tragediji. — Glej, zopet zakasneli preroki!

11) **Ljotić**. — Ernest je točno popisal v prejšnjem Vestniku, da ga je Ljotić ustavil na poti v Celovec; ta je prisedel na motorno kolo in Ernest ga je odpeljal h Krennerju v Celovec in ne v Vetrinj. Prepustil ga je Krennerju in ta ga je gotovo zaslišal. Pri Krennerju takrat ni bilo nikogar drugega, pravi Ernest. Potem šele je bil Ljotić pri Drčarju v Vetrinju (popoldne). Tisti, ki Ti je podatke dal, pa trdi: „Podporočnik Ernest Hir-

schegger pripelje v taborišče pobeglega srbskega prostovoljca Vlado Ljotića. Ljotića zasliši najprej major Vule Rupnik, pozneje pa tudi drugi častniki. (?) — Sam presodi točnost navedb. — Sledi potem Vuletovo poročanje o tem zaslišanju Ljotića in Vule zagotavlja verodostojnost Ljotićevih izjav poveljstvu SNV in SNO. — Torej, Tvoj informator ni bil prav informiran in tako nastaja zmešnjava. Beri ponovno, kar poroča Ernest o tem dogodku, kar je brez dvoma verodostojno — iz prvega vira. — Florjan Slak rad pretirava. Njegova pisanja imajo zame videz zlonamernosti, kar sem lahko že preje ugotovil iz večih njegovih člankov. — Če je Ernest napisal, da se je Ljotić zapletel v protislovja, ne moremo reči, da je to „bajka“.

12) Drčar pošlje obveščevalca Marinška Janka, da ugotovi resnico o vračanju. Janko Marinšek je bil Ernestov prijatelj in sta v obveščevalnih zadevah v štabu Gorskega polka skupaj delala. Ernest nič ne ve o tem poslanstvu Janka Marinška.

13) Vrnitev Rupnikovega polka. — Kakšen uspeh ali posledice bi imela uporaba štirih mitraljezov v Pliberku (proti Angležem)? Ne morem si misliti, da bi bila zadeva resnična. — Vuk in žena sta bila osvobojena. Resnično iz srca in z velikim zadoščenjem sem želel, da se je Vuk rešil. Vendar pa me moti poznejši očitke Krennerju: „V tem slučaju mora biti poveljnik zadnji, ki se reši. V skrbi za svojo posadko mora tvegati vse, prav vse — tudi svoje življenje.“ — Nikomur ne privoščim trpljenja in smrti in srečen sem bil nad vsako novico; prav vsakega, ki je ostal pri življenju. Tudi Krennerja, četudi sva bila zaradi rešenega pilota močno navzkriž; saj me je hotel dati aretirati.

14) Dr. Janež. — Saj Ernest ne trdi, da je: „...edini dr. Janež dokazal resnico glede prevozov...“ — Dr. Janež je bila taka osebnost, da nihče ni dvomil o njegovem doživetju in pričevanju o predaji v Pliberku. Zakaj se tudi drugim ni verjelo, je pač uganka.

Kar se podpolkovnika Cofa tiče, bi ga bilo zanimivo vprašati po vseh naštetih njegovih ukrepih, ki so opisani: izleti, sklicanje zbora na neobičajnem mestu in ob neobičajni uri, odveza prisege itd. škoda da g. Cof še nikjer ni opisal svojih doživetij iz časa domobranstva in Vetrinja.

V mnogih člankih, zlasti pa v knjigi Vetrinjska tragedija, zasledujemo neko strastno obsojanje delovanja SNO, „...v preteklosti tako katastrofalno...“ in se mu hoče vzeti ves ugled, tako da pada črna senca tudi na sedanji Odbor, ki ga peščica ne priznava in se spotika nad njegovim delovanjem, kjer le more, ter izpodkopava našo slovensko enotnost v izseljenstvu. Komu v korist? Prosim Te Tone, preberi ponovno priloženo fotokopijo izrezka iz Slovenske države, kakor je o tem pisal dr. Urbanc.

Za konec berem vzpodbudna navodila in nasvete, kaj je naša naloga sedaj. Že na prvih straneh Vestnika berem tudi sestavek Boštjana Kocmurja (ki pa bolj podira kot gradi) in bralca nasičuje s kritiko preteklega in sedanjega našega dela („čitalniška doba“) — za novo zdmsko poslanstvo. Kako lahko je kritizirati in kako težko delati, ker je kritikov preveč, premalo pa delavcev! Poprimimo torej ob petindvajseti uri — VSI — in

delajmo! Vsak na svojem področju; po svojih sposobnostih. Tako bomo res gradili in ne razdirali.

Dragi Tone, mislim, da Te nisem žalil in da ostaja najino prijateljstvo neskaljeno in Te v tem prepičanju iskreno pozdravljam.

Tvoj

Rudi Hirschegger

PREPIS IZ SLOVENSKE DRŽAVE — marec 1986, stran 7

Govoriti o kakem izdajstvu, ki naj bi se zgodilo 3. maja 1945, je kri-
vično. Potek dogodkov je bil povsem logičen. Žal ni bilo uspeha. V tej
zvezi mnogokrat citirajo Rupnikov načrt za obrambo Slovenije v zadnji fazi
Gorenjskega kota. Težko je presoditi, kako bi ta zadnja faza končala. Vse-
kakor je to bil tihi načrt Churchilla, da bi se tu branil vdor svetovnega
komunizma na zapad. Za to obrambo pa Churchill ni predvideval zavezni-
ško pomoč! Žrtve domobrancev, dobrovoljcev, drugih vojaških oddelkov in
seveda civilistov bi bile strašne. Pri takem poskusu bi povsem verjetno zgubili
tisti del Primorske, ki smo ga dobili. **Strašen in nepošten očitak je slo-**
venskim voditeljem onega časa za Vetrinjsko tragedijo. Danes je dokumen-
tarno dokazano, da so zavezniki že dolgo pred koncem vojne določili, da
protitovskih oboroženih sil ne bodo vrnili. Izvršilec te podle in zvičajne
vrnitve so angleški generali z maršalom Aleksandrom in Haroldom McMillan-
om na čelu, ki sta mogla ta nalog, na katerega se izgovarjata, dobiti od
angleške vlade. Tu imamo strašno perfidnost Albiona: uradno, po sklepu z
Amerikanci, tem ljudem nuditi azil, za hrbtom pa se odločiti za zločinsko
vrnitev.

Nadaljevanje s 100. strani

prav z majhnimi izgledi na uspeh, poskušali kašubščino povzdigniti v knjižni
jezik. Zlasti Florian Ceinova (um. 1880) je veliko naredil v ta namen. Za
kašubščino je izdelal lastno abecedo, napisal kašubsko slovnico (1872) izdal
zbirko etnografsko-zgodovinskih opisov iz življenja Kašubov (Skorb kaszéb-
sko-slovninskjemové; 13 zvezkov, 1866-68) in pod imenom „Wójkasin“ ra-
zne manjše ljudske zapise. Drugi pisatelj je Jarosz Dyrda. Najstarejše ogle-
dalo jezika je v prevodu Lutrovih katehez iz leta 1643 (nova izd. 1752 in
1828). V teh spisih je zaobsežena domala vsa kašubska književnost. Šele
Mrongovius (1823 in 1828) je v javnosti zbudil splošno zanimanje za Ka-
šube in njihov jezik. Publikacije Rusa z imenom Hilferding (1859 in 1862)
so že dolgo tega najpomembnejši vir našega poznavanja Kašubov in nji-
hovega jezika. Pozneje so na kraju samem proučevali jezik in njega na-
rečja med drugim Biskupski (1883 in 1891), Bronisch (1896 in 1898), Mik-
kola (1897) in Nitsch (1903). Glavna dela o Kašubih so do zdaj: S. Ram-
mult, „Słownik języka pom. czy kaszubiskiego“ (1893, z zgodovinsko-etno-
grafskim in slovničnim uvodom ter teksti), in F. Lorentz, „Slovizische
grammatik“ (1903), „Slowinzische texte“ (1905) in „Slovinzisches wörter-
buch“ (1908 sl.)

Spoštovani g. urednik!

V zadnji številki Vestnika št. 1/1986 so bile opažene v članku: „Pri-zori iz Vetrinjske žaloigre“ napake, katerih ni mogoče spregledati. Zato pro-sim za naslednje popravke:

Str. 66 V prvem odstavku, druga vrsta. Beri: ...nedoumljiva, namesto: „nedvomljiva“.

V tretjem odstavku, prva vrsta: Pri nanizanju, namesto: „pri ni-zanju“.

Str. 70 V šestem odstavku, druga vrsta: „...pride h polkovniku Vizjaku in majorju Mehletu angleški stotnik, nikakor pa: „...pride s polkov-nikom Vizjakom in majorjem Mehletom angleški stotnik...“ (Ve-lika razlika med obema stavkoma, ki preobrne resnično dejanje!)

Str. 73 Podnaslov: Pravilno: **Nepreprečen zadnji transport**, namesto „ne-srečni zadnji transport“.

Str. 74 V petem odstavku, tretja vrsta: „...negovanje masovne psihoze lahkovernosti, namesto: „...negodovanje masovne psihoze“... — Četrta - peta vrsta: ...zlohотно prepletalo, namesto: „globoko pre-pletalo“.

V osmem odstavku, tretja vrsta: o narodni izkoreninjenosti, name-sto: „o naravni izkoreninjenosti.“

V zvezi s vsakovrstnimi tolmačenji vsebine omenjenega članka moram dodati tole:

Če se presoja delovanje Narodnega odbora in poveljstva slovenske na-rodne vojske v preteklosti in izraža želja po učinkovitejšem, bolj načrtnem delovanju sedanjega NO, ni to naperjeno proti nikomur, najmanj pa proti NO. Slovenski narodni odbor je najvišji organ politične emigracije, ki nam je nujno potreben in je vsega spoštovanja vreden! Ni pa zaradi tega izvzet od dobronamerne kritične presoje, ki mu je pri usmerjanju lahko samo v korist, ne pa v škodo. Saj gre tu predvsem za večjo osveščenost, večji vzpon in za to, da nevidno delo postane vidnejše in otiplivejše. Raznolikost mišljenj je vendar odlika v pravem demokratskem življenju. Kakšna pa naj bi bila razlika med svobodnim zdomstvom in med socialističnim enostrankarskim sistemom, če bi morali tu po navodilih od zgoraj vsi enako pisati in „peti hvalnice“ zaslugam vodilnih osebnosti in navideznemu napredku. Tudi se je treba vprašati, na kakšni stopnji zrelosti se prav za prav nahajamo.“

Zahvaljujem se za popravke in lepo pozdravljam

Tone Šušteršič

† ing. Janez Ložar

Na Belo nedeljo 6. aprila t. l. je v brazilske mestu Belo Horizonte umrl mnogim Slovincem po svetu poznani inženir Janez Ložar. Dopolnil je skoro 73 let. Bil je iz ugledne Ložarjeve družine v Ljubljani, brat pok. dr. Rajka in jurista Slavkota (ta je bil vrnjen iz Vetrinja) ter Dragota, ki živi v Kanadi. V Ljubljani zapušča tri sestre.

Janez Ložar je postal inženir elektrotehnike na ljubljanski univerzi, obenem pa se je zelo zanimal za gospodarstvo in za finance. Kot inženir je bil uslužben v tovarni pohišstva Remec v Duplicij pri Kamniku in postal desna roka inž. Vladimirja Remca. Inž. Ložar je z vsemi svojimi močmi pomagal k rasti tega podjetja, kot bi bilo njegova last. — V začetku septembra 1941 so partizani tovarno precej poškodovali, da so tako dosegli zastoj v njej, obenem pa pospešili odhod večjega števila delavcev v partizane. Združenim močem inž. Remca in inž. Ložarja je uspelo tovarno obnoviti in spet pognati v obrat. Potrebna so bila mnoga pota v Celovec in celo na Dunaj. Po nastopu komunističnega režima je tovarna nemoteno obratovala naprej in l. 1946 dobila odlikovanje od režima za udarniško storilnost. Seveda režim ob tej priliki ni dal priznanje inž. Remcu in inž. Ložarju. Nasprotno, po svojih zastopnikih je na Koroškem črnil inž. Remca pri Angležih, da so ga ti kot lastnika tovarne zaprli, češ da je sodeloval z Nemci, a končno je bil zaradi starosti izpuščen; inž. Ložar pa se je moral zato zelo previdno gibati po Koroškem. To tudi zato, ker je pokazal izredno delavnost in pomagal pri obnavljanju slovenskega življenja na Koroškem, kjer je mogel. Pri tem je mislil tudi na potrebe begunskih taborišč. Ni pa mu kazalo, da bi ostal na Koroškem.

Inž. Ložar je v Sloveniji pripadal k skupini stražarjev pod Ehrlichovim duhovnim vodstvom. V dobi državljanske vojne je bil viden in dosleden nasprotnik OF, zato so ga terenci često zasledovali. Po njihovih načrtih bi moral pasti istega dne, kot je bil ubit inž. Tepež v Domžalah, a vedno se je spretno umaknil nevarnosti. Kot dosleden nasprotnik OF je bil zgled mnogim na Gorenjskem. Pred koncem vojne se je vrnil v Ljubljano, v pričanju da le za kratko dobo, a končno je moral tudi on na begunsko pot. Na Koroškem je bil ves čas v Celovcu, dokler se ne izselil v Brazilijo.

V Braziliji se je izkazal za pravega pionirja. V mnogih primerih je s svojim znanjem rešil skoro nerešljive tehnične probleme. Zato si je pridobil ugled pri zastopnikih brazilskega javnega življenja. S prihranki si je kupil srednje veliko farmo in jo s svojim znanjem moderniziral ter zgledno postopal z uslužbenci.

Inž. Ložar je napisal tri članke za Vestnik o razmerah na Koroškem med vojno, zlasti o koroških partizanih. S Koroško je ohranil stike do smrti.

jg

Prijatelju Francu Kruleu v blag spomin!

Četudi smo bili pripravljeni na najhujše, vendar ob kruti neizprosni novici... Franceta ni več!... se je nam, njegovim ožjim prijateljem, trda resničnost usode, kateri se nihče živih ne umakne, zdela prve minute nemogoča.

France, kot hrast med nami, neuklonljivega poštenega značaja, trden katoličan, neustrašen zagovornik vsega dobrega, nepodkupljiv in neizprosen do tistih, ki nam vsiljujejo rdeč „paradiž“, pa z blagohotno, vendar odločno besedo do omahljivcev in brez hrbtenice tavajočih okoli nas.

Francé je užival spoštovanje ter priznanje vsepovsod po „renču“, kdor koli ga je poznal.

Francé pa je bil velikan tudi po postavi. Rodil se je v lepi moravški dolini v vasi Gaberje. Po domače se je reklo pri Spodnjem Flajškarju. Oče Tone in Francetova mati sta bila zavedna in verna Slovenca. Imela sta devet otrok. France se je priženil na Goričico, na lep, obširen grunt, ki ga je povzdignil v še lepšo, imovito kmetijo. Rodilo se mu je deset otrok: sedem hčera in trije sinovi. Dve najmlajši sta, ob umiku ostalih pred domačimi ubijalci, ostali doma.

Franceta srečujemo že kot mladega fanta pri Orlih, pozneje pri Fantovskih odsekih, dramatik, pri raznih gospodarskih in političnih organizacijah. Kljub velikemu delu po poroki na posestvu, se javnemu delu ni odtegnil. Bil je tudi v ožjem odboru za gradnjo novega Prosvetnega doma, ki bi se imenoval „Krekov dom“. Društveni in cerkveni pevec pa je bil vse življenje, do svojih zadnjih dni tu v Aurori. Ko so Nemci zasedli naše kraje, so Franceta aretirali in zaprli v Begunje. O tem je napisal lep članek za knjigo „Revolucija okrog Limbarske gore“. Pa ne samo Nemci, tudi komunisti so ga imeli na seznamu osemindvajsetih, določenih za „likvidacijo“. To se jim sicer ni posrečilo, pač pa sedaj živi na rojstnem domu pokojnega Franceta komunist-terorist in ropar, Dragarjev iz vasi Reke, župnije Peče, strah za celo Moravško dolino.

Franceta, ki je bil seveda domobranec — z dvema bratoma vred, ki sta bila po vojni izročena in umorjena — smo poznali kot pogumnega, neustrašnega borca; šel je kamorkoli in kadarkoli v boj za naše narodne svetinje. Nanj smo še danes ponosni bivši moravški domobranci.

Naša zadnja skupna pot s Francetom ter poln „bus“ še drugih romarjev Slovencev je bila v Mackinac Island, Michigan, za Baragove dni v avgustu 1985. Francé — menda že za slovo — nas je med vso vožnjo s svojim humorjem ter šaljivimi pesmimi tako zabaval, da bi skoraj popokali od neugnanega smeha... Pa je vedel že takrat, da ga čaka kirurški nož, ki naj mu vrne ljubo zdravje, ali pa nemili grob v tej ameriški zemlji. Prestal je tri zaporedne težke operacije, a mu ni bilo več pomoči. Po operaciji, zopet med svojimi doma, da je bil on tisti, ki je dajal korajžo in „upanje“ svoji družini, zbrani ob njegovi bolniški postelji.

Francé je 30. novembra 1985 ugasnil za ta svet ter se preselil k One-

mu, ki ga je vse življenje ljubil in častil. Pri maši zanj, ki je bila 4. decembra in še po njej, so njegovi dolgoletni sopevci peli pesmi, ki jih je imel Francé najrajši. Posebno ljube so mu bile Marijine. Nobeno oko ni tedaj ostalo suho. Zdaj čaka Francé vstajenje na aurorskem pokopališču, daleč od svoje ljubljene Moravške doline. Ali to je cena, ki jo zvesti slovenski domobranci voljno plačujemo.

Francé, velika praznina zdaj zeva med nami.

Tvoji prijatelji

Pripis uredništva: Dva lepa članka v spomin pokojnega Krulca sta nam skoraj istočasno poslala Andrej Pučko iz ZDA in Jože Javoršek iz Argentine. Urednik si je dovolil oba članka strniti v enega samega.

† Andrej Perčič

Smrt je v naših vrstah vedno pogostejša obiskovalka. Komaj pol leta je od tega, od kar smo se poslovili od našega člana Mirka Seškota, po nekaj mesecih, pa še od prijatelja Franca Krulca.

Dne 8. februarja 1986. Zopet telefonski klic: Andreja ni več! Danes je preminul.

Ti žalostni klici po telefonu vedno pretresajo do dna. Andrej se je poslovil danes, kdo od nas bo jemal slovo jutri?

Andrej se je rodil 5. 2. 1904 v Borovljah nad Trstenikom, pod Storžičem, ob vznožju Kamniških planin.

Oče ga je poslal kot mladega fanta na kmetijsko šolo na Grmu pri Novem mestu.

V vojnem času je pristopil k domobrancem kranjske domobranske postojanke. Zaposlen je bil tam v propagandnem oddelku.

Kot vsi drugi se je tudi Andrej umaknil z družino na Koroško.

Leta 1950 je emigriral v Minnesoto, v Pinneville, v železnem okrožju.

Pri Erie Co. je takoj dobil delo pri drobilcih železne rude.

Pri delu se je navzel težkih poškodb na pljučih, povzročenih po železnem prahu. Na pljučih je trpel do svoje smrti.

Pogreb je bil 13. februarja. Kljub močnemu snežnemu metežu so prišli pogrebci v lepem številu tudi iz Gilberta, celo iz Elija, 310 milj daleč, v visokem snegu. Ob tej priliki še to o Perčičevi družini:

Še za časa, ko so živeli v Biwabiku, še v svoji lepi zidani hiši, so bili Perčičevi znani po svoji gostoljubnosti. Vsak mimoidoči se je ustavil tam ter bil postrežen kot bi bil na svatbi.

Andrej se je preselil z družino v Minneapolis. Andrejevi podjetni otroci so prišli kmalu do svojih novih hiš, a njegova hiša je ostala prazna.

Potniki z juga ali iz severne Kanade so se ustavljali pri Andreju.

Z ženo Pavlo sta bila res odlična gostitelja in tudi prenočišča so bila na razpolago. Zato Andrejeva hiša ni bila nikoli prazna.

Andrej si je nabral veliko dobrih del, ki so zapisana tam gori. Naj mu jih Bog zdaj obilno poplača. Andrej, ostal nam boš v najlepšem spominu.

Tvoji prijatelji

GABRIJEL IN MIHAEL

Za uvod — beseda uredništva:

Ponatiskujemo umetniško delo JOŽETA SNOJA, dramo objavljeno v Novi reviji domá.

Verjetno se ne motimo, če se pridružimo mnenju, da je to do zdaj najboljši, strahotno resnični, protikomunistični „pamflet“. Že v prejšnji številki VESTNIKA se je pisec „Medusinega obraza“ — potem ko je to delo Jožeta Snoja na kratko predstavil — vprašal, če „je med nami bilo napisano večje pripovedno ali dramsko delo, ki bi tako močno, neizprosno razkrilo satansko silo marksističnega učenja pa obsedenost njega učencev...“

Scene, ki nam jih prikaže pisatelj o tistem najhujšem razvratu v slovenski zgodovini, se presenetljivo verno ujemajo z resničnostjo tistih dolgih dni po „osvoboditvi“, resničnost, ki jo domišljija umsko zdravega človeka ne more preseči.

Žal smo morali iz higijenskih razlogov črtati nekaj prostaških in obscenih — za dobo in osebe sicer umestnih — besed, ker smo prepričani, da se z jezikom svinjati podá samo na določenih krajih.

Kratka igra, namenjena zafrontnemu ali povojnemu, se pravi, vsestransko skromnemu gledališču: čim manj oseb in čim manj kulis ter dragih odrskih rekvizitov; čim manj besed in čimveč nedvoumnih dejanj; čim manj glasnosti in čimveč jasnosti, torej čimveč smrtne tišine v hrupu. Stila v vsem še nobenega, ideja ena sama, ali — iz obrnjenega zornega kota — ideje že več nobene, stil (smrtno nevaren) en sam.

Oder po dolžini razdeljen na dva vsebinsko in miljejsko različna, napsrotujoča si pola: levi (pogled iz publike, ki je zmeraj obrnjen) družinski, desni kolektivistični. Levi (manjši) bivališče, ki je glede na očitno prisilno zvrženost oprave iz drugih stanovanjskih delov (postelji, nekoč razkošna jedilniška kredenca, kmečka skrinja, marmorni umivalnik s počenim ogledalom, kuhinjska miza, podobi Srca Jezusovega in Srca Marijinega v zlatih okvirih,

„stokri“ in naslonjač) zmes meščanske dnevne sobe in proletarskega enobivalnega prostora, ter desni trg s štirno v središču.

Levega dela odra ni mogoče ne prostorsko ne po njegovi notranji vsebini še veliko bolj natlačiti in utesniti, na prostranejšem desnem se da sorazmerno s kadrovske in tehničnimi možnostmi gledališke skupine mimo intimne drame nekaj glavnih nastopajočih oseb po mili režiserjevi volji in uvidevnosti uprizarjati tudi najrazličnejša javna dogajanja, med drugim na primer: resnično ganljiv sprejem vojaške enote z divizijsko godbo na čelu, slavnostno zborovanje, povorko šoloobveznih otrok s skandirajočimi učiteljicami, srhljivo smešno javno sojenje (recimo zelo priljubljen skeč: debelega župnika peljejo v karjoli), obvezno oddajo z vrsto kmečkih lojtrnikov pred zadržnim domom, kačo čakajočih pred štacuno, polnočno

patruljiranje zaščitnikov, v srce se-gajoč pogreb padlega ob zori svo-bode v boju s skrivači itd. itd.

Ta del odra z nekaj smrečicami, spuščeni izpod stropa, nujno vsaj enkrat spremeniti v tih gozd, in to naj bo tudi edina sprememba scene. In edina nujno potrebna kulisa, če naj bo oder razdeljen na dva dela oziroma pola — pročelje pol poru-šene pritlične trške hišice z nekaj zavešenimi okni, močnimi vhodnimi vrati s kamnitim pragom ter z na hitrico napleskanimi rdečimi napisi: 1941—1945, ŽIVELI OSVOBODITE-LJI, SMRT IZDAJAVCEM SLOVEN-SKEGA NARODA, ŽIVEL STALIN.

Kulisa naj ne bo v podolžni osi dvorane, ampak domala v diagonali, da bo vidna od povsod. Pravokotni-ška pravilnost s tem v celoti poru-šena (preteča zmaknjenost).

I. DEJANJE

1. prizor

Pozno popoldne 15. junija 1945. Levi del odra zamračen, desni še svetel. Desni glede na predloženi javni pro-gram v rokah režiserja, levi v božjih rokah.

Anica — kakih trideset let stara, še zmeraj privlačna ženska, pol meščan-sko pol kmečko oblečena; njena ne-negovanost pol iz pomanjkanja pol iz obupa.

Mati — osivela urejena petdesetlet-nica; še zmeraj jedra, nekoč verjet-no lepa; nekoč ugledna tržanka.

Ženski sedita molče, praznih rok — praznina rok in naročij vnebovpijo-ča. Trajanje, v katerem vdanost zmaguje nestrpnost — in narobe — vse je zelo narobe.

Anica (vstane, se skozi navlečenost prebija h kredenci, kot v razmišlje-nosti odpira predal, izbrska iz nje-ga cigareto in vžigalice, si počasi prižiga):

Mati (očita joče): Anica!

Anica (noče opaziti očitka): Po pet na dan jih dajejo na osebo. Zdaj (s posmehom) je enakopravnost, tu-di nam ženskam pripadajo (za hip umolkne, a ne izzivalno, temveč precej brezvoljno) — — — pa sem jih vzela še na tvoje ime.

Mati (ogorčeno): Kako si mogla

Anica (zaihta): Kako si mogla, ka-ko si mogla — kaj to govoriš! Saj vidiš, da nič ne morem (se nasloni na rob kredence, strmi vanjo, kadi). Nič.

Mati (kot da ne vidi tega): Potem pa pojdi kadit v kuhinjo.

Anica: V to razvalino tamle

Mati: Popravili jo bomo. Hišo bomo spet pozidali. Fanta prideta — — —

Anica (obupano): Fanta? Nikoli več, mama, nikoli več. Skupaj že ne. Pa sploh! Elko nazadnje menda nekje na štajerskem, Jelko bogve kje, na Koroškem, pravijo, jaz — — — me-dve — — — tukaj, v tej podrtiji. Prikazati se ne smem več na pošti, še delati zanje ne več. Še pod Itali-jani sem smela, še po kapitulaciji, se spomniš, smo uradovali, zdaj pa za-me naenkrat nič več prostora, konec. **Mati**: Štajerska. Koroška. No vidiš, kaj ti pravim. To je vendar drugo ob drugem tam zgoraj, skupaj. In zdaj je spet naše, slovensko. Mogo-če sta se že srečala. Nekaj tu no-tri (pokaže na prsi) mi govori, da sta se že in da se vračata. Nekaj se mi je nocoj sanjalo, še sama ne vem, kaj, ampak nekaj zagotovo. Tvoj pokojni oče je stal tam zadaj

za uto — izrezan tak, kot je bil, Jezus, kot bi bil živ — v rokah je držal dva zajčka, takole čez celo laket. Kar naprej se je smehljal in mi z drugo roko mihal, naj ju pobožam. Res sem stegnila roko k njima — za vse na svetu bi jo, tako lepa sta bila in tako lep in prijazen je bil on, a komaj sem se ju dotaknila, on ni bil več tvoj oče. trški notar in moj pokojni mož, ampak — pomisli — moj oče. In zajčka nista bila več zajčka, ampak jagenjčka, in jaz sem bila še majhna in v beli obhajilni oblekici in kaplan me je vprašal, kateri od jagenjčkov je jagnje božje. Nisem vedela in sem se zbudila. Pa ne žalostna, ampak samo razburjena, ker nisem vedela.

Anica: Kaj ti res ničesar ne razumeš, mama?

Mati: Ljubi Jezus, seveda nisem razumela, zato sem se pa tudi zbudila in srce mi je takó močno tolklo, takó — — — takó lepo je bilo, da se ne da povedati. Vse, kakor včasih — moj mož, moj oče, zajčka, hočem reči, jagenjčka. Vse, vse kot da sem šele pravkar dobila. In uta, veš, je bila še ravno taka kot takrat, preden jo je raznesla bomba. Se spomniš, kaj vse sta poba počela okrog te naše ute, ko sta bila še majhna pa celo potem, ko sta že hodila v šolo? Enkrat sta bila viteza in sta jo imele za grad, drugič spet za vlak, ki ga napadajo indijanci. Elko je zmeraj hotel biti indijanec, Jelko pa — — — kaj pa Jelko, pravzaprav? — — — ja, ja, Jelko pa takoj za njim. Kot zmeraj — kar Elko, to Jelko, pa čeprav je bil — — — je, moj Bog, je — — — — Elko uro in pol mlajši od Jelkote. Kar odmevala sta si, poba, tako sta se imela rada, tako sta

zmeraj tiščala drug z drugim. Kar naprej in okrog vseh vogalov samó Jelko Elko, Elko Jelko. In kako si ju bila ti vesela, ko sta se rodila, Anica! Še zdaj te slišim — tam smo ležali mi vsi trije — — — naenkrat, ljubi Jezus, kar trije — — — kjer je zdaj porušeno, za zavešenimi okni — še zdaj te slišim, kot bi bilo danes. Po celem trgu si letela in na glas kričala: mi imamo pa dvojčka! mi imamo pa dvojčka! eden, si morete misliti, je čisto podoben drugemu!

Se spomniš, Anica, kakšna majhna norica si bila takrat? pa oče, kako je bil — — — in kako je Jelko, se spomniš, maševal v naši uti kot v kakšni kapelici? Zmeraj mi jo je smenal s stene (pokaže na podobo Srca Marijinega) in zmeraj sem trepetala, da mi je ne razbije, pa je nikoli ni, nikoli. Po cele ure je tam v uti delal oltarček okrog nje, otrok nedolžen, in se motil z njim. Takrat ni potreboval nikogar ob sebi, še Elkota menda ne. Tako slovesno je dvigal rokici in tako počasi se je obračal in priklanjal in poklekal, da smo vsi naenkrat kar po prstih začeli hoditi okrog. Še Elko, ki je bil tako neugnan. Takrat smo bili še vsi skupaj, cela družina, taka družina — — — in zdaj v sanjah bi bili spet, gotovo bi bili spet, če se ne bi prekmalu zbudila. Tu res ni kaj razumeti, Anica. Prenebeško je, da bi bilo za razumeti.

Anica (ganjena od obujenih spominov, prizanesljivo): Ne mislim tega, mama. To — — — to je bilo in minilo, pa če bi se vsi vrnili — — — živi in mrtvi. Na zdaj mislim. Okrog sebe poglej. Ponoči poslušaj, kako reglja iz hoste in poka v njej. Ni

še noči, odkar se je Turk vrnil iz bolnišnice, da ne bi. Pravijo pa, da jih tudi potihem — — —

Mati: Turk je zaznamovan, niso vsi Turki. Slovenci smo in zdaj je spet vsa Slovenija naša. Spet smo vsi skupaj. To ne bi šlo skupaj, da bi zdaj drug drugega — — —

Anica: Ne govori tega, mama. Turk ni sam kriv, če je bil — — — se sliši govoriti — — — to zimo takó — — — takó čudno ranjen. Vsak bi lahko bil. Tudi naša poba, mama. Vsi smo zaznamovani. Jaz, vidiš sem ostala — — —

Mati: Nič nisi ostala. Ne dovolim takega govorjenja v svoji hiši, čeprav je pol porušena od teh nemških razbojnikov, ki so metali bombe na mirne ljudi. Nikomur, tudi tebi ne. Na pošto si šla, da sta se fanta lahko šolala, pa amen. Sama z notarsko pokojnino jih ne bi mogla. Najmlajša in najlepša poštarica v banovini — še veš? — je pisalo v „Slovencu“. In to je bilo res. Na nekaj pa so pozabili v tistem članku. Morali bi napisati — ne le najmlajša in najlepša, ampak tudi najboljši ljubeča, druga mama svojim mlajšim bratom.

Anica (s trepetajočim glasom): Druga mama? (Ugaša cigareto, se ji bliža, pokleka ji k naročju). Ti si nam bila zmeraj mama.

Mati: Ne, ne zmeraj. Ko je smrt prišla v družino, sem jima morala postati oče.

Anica (hrepeneče): Kaj pa meni mama? Kaj pa meni? Kaj je meni ostalo od tebe?

Mati (prikrito nelagodno, nevračajoče): Daj, Anica, odgrni in odpri okno. Zadušila se bom od tega tvoje- ga nesrečnega dima. In še tako na-

skrivaj si se navadila nanj. Seveda, tam na pošti.

Anica: Ne morem, mama. Ne prenesem tega neprestanega cirkusa tam zunaj. Enkrat eno zborovanje, drugič drugo. Samo kričanje, da samó dve besedi razločiš iz njega. Samó ŽIVELI in SMRT. Kot da ni drugega na svetu. Kot da na njem ni več prostora tudi za take, ki ne moremo več ne živeti ne umreti.

Mati: Anica, Anica. Bog te bo kaznoval za te besede. Živi sva ostali v tej hiši, ko je bomba — — —

Anica: Le zakaj sva morali ostati, mama, le zakaj?

Mati: Zato, da ga hvaliva in z njim Jezusa in Marijo, naša priprošnjika, in da se veseliva konca vojne. Ljudje so veseli, da je enkrat prišel konec te morije, zato kričijo. Tudi ti bi bila lahko vesela. Elko pride, vendar! Da le Elko enkrat pride in jim pokaže!

Anica (ihtavo): Elko! Kaj pa Jelko? Vidiš, kako si se izdala! (zamrmra sebi razočarano) kako si ga izdala! Pred petimi minutami si še sanjarila, da prideta skupaj. Tudi ti nisi vesela. Figo, ne pa vesela. Samó delaš se, da bi me potolažila, pa sama prav tako dobro veš kot jaz, da tamle zunaj ne kričijo od veselja, ampak od sovraštva, in da ne bo konca in še najmanj ne srečnega, dokler bodo kričali takó. Za naju ga tisti hip, ko sta si Jelko in Elko stopila z orožjem nasproti, ni bilo več. Ni ga več (skrajnje obupano) — za nas vse, nobenega! E-nega od obeh nama je vzelo, v vsakem primeru in za zmeraj. Če ne Elkota, pa Jelkota! In če ne bi Jelkota, bi pa Elkota! Nekaj od nas je v nas ubito, dokončano. In kako,

mama, bomo živeli tako na pol mrtvi, kako? Kako s takim koncem, ki nima konca? To, vidiš, je konec — ampak čisto drugačen kot tisti, s katerim se plahajo tam zunaj. Svetá je konec (si tišči ušesa), svetá, mama! In medve morava še živeti v njem! Še naprej živeti, pomisli. Ne morem več misliti, še misliti ne morem več. Kako ŽIVELI, če za to SMRT. Prekleti svet!

Mati (zgroženo): Ti si vero izgubila, Anica!

Anica (v zli slutnji): Jaz sem brata izgubila, mama, zaradi vseh teh prekletih ver!

Mati: Jezus Marija, pomagajta!

Anica (bogokletno): Res, naj pomagata! Zdajle! Ta hip! Zdaj imata priložnost.

Mati (ne razume posmeha): Bosta, Anica, boš videla, da bosta. In Jelko in Elko se bosta vrnila — skupaj. Bosta se! (Usodna dvoumnost teh dveh besed.) Bosta se! Jaz vem, jaz verujem. Brata sta, jaz sem ju rodila — — — veš, Elkota šele poldrugo uro za Jelkotom — — — (oju-načena od vzhičenja) in zdaj, Anica, vstani in odpri okno na stežaj (Anica klecaje odpira okno), pa še drugo! Naj vidiva ven! Naj naju gledajo, materi!

(V prostor plane trušč s trga, v oknih se prikažejo razgrete, režeče glave, zaslišijo se klici, kot: Ajde, tercjalke, gremo nad farje! švabobranke! Stara prasica — še bolj stara devica!, pomešani s pesmijo Grad gori, grof beži; odlična priložnost za režijski vstavek „skeča s karjolo“!)

Mati (vzravnaná v naslonjaču, móli): Bog, odpusti jim, saj ne vedo, kaj delajo!

Anica (se kleče in trepetaje spet privija k njej): Svinje! Svinje!

Glas (mogoče Turkov), ki vse preprije: Stran, ljudje! Partizansko mater žalite! Partizanovo sestro psujete!

(Divja jaga se počasi oddaljuje.)

Anica (še zmeraj v istem položaju): Turk! To je bil Turk!

Mati (z olajšanjem): Čast Bogú!

Anica: Tako se ga bojim. Kar se je vrnil, mi še ni privoščil besedice, ko me sreča. Kot da me ne vidi, se dela.

Mati: Zmeraj te je rad videl. V isti razred sta hodila.

Anica: Saj to. Saj to.

Mati: In skupaj ste se igrali. In — sveta nebesa, zdaj se spomnim — veš, kaj je govoril, ko je bil še po-bec in so ga dražili s teboj?

Anica (šepetaje): Vem.

Mati (skorajda zmagoslavno): Ta bo moja žena ali pa nobena.

Anica: Kako morete zdaj — — — takó. Jaz taka in on takó — — — takó — — pohabljen?

Mati: Takrat še ni bil pohabljen — ne na duši ne na telesu.

Anica: Vse nas je pohabilo. Tudi jaz ne bom nikoli sebi rodila.

Mati (brezobzirno): Boga zahvali, da ti bo prihranjeno. Nobena ne rodi zase.

Anica (grenko): Kakšna si! Kakšna si — z menoj!

Mati (kot da ne sliši): K štirni bo treba, po vodo.

Anica (proseče): Ne zdaj, mama, ne zdaj. Počakam, da se zmračí.

(Prizorišče se stemni. Od nekdaj se s prvimi plahimi nihaji zvo-na skuša v tišino in zadahlo mračino prebiti avemarija. Takoj nato rafa-li — pod točo krogel zabrenči bron,

zyonenje se prestrašeno pretrga. Desna stran odra se polagoma razsvetljuje, a le do prvega poletnega somraka. Leva ostaja v gluhi temi.)

2. prizor

Pod večer istega dne pred štirno v vrsti stoje ženske s svitki na temenih glav, s praznimi škafi, oprtimi ob boke, spodrecane, razkoračene zlo-vešče svetnice. Tretja po vrsti med njimi Anica: s škafof še zmeraj na glavi in zato kvišku stegnjenih rok, stisnjenih nog, vitka in toga ko soh. Prva pri štirni ciga vodo v škafof — enakomerno mišje cviljenje železnega vzvoda, ki se nanj obeša; pljuski curkov v posodo; v še zmeraj nemih ženskah, ki to ciganje z lákotno užejanostjo spremljajo, se z isto, enakomerno naraščajočo napetostjo dvigajo na jezike strupene besede. Te bruhnejo iz njih, ko si iz visoke, litoželezne sesalke načrpa vodo še druga, si težak škafof z jecajem in privajenim spodgibom života dvigne na glavo (obe se iz še nerazložljive nelagodnosti podvizata domov!) in se Anica že sklanja, da bi svojo posodo položila na podstavek pod žabjeusto cevjo z zlizano izboklino — modrašjim rožičkom za navešanje veder — na zgodnjem koncu oboda.

Prva sosed: Ti, belogardistka, pa kar počakaj. Najprej me, potem pa ti, če bo kaj ostalo.

Druga sosed: Tako je! Kako si sploh upa pred nami.

Tretja: Še kapljice ne bi privoščila klavcem, krvoločkom belim, to pa že rečem, še kapljice ne!

Druga (zmagoslavno): Ne skrbi! Jim že jeziki do popkov visijo (pomenljivo) — jaz že vem.

Tretja: Ti je tvoj ta star povedal? Bog daj, da bi jim res, dokler vsi ne pocrkajo, vsi do zadnjega. Dosti so nas prehajkali, hudiči. Oni pa kar za nami noter v Tihadol, kjer še kamen jamra od suše, kar za nami. Seveda, ko so se pa povsod spoznali enako dobro kot mi. Taki — ja, slišiš, ti? — taki kot tisti tvoj brat, tisti Jelo, ta klavec. Take je treba in sploh vse, nobeden ni bil nič boljši.

Prva: Tiho, ženske, to je konspiracija.

Druga: Kaj je to — konspiracija?

Prva: Kaj pa jaz vem, ampak dobra je, to vem zagotovo. Nič ne cinca in ne čaka.

Četrta (k Anici): Saj, kar čakaj, kar čakaj. Tudi me smo se načakale.

Druga (hinavsko sočutno): O, tudi ona je čakala, gospodična, tudi ona, samo ne vem, katerega — — —

Tretja (vpade): In kakšnega? Takšnega na belem konju, kaj? Najmanj kraljeviča. Vsak drug bi bil premalo za njo.

(Smeh)

Druga (k Anici): Pa povej, katerega si čakala! Ta belega ali ta rdečega. Katerega si bolj — povej, če upaš?

Prva (pokroviteljsko pojasnjujoče): Mihaela, Elka njihovega, gotovo ne (k ženskam) — Mihael, hočem reči, tovariš Gaber, se je tej svoji žlahti (zaničljivo) javno odrekel, to vem zagotovo.

Četrta: Res je, ženske, se spomnite? že pred vojno ni več prihajal domov.

Anica (zakriči): Ni res! Ni res!

(Ves čas zbadanja spet zravnana, obrnjena še zmeraj proti štirni, z rokama, dvignjenima nad glavo in krčevito oprijemajočima se ročajev

škafa, se zdaj sunkoma obrne in ritenski odmika od zgnetene gruče.)

Ni res! Ni res!

(Nekaj žensk se praznih škafov neopazno porazgubi v temo — očitno v strahu, da pri razgretih večšah same ne bi prišle na vrsto. Spotoma si snemajo zlosvetne svitke z glav — naenkrat tudi same samó cunjaste sencé vsesplošne ustrahovanosti in pritajenosti.)

Turk (zraste iz teme uniformiran, oborožen z brzostrelko, suh, dolg, pritajeno vročičen in neprespan, rdečkastih las): Kakšnega hudiča pa spet zganjate, ženske?

(Ženske obmolknejo in obstanejo. Turk spričo izpostavljenega in v nebo štrlečega — vnebovpijočega — Aničinega položaja seveda takoj uvidi, za kaj gre, a se dela, kot da ne razume. V sredo tega razuzdanega kobiljega napajališča ga vlečeta sla in istočasno odpor, izvirajoč iz neke ukrivljene nemoči, zato je še bolj jastrebje prežeč in v tem samotripčenju še počasnejši, ko tipa s pogledom od ene do druge, dokler se ne zazre v Anico. Gleda vanjo, toda kot da ne govori njej — kot da ukaz, ki ga izreče, proti njegovi lastni volji ne velja njej, oziroma kot da je vanj samó grobo zavil samó njej naslovljeno tiho prošnjo: o-stani.)

Turk (ukazajoče): Domov!

Ženske (razbujeno vsevprek): Brez vode? S kakšno pravico? Smo v svobodi ali nismo?! Samo zaradi te pralice (proti Anici)! Ti bomo že pokazale! Le počakaj!

Turk (zarohni): Domov, sem rekel! Policijska ura!

Ženske (se razhajajo, jezikajo — sorazmerno z oddaljenostjo — zme-

raj drznejše in nesramnejše): Smo pod okupacijo ali kaj?

Tu je ljudska oblast!

Kdo pa misli, da je!

Mogočnejš. Birtov sinček.

Samó po bunkerjih in bolnicah se je skrival, odkar (škodoželjno hihanje) — — —!

Nacionaliziran kulak, babe, nacionaliziran. Kulak brez premoženja — — —

(Anica se ne zgane. Še zmeraj je v isti drži. Vzdržuje Turkov pogled.)

Turk (kot da ni slišal opazk): Tudi zate velja, poštarica!

Anica (molči):

Turk (na videz odločno): No, bo kaj?

Anica (stoji):

Turk (kot da je prisiljen k pogovoru): Prav (s poudarkom), poštarica, pa se malo pogovoriva. Enkrat bi se tako morala. Tvojih pošt je zdaj konec, ne boš jih več prenašala.

Anica (izbruhne): Nobenih pošt nisem prenašala.

Turk (sladko): O, pa si jih, pa si jih, poštarica. Enkrat en pisemček sem, drugič drug pisemček tja. Malo grdim partizančkom, malo lepim belčkom — o grdih partizančkih, kaj? Tudi o Turku, tem krvoloku, kaj, kako jo je tik pred koncem nazadnje le staknil, da so se potem krohotali in se pridušali, da božja pravica seže tudi na osvobojeno ozemlje. Mi vse vemo in ničesar ne pozabimo. Turk (pomenljivo) ničesar ne pozabi.

Anica: Samo bratoma sem pisala. Parkrat.

Turk: Belogardistu. švabobrancu.

Anica: Tudi vašemu — partizanu.

Turk (presliši, s prikrito ljubosumnostjo): Bratoma, bratoma! Notarjeva dvojčka! Strojanov pušlec! Enaka

ko jajce jajcu! Jajce (besedo izgovarja z nasladno samoponiževalnostjo)! Sama prekleta jajca! Vsi ste enaki, to je! Gospóda biriška! Zmeraj nekaj več od nas, kmetavzov, a né? Sicer pa (se obvlada) za to, da je šel vaš Mihael v hosto, ti nimaš nobene zasluge.

Anica (izzivalno): Prej je vedel, kam mora, kot ti. Ko si ti iz vaše gostilne Italijanom še pivo vlačil v postojanko — — —

Turk: Jezik za zobe, ženska! Jaz nisem študiral kot on — — — jaz sem moral sam (se nečesa domisli, narejeno radovedno dvigne glas) — — — pa je, po tvoje, potemtakem tudi Jelko vedel, kam mora, ko se je med prvimi tu pri nas spajdašil z belogardisti?

Anica (kljubovalno): Vsak ve zase, kam mora.

Turk (ljubosumno proseče, iz zatajevane stiske): Za vsakega, Anica, imaš dobro besedo, za vsako barabo. Samó zame je nimaš in je nikoli nisi imela.

Anica (jezno): Jelko — da veš, Turk — Jelko ni nobena baraba. Nikoli ni pobijal neoboroženih in zvezanih ljudi!

Turk (jedko, razume namig): Ti že veš, poštarica. Ti imaš gotovo veliko pošte o tem. Najbrž ti je vsakič posebej sporočil, kako je koga spravil na oni svet. Najbrž to pomaga za odvezo pri tistemu vašemu Bogu. Jaz, vidiš (se grabi strastno po životu) pa nobenemu ne sporočam in (s premorom) o tem, kaj počenjam, tudi nikomur ne poročam. Jaz sem (samopomilovalno) že za zmeraj poročen — s tisto (srhljivo), ki nobenega bóga ne vpraša, če sme, ko mi daje. Jaz bi kar naprej, ona pa kar

naprej daje, to je — vidiš — veselje. In samo tebi, ki te res zanima, sporočam, da ga bom rezal, če ga dobim v pest, Jelkota.

Anica (doume pomen besede): Jezus! **Turk** (se ji bliža v breztelesni, smrtonosni sli, se je skuša dotakniti, govori na videz zmedene stavke): Mogoče pa ti veš, kje tiči vaš Jelko. Veliko cigaret kupuješ zadnje čase, mi vse vemo. Mogoče pa je v vaši podrtiji tamle skrit kdo, ki je zadnje čase zelo nervozen in bi kar naprej kadil. Mogoče, pravijo zdravniki, se po nekaj mesecih moškemu — — — **Anica**, ne boj se — — —

Anica (v grozi): Stran! Stran, smrt!

Turk (blazen od strastne nemoči): Ti bi na tem svetu najbrž samo —

(Anica zavrisne, vrže z glave škap, zbeži v hišo. Turk obstane, stoji dolgo polskrivljen, si gre z dlanmi čez obraz. Potem počasi pobere škap, ga postavi pod cev in naciga, kot bi nabijal v zemljo in se zabijal vanjo, vanj vode. Nese, še bolj mršav in upognjen, pljuskajočo posodo čez trg in jo potihó odloži pred zaloputnjena vrata Strojanove hiše. Pri zorišče se še bolj zmračí.)

II. DEJANJE

1. prizor

Noč s 15. na 16. junij teče. Pred vrati Strojanove hiše stoji voda v škafu. Pred Srcem Jezusovim in pred Srcem Marijinim brli oljna lučka. Ženski v prostoru ležita na skupaj zrinjenih zakonskih posteljah, a daleč vsaksebi in obrnjeni vsaka v svojo stran. Delata se, da spita — dve dihajoči, čez glavo pokriti gomili. Čez trg gre patrolja — nepreviden korak zakrevsa.

- Anica** (se žgane): Mama, spiš?
- Mati** (se v odgovor samo premakne): Anica Tako se bojim.
- Mati** (z muko): Koga že spet?
- Anica**: še zmeraj — — — Turka — — — ga slišiš? Sploh ne spi več.
- Mati**: Kaj to tebi mar. Ti zase glej, da spiš.
- Anica**: Ne upam si zaspati, dokler bo ona kar naprej budna. Lahko pride — — — med spancem — — —
- Mati**: Katera — ona?
- Anica**: Smrt. Turk se je z njo poročil. Čisto je znorel, kar naprej počenjata tisto — — —
- Mati**: Anica, Anica, kako pa govoriš. Kakšne besede! Le kako ti pridejo na misel? Turk (stvarno) se ne bo nikoli poročil. Ne samo, da nikoli ne bo mogel imeti otrok — — —
- Anica** (v blodnji): Poln je črvičkov, poln črvičkov. Smrt ima že poln trebuh njegovih mrličkov. Kje (se stregni) pa so tisti, ki niso zbežali čez mejo in so se sami prišli prijavit oblasti? Kam so izginili? Ženske hodijo v mestne zapore spraševat po njih, o njih pa tudi tam ne duha ne sluha.
- Mati** (noče tega pogovora): Žejna sem. Prinesi mi vode iz kuhinje.
- Anica** (v strahu, obotavlja se): Ni — — — vode.
- Mati** (jeznorito): Kaj se to pravi — ni vode! Saj si jo šla zvečer iskat na štirno.
- Anica** (z mirnim, prizanašajočim premorom): Niso mi je pustile natočiti — — — te — — — te komunistke.
- Mati**: Kakšne komunistke! Kaj ima to opraviti s komunizmom? Zraka in vode živemu človeku nihče ne more odreči. Koliko vode je preteklo, odkar smo Slovenci, in koliko je še bo. Gotovo si bila spet ošabna in živčna. Tako živčna si zadnje čase, da ni s teboj več za nikamor. Nazadnje bom morala na stara leta sama — — —
- Anica** (hlipa v blazino): Še zrak in vodo nam odrekajo. Duši me. Turk me ni pozabil, mama, to je grozno. Grozno. Takšen, kot je.
- Mati**: Čast Bogú. Še je v njem nekaj človeka. In navsezadnje je Slovenec kot medve, kot mi vsi.
- Anica**: Ne, ne. Smrt se me je spomnila. Mama, slišiš, jaz bom kmalu umrla.
- Mati** (spokojno): Vsi bomo umrli. In zaspil že enkrat.
- Anica**: Ampak ne tako. Ne tako. (Čez dolg nočni čas)
- Mati** (zastoka in se preobrne proti Anici):
- Anica** (še zmeraj budna): Zakaj pa ti ne spiš, mama?
- Mati**: Jaz ne smem, dokler sta moja fanta tam bogve kje v svetu. Dokler bom bedela, tako si mislim, se jima ne bo nič zgodilo.
- Anica** (zavzdihne): Tako dolgo je še do jutra.
- Mati**: Ni dolgo, če nisi sam.
- Anica**: Mama?
- Mati**: Kaj?
- Anica**: Kako narediš, da nisi sam?
- Mati**: Kaj jaz vem, kako. Samo to vem, da nisem več sama, odkar so mi ju vzeli. Prej, veš, ko sem bila še mlada in smo bili še vsi skupaj, sem se dostikrat počutila samo — vse sem hotela imeti, za vsem sem trepetala. Potem mi je Bog najprej vzel moža, potem se je Elko spečal s komunisti in je čedalje redkeje prihajal domov, potem je prišla vojna in je šel še Jelko (kot da se začenja s kom prerekati) — kaj naj bi doma čakal, da ga pri-

dejo ubit? kaj naj bi srce zatajil, da bi si uklonjeno glavo rešil? vse, ki niso šli z vami, ste hoteli pobiti! vsi vi, ki hočete dobiti vse zase, samo vsem jemljete — najprej drugim, nazadnje pa še sebi, vsem nam, ljudem, vsem nam, Slovencem! vsi ste enaki — človeka speljete in nazadnje prisilite, da ne vidi več človeka! ste zdaj ja uvideli, da se ne daste drug drugemu? vam je ja dovolj bratovske krvi? zdaj si se zite v roke, zdaj, ko je svoboda! to je svoboda, da sebe osvobodiš sovraštva! samo ljubezen je svoboda! tisti — otroka moja, otroci moji — mora odnehati ravno tistikrat, ko bi lahko začel samó po svoje, drugače ni konca.

Anica (pri drugih mislih): Samó jaz se nisem z nikomer spečala. Samó jaz sem ti ostala, zato — — — zato — — — me tako nič nimaš.

Mati: Eh, kaj ti.

Anica: Kako si grda z menoj.

Mati (slepo): Ti si kot jaz. Vse si dala.

Anica: Motiš se, mama. Kako se motiš. Nič nisem dala, ker nisem nič imela. Vse, kar imam, imam na pòsodo od tebe. Vse si mi vzela.

Mati (v hipnem razpoznanju): O-trok moj nesrečni. Pridi sem k meni.

Anica: Kaj res smem, mama? (Zleze k njej pod odejo, se je tesno oklene, se ji voljno pusti okleniti.) Ti si oče, mama.

Mati (moško razneženo): Trapica mala.

Anica (žensko drhteče): Naredi me mamó, mama.

Mati (jo poljubi na usta):

Anica (strastno): Še.

Mati (jo rahlo, z nadmočno razsdnostjo odrine): Misliiva zdaj na najina poba, da se jima kaj hudega ne zgodi (ostaneta objeti).

(Kratek sladek dremež)

Čez trg se opoteče postava — v dolgih vojaških gatah, raztrgani, krvavi srajci, bosa in brezumna. Plane k škafu, loka iz njega ko žival, obvisi čez rob posode. Plivka v njej in ihti vanjo.

Mati (dvigne glavo, prisluškuje, šepeta prestrašeno): Anica, zbudi se!

Anica (plane iz sna, zmedeno): Kaj je?

Mati: Spomin. Spomin. Eden je umrl. Jelko! Elko!

Anica (prihaja k sebi): Kakšen spomin?

Mati: Poslušaj. (Nekaj kot podzemno grganje in mišje davljenje podtalne vode izza vrat.) Pred hišo.

Anica (zasliši, skoči s postelje, prepričano): Jezus, dojenček se utaplja. (Hiti k vratom.)

Mati: Za božjo voljo, ne odpiraj! To je spomin. Eden nama je prišel sporočit. Elko? Jelko?

Anica (med mrzličnim odklepanjem vrat): Jaz se nič ne bojim. Jaz sem mama zdaj! (Odrine duri.) Kdo je?

(Zagleda neznanca z glavo v škafu, s trepetom ramen in rok čez njegov rob. Skloni se nadenj — v beli spalni srajci ga vali kot bel kamen z iznad izvira. Zastrmi se mu v izprano, že mišje dlakavo, cedee se obličje. Spozna ga.)

Anica (v popolni prisotnosti duha, pridušeno): Jelko, Jezus Marija!

(Se s pogledom spreleti čez opusteli trg, zdrkne nazaj v hišo, zne-nada gibka in nevarna — bela podlasica.)

Anica (z dlanjo čez materina usta):

Jelko! Pomagaj! Brži!

Mati (v pretresu, uboga samodejno):

Jelko (vznak na hrbtu, se zave, z največjo muko in komaj slišno): **Mama! Anica!**

Anica: Pst! Pst!

(Ženski v belih spalnih srajcah zavlečeta polgolo, po capah in koži s strnjeno krvjo obloženo telo čez prag. Duri se tihotapsko zapro za njimi. Leva stran odra se stemni. Z desne že mezi dnevni svit. Duri se še enkrat odpro. Bele, zdaj že okrvavljene ženske roke zvržejo v hišo škaf z vodo. Iz dimnika sredi polporušenega dela hiše se zakadi.)

Vmesni prizor (obvezen za režiserja)

Na trg se v gosjem, razmajanem redu privleče patrolja. Na čelu nje Turk. Možje so oblateni do kolen in mokri od rose. Na smrt so utrujeni. Kadí se z njih. Vsi so v zelenih lovskih uniformah, le Turk je še v vojaški. Obstoje v nepravilnih, razmetanih razdaljah med seboj, ves trg jih je poln. Rahljajo si orožje na ramah, oddihujejo si, prižigajo si cigarete. Čeprav so trdno razkoračeni, komaj opazno nihajo. V globokih moških tonih nekaj nerazločno brundajo, kot bi pošumevali.

Prvi: Prekleta hosta, kako zmatra. Stokrat sem si že rekel, da ne stopim nikoli več vanjo.

Drugi: A ne, pa ne moreš iz nje?

Tretji: Ne moremo, ne.

Prvi: Sesa mi iz nog. Kolena imam mehka.

Tretji: Sesamo iz nje s stopali. Kar kljuva me v njih.

Drugi: Ha, imamo kaj sesati.

Prvi: Pognojena je, da je strah.

Četrti: Utrudili smo se ah. Tudi koraka ne naredim več.

Drugi: Lepo je stat in se majat.

Tretji: Nič mislit.

Prvi: Kadit. Kadit.

Četrti: Čuža me po vseh udih.

Drugi: Te so živci.

Tretji: Ne, to so korenine.

Prvi: Ne, listi so. Kako samó je bukev zelenela letos!

Drugi: Bolj svetlo zeleno še nikoli.

Tretji: Skoraj belo.

Četrti: Imam zeleno kri.

Drugi: Muževni smo postali. Premehki smo, to je. Še bolj bi jih bilo treba biti! Še bolj!

Tretji: Na votle kosti že piskam.

Četrti: Kje je že, ko smo delali piščalke.

Prvi: Skoz pravim, da jih preplitvo zagrebamo.

Tretji: Potlej pa piskajo ven, res je.

Drugi: Zapojmo „Zdaj zaori pesem o svobodi“, pa bo.

Četrti (poje čez ostale „Tam za turškim gričem“, a le zadnji del pesmi, neprestano ga ponavlja): Mene več nazaj ne bo! Mene več nazaj ne bo! Joj, mene več domov ne bo. Sam bo rasel tam zunaj.

Prvi: Turk! Turk! Kaj je s teboj?

(Med govorjenjem Turk neopazno lesení — trzaje se korači in rogovili, roke vije v veje, v desni dviga brzostrelko. Kot bronast kip osvoboditeljem je že ob štirni, ko drugi opazijo spremembo.)

Drugi (Prvemu): Kaj je s teboj?

Tretji: Kaj je z nami?

Četrti: Kaj bo z menoj, Jezus, kaj bo z menoj?

(Med kriki vsi trzaje posnemajo Turkovo držo. Zdreveníjo in se odrévijo. Neviden zbor presunljivo poje „Gozdíč je že zelen, travnik je razcveten...“)

2. prizor

Nad desno prizorišče odra se pri-

vali gosta, a že rožnata jutranja megla novega dne. Možje-drevesa se v njej izgubijo. Ko se megla razkadi, jih ni več. Trg se koplje v sončnem zgodnjem dopoldnevu, a je hladen in izpraznjen ko mrlič. Levi del odra — soba Strojanovih — je v sinjastem cerkvenem somraku, ker sta okni skrbno zavešeni in ker se od nekod dviga in dehti kadilo.

Počez obeh postelj leži golo moško telo. Kristusovsko je shujšano in pretegnjeno, z naguhlim, pravkar napolnjenim trebuhom. Ob strani škof s kadečo se toplo vodo. Okrog telesa se trudita, nadenj se sklanjata ženski v belih nočnih srajcah, otirata ga s cunjicama, ki ju namakata v vodo, neprestano hlipata.

Jelko (nepremičen; iz polzavesti ju spremlja z očmi, hoče premakniti ustnice):

Mati: Kaj so delali s teboj, le kaj so počeli? Si iz groba vstal, Kristus ubogi?

Anica: Še tu mama, po tej strani. Mudi se. Ne vidiš, kako ga stresa.

Mati (obredno počasno): Pusti me. Naj ga še imam dolgo, dolgo — — — To življenje sem mu dala (ga boža), naj mu še zmijem, kar mu je po njem pomazala smrt (proti Jelku) — si ji ušel, ubožček, čast Bogú? si se prišel skrit pred njo nazaj k svoji mami? tako velik si postal, norček, kam naj te dam? tako si velik in lep! spet boš lep, le počakaj! tako boš lep in močan, tako — — — (proti Anici) — življenje se mu vrača, ker se je za silo oteščal in odpočil, zato trza (omalovažujoče v ljubosumju) — kaj ti veš o moškem trzanju! Raje poglej skozi okno, če je vse varno.

Anica (uboga, stisnjenih ust): Jezus,

mama! Na trgu rastejo drevesa! Za celo hosto jih je! Cela hosta je pri-tekla za njim. Nazaj ga hoče — Jelkota.

Jelko (sliši, ne more spregovoriti):

Mati: Zbledlo se ti je. Kakšna hosta! Kakšna drevesa! Kostanje so posekali, še preden si se ti rodila. Da delajo preveč mokra tla in preveliko senco, so rekli (proti Jelku) — nič ne skrbi, nihče te ne zasleduje. Pod njimi, veš, so bile včasih klopice. Včasih sva s tvojim očetom sedla tja v senco. To so bili mirni, zlati časi — — —

Anica: Pa sama poglej, če ne verjameš.

Mati (gre gledat, medtem Anica smukne nazaj k Jelkotu): Nobenih dreves ne vidim. Tebi se je res zbledlo. Pokojni oče pa se je strašno razjezil nad sekači. Zdaj so pokazali, je rekel, kakšni prostaki v resnici so. V kaj rojevava otroke, je rekel. Jaz pa, trapa, takoj užaljena, sem mu zabrusila nazaj: saj jih ne boš ti! Ko bi takrat vedela, kaj bodo počeli s teboj, Jelko — — — ne smem pomisliti — — — ko bi takrat to videla (v svetem ogorčenju) — posekala bi vas kot kostanje, vse po vrsti — tebe, Elkota, Anico (se skruši) — joj, kaj govorim, kaj govorim, kaj ste naredili iz nas, hudiči!

Anica (med zmivanjem strnjene krvi na Jelku, začudeno): Nobene rane spodaj. Same podplutbe.

Jelko (že premika otečene ustnice):

Anica (opazi šele sedaj, da so znotraj vse ognjene): Kako bi lahko govoril, s takimile (mu gre s prstom v usta, mu čisti z dlesni rumene strdke; mati se obrne vstran in bruha; Jelko stoka) — še malo, še malo, takoj bo dobro. Kako si sploh

mogel kaj pojesti? Kako si moral biti izstradan!

Jelko (se blede nasmiha): Ni-ni-sem ranjen (vidno prihaja k sebi, notranje in v obraz žari; z rokami si prekrije sram: zdaj ni razróčen in razkrižan Kristus, ampak Kristus raz križ — z zapestji, prekrižanimi nad spolom, kot v lisice vklenjen, vase vkrížen). To je njihova kri, ki se daje zame — — —

Mati, Anica: Čigava?

Jelko (zamaknjeno, ju ne sliši): Za njih sem prišel povedat (se dvigne na postelji; krči k obrazu, skritemu v dlaneh, kolena) — jaz vem! jaz vem vse! ljudje božji, kaj jaz vem! ni za povedati! ni za povedati!

Mati, Anica: Povej, Jelko!

Jelko (kristusovsko): Resnično, resnično vam povem — vsi razen mene so v breznu — — — v brezni — — — živi in mrtvi — — — pobiti — — — fantje — — — taki fantje — — — jaz sem — — —

Mati, Anica (kot v dopolnilo): Jezus!

Jelko (razsvetljeno): Jaz sem Kristus.

Mati: Jezus Marija, zmešalo se mu je od hudega.

Jelko (odkimava, tako da z metro-nomsko mehničnostjo odmahuje z glavo; vtis brezosebne pričujočnosti njegovega zbujenega uma): Njim se je zmešalo. Oni so zblazneli. Vse so nas pobili. Žive in mrtve pometali v brezno. To je blazno. To je blazno. V brezno iz brezna. V brezno iz brezna. Ne morem verjeti — — — ne morem verjeti, mama, Anica — — — da sem domá — — — (se umiri) koliko je ura? kateri dan je danes?

Mati (vzneseno): Letos ni bilo velike noči, s seboj ste jo odnesli. Vsta-

jenja dan si prinesel nazaj, Jelko! Blažena ta ura. Čudež se je zgodil. Res je vstal iz groba, Kristus! (Se vse bolj vživlja v Jelkovo zamaknje-nje.)

Anica (s sovraštvom): Turk! Prekleti Turki! Katero kri sva izmivali?

Mati (slovesno): Sveto slovensko. Od bratovskih prstov nakapljano. Z bratovskimi rokami spremešano. Pusti Turka. Niso vsi Turki. Elko, tvoj brat, ni Turk. Enak je kot Jelko, kot jajce ob jajcu sta, enaka (s poudarkom) sta. Kaj jima more Turk (s poudarkom) — takle. Kaj more tej krvi (zabrodi po okrvavljeni vodi v škafo).

Anica: Ne smem pomisliti na Elka — — — med temi — — — temi — — — morilci.

Mati (prepričano): Naš je in če je med njimi, so njegovi in so (s slovesnim premorom) — — — in so naši. (Si otira roke v belo spalno srajco; kravi madeži na njenem prsju.)

Anica (ogorčeno): Kako moreš po vsem tem še — — — ?

Mati (ji ostro seže v besedo; očitno noče razmišljati): Brž! Odpri skrinjo. Hranila sem njune obleke in jih dohranila, čast Bogú. Kje je očetova britev? Kje je žajfa? Obleči in obriti morava najinega otroka, mojega velikega Jezuščka. Ki je za nas s trnjem kronan bil (plane kar v sredo žalostnega dela rožnega venca) — — — Oče naš, kateri si v nebesih — — —

(Ženski, mrmraje kroglice rožnega venca, hitita oblačit Jelka. Ta jima pri tem nerodnem opravilu komajda kaj pomaga. Duševno je daleč, a nežno vdan in voljan v udih; stem je vendarle med njima in njun.)

Mati (vmes): Kako si zrasel, fant moj, kako si velik.

Anica: Vse mu je premajhno (proti Jelku) — da se nisi preveč najedel (proti materi) — smrtno nevarno je, če se izstradan človek preveč najé. Počasi ga morava spraviti k sebi, mama.

Mati: Bova ga, seveda ga bova. In kaj potem, če mu je obleka malo tesna. Da bo le spet takšen, kot je bil. Takšen je bil, ko se je vozil v mesto, v šolo. Takšna sta bila. Pušlec. Zmeraj skup povezan. Strojjanova dvojčka kot dva plava očka. Poglej me, Jelko, samo malo me poglej.

(Ženski posadita Jelka v naslonjač. Anica ga mili po licu, brije z britvijo. Mati ju zaverovano gleda. Kot večnost svetla, strašnim trenutkom iztrgana domačnost.)

Mati (vzhičeno): Zdaj si pa res spet čisto takšen, kot si bil.

(Jelko mrtvo obsedi v naslonjaču. V prekratkih hlačah in pretesnem jopiču je podoben bebastem fantiču — kakemu vaškemu bebčku, božjemu detetu. Ženski občemita ob njem v nemem občudovanju in čaščenju.)

Medtem — že proti poldnevu — trg zunaj oživi. Priložnost za režiserja, da se poskusi v režiranju ljudskih množic po uvodoma predlaganem ali kakorkoli dopolnjenem programu. Ljudje pač vrviyo, kakor jim gódi ali kakor jim kdo góde (in prav jim je, da se jim tako godí — sami so si krivi!), dokler njihove pozornosti ne pritegne prišlek. Elko je! V uniformi je, z našitki politkomisarja in s politkom. torbico, oborožen z brzostrelko. Odločno, čeprav očitno utrujen od poti, zakorači čez trg proti domači hiši. Odzdravlja ljudem, ki

se mu pasje vznemirjeno (s cviljenjem in renčanjem, ki o njima nikoli ne veš, komu sta namenjeni) razmikajo.

Glasovi:

Mihael — — — Elko — — —
Strojanov — — — je prišel.

Tovariš Gabrijel.

Kakšen Gabrijel! Gabrijel je bil Jelko, njihov ta bel.

Gaber. Tovariš Gaber!

Zdravo, tovariš Gaber!

Rad gre delat domov!

Sodit!

Žive in mrtve.

Domá sta, domá — — — Elko — — —
— — tovariš Gaber.

Živi in zdravi sta, tvoja mama in tvoja sestra.

Živeli osvoboditelji!

Smrt izdajalcem slovenskega naroda!

Dol s kulaki!

Dol z gospodo!

Na pláno s kaplani!

Ljudje na trgu s pasjo nestrpnostjo in trepetavostjo (v kateri slaba vest vzpodbuja željo po krvi in narobe) čakajo, kaj bo. Režiserju na voljo je, ali jih bo obdržal na prizorišču ali odstranil z njega. Sodnik lahko izprazni sodno dvorano — Bog je ne more. Bog ima opravka s človekom, ne z ljudmi. Človeka ni mogoče izgnati iz Boga. Bogu je priča!

Elko (potrka na vrata):

Anica (pokuka izza zavese): Elko, mama! Elko!

Mati (proti nebu): Hvala ti, Bog nebeški! Vedela sem, da bosta prišla, da se bosta vrnila skupaj. Verovala sem. Zdaj bo vse dobro. Odpri vrata na stežaj. Naj vsi vidijo!

Anica (zdvojeno, prestrašeno): Si

znorela? Da nam raztrgajo Jelka? Da nas vse raztrgajo?

Mati (kot na konju): Elka? Zmagovalca? Ti si nora, ne jaz. Odpri vrata!

Anica (ne uboga docela; vrata od-pahne le toliko, da se Elko komaj zrine skozi; hip na to jih spet za-lopotne in zaklene, da se Elko spo-toma nelagodno ozre za hrbet): Elko!

Elko (premaga občutek utesnjenosti): Anica! Punca moja! Kje je ma-ma? Mama, kje si? Jaz sem, Elko.

Mati (iz negotovanja nad Anico hli-paje v srečne solze): Ljubi Bog, sa-mo da si! Samo da si prišel. Kako sem te čakala, ti moj fant — — — tako hudo je bilo — — — (Se obje-majo, si v objemu obvisijo, jim objem obvisi v rokah. Jelko v naslonjaču se ne gane, ne da od sebe glasu.)

Elko (se odmakne; posili veselo, kolektivistično): Kaj je z vami, ljudje. Zunaj sonce, svoboda, vedve pa v tej grobnici. Menda nista šele vstali (meri na njuni spalni srajci)? Od-primo vendar okna (naredi gib, kot da bi to sam hotel storiti), na ste-žaj, naj — — —

Anica (plane proti njemu): Elko, ni-kar!

Elko: Kaj ti je, zaboga, Anica. Kaj vam je (namigne proti trgu vsem skupaj, ljudje? Vsi ste tako nekam — — — (se preiskujejoč razzre po natlačenem prostoru, zagleda končno Jelka v naslonjaču, vstane) — — — zdaj razumem — — —

Anica: Nič ne razumeš. Jelko je rav-nokar vstal živ iz (preneha, pogleda povprašujoče mater) — — — ljudje so ko volkovi, ko psi — — —

Mati (noče ničesar videti, zauplji-

vo): Razume, razume. Kaj boš ti, trapa nesrečna. Okna odpreti, vrata, naj nas vidijo ljudje skupaj. Spet smo vsi skupaj, Elko, a ne?

Elko (zdvojen, popolnoma spremen-jen): Mama — — —

Anica (zasloni s hrbtom vrata, raz-širi roke): Samo prek mojega tele-sa!

Elko (se ne zmeni za Anico, tudi njemu — seveda iz drugih razlogov — očitno ni za predlagano javnost): Mama (strastno zaostreno) — mi ne moremo nikoli več biti skupaj. Ka-že (jedko proti Anici), da sem zmo-til družinsko idilo. A nič zato (gren-ko) — vse življenje sem vam jo mo-til, jo bom pa še zdaj (zlovešče), zadnjič. Takole ga torej skrivata (Jelku ne privoščiči pogleda, Jelkov pogled se bistri v živalskem strahu), našega pobožnega in tako zamašno zrihtanega ministranta.

(Ironija začetnega nesporazuma je vse večja; stare strasti prekrije-jo in prikrijejo najnovejšo strahoto; najmanj oslepljen je Jelko, o katerem pa je vtis, da nič ne vidi.)

Mati (kot običajno — noče razume-ti). Kaj ni bil lep ministrant? Kako je samó dvigal ročice pred svojim oltarčkom, kako se je pred njim počasi in slovesno obračal — še ti, Elko, si nehal divjati in vsi smo po prstih začeli hoditi mimo. Elko je ne poslušal, Jelko ji prisluhne. Z oč-mi bega med njima, najdeva in iz-gublja oporo, v ganotju se zamaje v naslonjaču.)

Elko: Pa ne samo ministrant — tu-di jurišant je bil. Jurišnik najbolj-šega švabobranskega bataljona. Če-trtega. Najhujšega, da vesta, obe! Klaveca in preganjalca od Gorjancev do Čateža. Najboljši med najboljši-

mi, kajne, gospod nadporočnik Strojjan (prvič z očmi ošine Jelka, Jelko prvič dvigne roko)?

Mati (pograbi besedo): Strojjan, ja. Tudi ti si Strojjanov.

Anica (izzivalno): Je greh biti jurušnik, če si vojak?

Elko (vse srditeje): Ne, če si vojak. Če si izdajalska banda, pa je. Če pobijaš domače — — —

Anica (fanatično): Kdo je prvi začel pobijati domače ljudi, če ne vi?

Elko: Izdajalce!

Anica: Takrat še ni bilo nobenih izdajalcev. Izdajalce ste iz njih naredili vi, komunisti, da bi se jih znebili. Da bi imeli vzrok opraviti s tistimi, ki niso hoteli z vami.

Mati (vmes, naivno): Ja, če ne bi šel, bi ga prišli pobit. Vsako noč sem trepetala tisti čas dvainštiridesetega, ko je pribežal iz Ljubljane.

Elko (je ne poslušaj): Izdajalca ni mogoče narediti. Izdajalec se rodiš.

Mati (jako je, popušča brezupu): Oba sem vaju rodila, Elko. Tebe uro in pol za Jelkom, ti si bil moje najbolj veselo presenečenje. Zakaj sem vas rodila? Zakaj vas nisem posekala kot kistanje, da vas zdaj drugi sekajo, da se boste nazadnje še pred mojimi očmi posekali med seboj?

Anica: Ti si se rodil, da bi izdal, ne Jelko. Jelko je ostal zvest veri, v kateri se je rodil.

Elko: Izdajalski veri. Vso zgodovino nas je izdajala — z Valjhunom Germanom, s tlačanstvom in tlačenjem mogočnikom in bogatinom. Jaz sem si izbral drugo — — —

Jelko (zakriči): Jaz sem Črtomir! Črtomir!

Elko (mirno, s pridahom pomilovanja v zaničevanju): Res je. Črtomir si. In prekrstiti si se dal na ljub-

ljanskem štadionu. In Hitlerja si si izbral za botra. Takšen Slovenec si ti, vidiš, prekršen. Nemcem si prisegel, našim najhujšim narodnim sovražnikom. Si kaj pomislil na tisoče talcev, pregnancev z zemlje, jetnikov po ječah in taboriščih, ko si dvignil prste k zakletvi?

Jelko (si zakrije obraz z dlanmi):

Anica (spolitizirano): Ni res! Ni res! To je bila samo največja žrtev za domovino in vero — izkoristiti švabe do konca v boju z vami in na koncu udariti še po njih! Če to ni največja žrtev, poteptati sebe za druge! Ti si se pa res dal prekrstiti, ti pa res — Stalinu — — — komunizmu, ki nam odreka rod in Boga.

Jelko (se maje zgrbljen v naslonjaču in kot pod udarci čez hrbet ponavlja — najprej prisiljeno, potem zmeraj bolj prepričano): Živel Stalin. Živel Stalin. Živel Stalin! Stalin!

Elko (zaprepadeno): Vse, kar govoriš, vse sama izdaja na izdajo. Ne le narod in sebe, še švabe bi nazadnje radi izdal! Vse sama svinjska krščanska hinavščina. Bog je dober, zatiskate oči pred samim seboj, čeprav natanko veste, da je — — — če je — — — samó, kadar je zel, da ga čutite, če ga sploh čutite, samo v hudem, da ga kličete, zares kličete, samo v grozi. Mi smo dobri, zavijate oči pred njim, ki ste si ga izlagali, in žgete ljudi na grmadah zanj in že drugič lažete. Sama laž na laž — sebi lažete o Bogu in Bogu o sebi. Drugače kot izdajalsko sploh misliti in delati niste znali nikoli! Nazadnje, po vseh teh gorostanskih lažeh, pa ste se ujeli ob najbolj navadni, pritlikavi, lažici, svoji zadnji planirani izdajci — da boste,

ko bo razsulo, naplahtali in prinesli okrog še švabe. Na na videz naj-enostavnejšem, vidiš, se je izkazalo, da s samoprevvaro, ki je zmeraj tu-di varanje drugih, nikamor ne prideš.

Jelko (ponavlja vse radostneje, vse blazneje): Kristus je Stalin, hvala Bogu, Kristus je Stalin!

Anica: Ni šlo drugače. Bili ste premočni. Pokrajino so zasedli Nemci. Bili so (poudarek je na 3. osebi množine!) med dvema mlinskima kamnoma. Zmlela bi jih.

Elko (s posmehom): V hosti je bilo še dovolj prostora. Zakaj nam torej ta tvoja domoljubna vojska ni prišla delat družbe vanjo? Ti lahko povem, zakaj ne? Zato ker cenjenim in prevzvišenim gospodom ni bilo do tega, da bi zapustili svoja korita in svoje prazne in strgane riti prenašali gor in dol po hribih in dolinah, pa so se mimogrede nalagali sebi in vam, da situaciji za kaj takega še ni zrela in (v narejeni duhovniški maziljenosti) da ni od Boga, ker ni od reda — švabskega v vašem primeru, Anica, oprosti dejstvu. Zato — imaš prav — zato bi se dal tisočkrat, milijonkrat prekrstiti samemu hudiču, če bi bilo treba, samo da bi spral ta licemerski rimokatoliški sluz s sebe.

Anica (potisnjena v kot, analogično): Nisi dosti prebral, kar si na novo krščen — zdaj vi, ne cerkev, spreobračate ljudi z ognjem in mečem.

Jelko: Stalin je Kristus, hvala Bogu, Sta je Kristus! Vse je prav! Vse dobro!

Elko (Anici): Nov svet gradimo.

Anica (prezirljivo): Vi — nov svet? Kaj pa, je novega na tem vašem

novem svetu? Vrste vozov z obvezno oddajo? Turk, ki po hostah pobija oblasti prostovoljno prijavljene ljudi? Naš Jel — — — (se spet premisli, ne nadaljuje stavka) — — — vi pa nov svet! Vi, ki ste zadnji izrodek starega — — —

Elko (vzkipi): Ne raznašaj lažnih pošt, poštarica! Jaz, bedak, po sem se tako veselil tvojih pisem.

Mati (s slabo vestjo): Nehaj, Elko! V tej hiši ne bo nobeden žalil Anice. Tudi ti ne, čeprav si — — — ne vem, kaj si že. Če te poštarice ne bi bilo, Elko, ki je sebe (s poudarkom) s svojo vero (s poudarkom) potepala in zatajila za vaju — — —

Anica: Nehaj, mama. Kaj on sploh še ve o nas. Šel je, iz ene vere je stopil v drugo, in zdaj misli, da je s poudarkom) z obema vse urejeno.

Mati (spet po svoje in na svoje): Res je — vera je vera in je ena sama in gorje mu, kdor je nima. Vedela sem, Elko, da si naš, Strojnov, vedela. Samo ubogi ljudje smo pred Bogom, samo Slovenci smo pred svetom. Skupaj moramo držati.

Elko (mehko, z obžalovanjem): Oprosti, Anica — — — nisem hotel — — — (spusti mrtvo roke) — — — nikoli nisem mogel — — — pozabiti — — — ne bi smel priti domov, nikoli več — — — ampak (se zbere), poslušaj, razumi me. Vse, kar govoriš, je sovražna propaganda. Za edino mogočo, pravično stvar na tem svetu nam gre. Bog mi je priča, da nisem nikdar ne mislil ne delal drugače, in (obupno odločno) dokazal bom, da je tako. Pred ljudstvo stopimo, ven med ljudi, naj nam ono sodi — — —

Jelko (vstane iz naslonjača, trese se po vsem telesu):

Mati (hiti besedičit): Sedi, Elko. Odloži tisto strašno reč (kaže na brzostrelko) tjale v kot. Domá si, med svojimi. Gotovo si utrujen in lačen od poti. Skuhali bova kosilo, pogovorimo se — — —

Anica: Elko, si znorel? Med te stekle pse da pademo? Turk je grozil, da bo Jelka, če ga dobi v pest, rezal. Razumeš, kaj mislim — rezal?

Elko (se ne meni za besede, stopi trdo pred Jelka, dotikata se s prsmi in spet odmikata, kot da drug drugemu čutita divje biti srce): Naj ti ljudstvo sodi po pravičnih zakonih, jaz ti ne morem, jaz sem ti na nesrečo brat. Naj mi ljudstvo sodi, da ti ne morem soditi. Ajde, greva!

Jelko (se mu blazno krohota v obraz):

Elko (ponovi): Po pravičnih zakonih.

Jelko (krohot mu prehaja v jok, zravnanost v božjastno zakrčenost):

Anica (panično — z zadnjim, do zdaj usodno neizgovorjenim dejstvom): Jelko je živ ušel iz brezna. Poslušaj me, Elko, živ iz brezna. Poglej te krvave cape (izvleče izpod postelje Jelkove gate in srajco), poglej to rdečo vodo (kaže na škof) ti najini okrvavljeni srajci — — — to ni njegova kri, to je kri njegovih pobitih tovarišev — — — tisočev — — — (v zmedu naredi psihološko napako) — — — to, to so vaši pravični zakoni.

Elko (še bolj neomajno): Lažeta! Lažete vsi skupaj. Nismo se za mrličje borili in umirali! Dokazal vam bom naše zakone, prekleto (s poudarkom) vsem. Ajde, greva, ti rečem.

Jelko (zgrabi za Elkov avtomat — ruvanje zanj, prerivanje):

Anica (vrisne): Pazi, Elko, nevaren je!

Jelko (v zasoplem grčanju): Na, prekleti Kristus pravični!

Rafal. Elko se, držeč se za grlo, iz katerega vstran izprašenega šaržerja je zadela), opoteče do vrat, zdrsnje ob njih na tla. Po vratih zabobnijo udarci ljudi s trga, da vik in krik obeh žensk odskakuje od njih.

Klici od zunaj: Odprite! V imenu zakona! Gaber! Gaber! Vlomili bomo!

Anica (kleči pred Elkom, odriva od njega po njem neprisebno segajočo mater) Elko, Elko, ko Boga te prosim, zadrži jih. Ko Bog — — — oprostí mi — — — (ga začne v preblisku rešilne zamisli hlastno slačiti).

Elko (grgraje, že izmirjajoč se): Tudi ti, Anica?

Anica: Ne jaz Elko, jaz sem s teboj, pri tebi. Oni. Oni. Tudi tebe so. Vse bodo. Naj vsaj eden ostane — vsaj Jelka rešiva, Elko! Jelka, Elko! (Odmev jelkaaa elkoo zapolni ves slušni prostor njunih duš — naj ga slišijo tudi gledalci!)

Turk (od zunaj, gromko): Gaber! Gaber! me slišiš? Ti pomagamo?

Elko (z zadnjimi močmi kot z zadnjim premislekom, na glas): Sam bom, Turk!

Mati (kot odmev, brezmočna): Sam bo, sam, moj sin.

Jelko (bolšči, počasi doumeva Aničino namero):

Anica (slači Elka vse mirneje, vse nežneje, vse pobožneje): Kot jajce jajcu sta si podobna, ko oko očesu, kot solza solzi, kdo bi vaju razdelil, kdo bi vaju razločil...

Turk (se oddaljuje): Pa sta ga le skrivali, belogardista. Škoda, Gaber,

škoda, da si me prehitel. Jaz bi ga rezal, slišiš, rezal — — — (pasje vzburjen smeh okrog njega).

Anica (kot bi se igrala s punčkami): ... ti boš zdaj Jelko (Elku), ti greš spat — ti boš zdaj Elko (Jelku), ti moraš bedet...

Jelko (plane v živalski sli po življenju po Elkovi uniformi, v krčih si jo oblači, Anica mu pomaga ko mati vodi to božjastniško pootročeno oblačenje, se jima z materinsko samodejnostjo pridruži):

Elko (usiha, na licih mu raste bledda roža nad vsem nasmešenega posmeha; šepče): Izdajalec — — — Bog — — — izdajalec — — —

(Besede umirajčega so dvoumne: lahko izražajo spoznanje, da je človek človeški šele takrat, ko v imenu človeškosti izda svoje prepričanje, in je njegov zadnji vzdih k Bogu dokončna vdanost v njegovo vsemogočno predvidenje, lahko pa so obsodba božje preračunane nepreračunljivosti in njegovo preskušanje človeka z neogibnim končnim zlom razpoznano kot vseobsežna izdaja — Bog je tedaj izdajalec ne le človeka, ampak tudi samega sebe.)

Vrata se odpro. Na pragu se prikazeta Jelko v okrvavljeni Elkovi uniformi (lažni Elko!) in Anica. Anica ga podpira. Nekateri s trga vdoro mimo njiju v hišo, drugi segajo z zamenjavo rešenemu Jelku pod pazduho.

Jelko-Elko (pol blazno pol v prebrsani kamuflaži): Živel Stalin! Živel Stalin! (Ga v zadregarski naglici brž odpeljejo s prizorišča — v azil.)
Glasovi (glasni): Gabru ni dobro! Kje je njegova brzostrelka? Ubogi fant!

Glasovi (pridušeni): Brata je ubil!

Zmešalo se mu je! Tem ljudem se bo še vsem zmešalo.

Čez prag privlečejo za noge golega Elka-Jelka in mater, ki ga ne spusti, za njim.

Mati (kriči): Kaj delate, ljudje božji! Živ je še. Pomagajte! Diha še. Glejte, sin!

Glasovi (glasni): Bo že nehal dihati! Primite žensko! Stran z njim! Na gnoj z belim gnojem!

Glasovi (pridušeni): Kako je lep — Kristus!

Kako sta si bila podobna! Ko jajce jajcu!

Ja, ko Kristus Antikristu!

Brž stran, Turk gre! Bog že ve, koga udari in kam!

(Cviljenje, kot bi kdo med noge brenil psa.)

III. DEJANJE

1. prizor

Dan kasneje. Prizorišče isto — razloček je le ta, da njegov desni del predstavlja zdaj gozd v večernem somraku. Med kulise smrek, visečih izpod stropa, so razpostavljeni Turk in njegovi možje v nepremičnih, rogovilastih drevesnih držah. Med njimi, ki ju — kot začarani v negibnost — z vohunsko zloba spremljajo z očmi, blodita Mati in Anica. S se boj nosita lopato in kramp in pazljivo preiskujeta gozdna tla. Nekaj iščeta. Vse godi pošumevaje in šepetaje — gozd je ena sama živa, smrtno nevarna skrivnost.

Mati (brska z lopato po tleh; zagnano): Tu je spet eden.

Anica (utrujeno): Ta je najmanj dve leti star, mama. Ne vidiš, kako je ugreznjen. In smreka že raste iz njega. Kako bi mogla, če bi bil iz zadnjih dni?

Mati (vztrajno): Smrekico lahko pre-sadijo, mah preložijo, suhljad namečejo čez — vsega so zmožni, zato nobenega ne smeva izpustiti. Poskusi jo izpuliti, ti si močnejša.

Anica (vleče smrekico iz tal): Ne gre ven. Rekla sem ti, da je star. Zakaj bi se morala zastonj truditi, če je na prvi pogled jasno. Nobene moči nimam več v rokah.

Mati: Moraš jo imeti. Morava ga najti, dokler še diha. Vsako minuto je lahko prepozno. Se spomniš Dolinškove dvainštiridesetega? Sama je prišla ven, pa še roke si je morala prej razvezati. Vse je možno — niti ne pogledajo, če je človek res mrtev, namečejo že kaj nanj, pa gredo, vsega so zmožni.

Anica (naveličano): Mama, kako bi mogel še dihati? Vrat je imel prestreljen, revež — — —

Mati (neomajno, do hlipanja): Dihal je še, ko so ga odvedli. Z glavo je tolkel ob tla — — — zveri, zveri v človeški podobi — — — stokal je še — — — sin, moj sin — — — ne bom verjela, dokler ti ne potipam ustnice, dokler ti sama ne zatisnem oči — — —

Anica (tolažeče): Mogoče je pa tale. Samo malo naprej greš, pa spet grob pri grobu.

Mati (poklekne na slepo, govori slepovidno): Tale? Tale je drobcen, drobcen, ko od dojenčka. Bil je velik, velik, pa so ga pustili samega v hosti, pa je porosil dež zvečer, pa je padel prvi sneg, pa ga je zeblo, zeblo in se je krčil in se je manjšal in je spet majcen, majcen, čisto mamin... in je skalico prerastel mah, da bi bila bolj mehka, in so mu borovnice s koreninicami pozobale vse kapljice krvi, da bi bil bolj bil, in

smo ga zavile v črne plenice... črne ženice zibljejo zelene gredice — ajatutaja velik, truden, žalosten slobdaški možakar, brž v krtovo zibelko spat... gremo spat, Bog je zlat, zjutraj bo treba zgodaj vstat... lépo mi poje črni krt tam v zelenem bukovju, Slovenija je en sam božji vrt v tem juniju...

(Možje-drevesa večglasno, komaj slišno zamrmrajo „Eno drevec mi je zrasedo“ in iz oči jim tečejo smolnate solze.)

Anica (prime Mater obzirno za ramo): Tistile, tistile je čisto svež.

Mati (se je otrese, izbruhne sovražno): Pusti me, kaj ti veš! Vsi bodo sveži, dokler bom živa. Vse imam tukaj notri (se bije po prsih), ti pa nobenega, ti — jalovka. Katera jih nikoli v trebuhu ni čutila, jih tudi v zemlji ne more. Jaz jih čutim, v meni se še premikajo — — — vsi še dihajo — — — ven jih je treba spraviti, čimprej, da se ne zadušijo — — — roditi — — — (grebe kot v drži za čepeč porod v gozdno rastje, prst in gruč) — — — kako si kamnita in trda Slovenija — — —

Anica (skrčena, kot od udarca v dimlje ječé): Vsem sem dala — — — obema — — — vso si me njima razdelila — — — nič ni ostalo zame — — — (se tiplje po popasju) — — — vse je prazno — — —

Mati (se zasmeeji v polblazni škodoželjnosti): Turk ti je ostal, haha! Prazno v prazno — to te čaka — — — taka kazen, ker si mi ga poslala v grob — — — mojega sina, melega dvojčka, slečenega Kristusa — — — nikoli nisi imela prave ljubezni zanj.

(Možje-drevesa se pomenljivo spogledujejo! Turk, ki je najbliže naj-

bolj sveže nagrebeni gomili, drgeče v plitvem koreninskem potresu.)

Anica (se vzravna (se zmeraj odločneje oprijema krampa): Sama sta se poslala, medtem ko si ti zatiskala oči nad njima. Medtem ko si ti govorila in govorila, kako se moramo ljubiti med seboj mi, Strojanovi, mi vsi, Slovenci, sta se onadva sovražila, da bi se med sebj zgrizla. Medtem ko si se ti — — — ko ste se vi, malarji, eni ko drugi — — — farbali o tej svoji Sloveniji, sem morala jaz — — — smo morali mi, ki ste nas tako naučili, izbirati med temi vašimi barvami. In dobili smo jo, eno samo — vsi smo krvavi! Ti, ki si tako pravična, ki se tako bojiš greha, ti bi, seveda, oba porinila v grob, ti tako rada gledaš mučeniške grobove. Ti, ja, ti, ki misliš, da imaš za vse ljubezen, pa je še za enega ne spraviš dovolj skupaj. Jaz, ki me je izučilo, da je za vse ljudi na svetu samo sovraštva na pretek, sem se odločila za tistega, ki je ostal živ. Jaz od včeraj ne verjamem več v božjo ljubezen in naj me Bog, če ima še mirno vest, udari za to.

Mati (preroško): Bogokletnica! Prazno te bo udarilo s praznim! Soubijalka!

Anica: Vsi, ki smo ostali živi z živimi, smo soubijalci! Še žive nas je Bog izdal.

Mati: Jaz ostajam z mrtvimi. Z njimi se Bog izpolnjuje. Samo mrtvi so zvesti.

Anica (bogokletno): Prav, pa jih imej — — — pa jih imejte, predragi v Kristusu — — — te svoje mrličje, pa jih glejte, če vam je do njih več kot do živih, če je samo z njimi lahko na svetu izpolnjena božja slava in pravica. Jaz, navsezadnje, res ni-

sem njihova mama. Sama sem in ostanem na svetu in nič me na nič ne veže. Izkopljem ti vse grobove!

(Plane s krampom na svežo gomilo in jo v ihti začne razkopavati. Ob tej težki roboti ji razburjenje zlagoma usiha — vse počasneje in vse previdneje udarja. Mati se ji tiho pridruži in brez besed z lopato odmetava prst — skupno delo ju spet združuje, kot — na primer — bolečina iz človeka, družno izstiska sok in kletev.)

Mati (jekne razočarano). Ta je oblečen, ná, spet ni naš!

Anica (zasoplo): V uniformi.

Mati: Stran z orodjem.

Anica Samo še tule ob straneh.

Mati: Jezus, da ne zasekaš vanj.

Anica (otopelo in otrdelo): Ne bom, ne. Navadila sem se tega podzemnega okopavanja (si strokovnjaško potegne ruto z glave in si jo preveže čez nos). Že tretji danes, svež ko — — —

Mati: Še okópali nisva našega; še preoblekli ne.

Anica: Ko nagnit zelnat štor, še bolj — — —

Mati (se ne zmeni za smrad): Pohítiva, dokler se še kaj vidi. Pústi me h glavi. Hočem — — — s prsti — — — mogoče še diha (zleze v plitvo jamo, v prgiščih izmetava zemljo iz nje.)

Anica: Diha? Jaz diham — — — komaj — — —

Mati: Mólči: Lahko bi bil tvoj brat.

Anica: Lahko, mama. Lahko bi bili tudi medve. Vsi smo lahko — — — (slutenjsko in tudi bomo — — — če bomo imeli srečo. Živim bo zdaj teže.

Mati: Kako si posurovela.

Anica: Nisem, ne. Samo groza me

je. Pa ne mrtvih, živih. Pa ne živih samih, ampak njihovega mrtvega življenja. Priti domov ko v grob. Ko v grob, ki ima vrata, in moraš vsak dan iz njega — po vodo, po kruh. Kaj v grob enkrat za vselej, ampak iz groba dan na dan! Od kod drugod pa in kam, kot iz groba v še večji grob, če je smrt pri nas zdaj odkopana in na prostosti. Prosto se giblje, kjer hoče, in ne moreš, da je ne bi srečal. Cigaretu bom. Oddahniti se moram! (Sega pod predpasnik, v krilni žep.)

(Možje-drevesa se skušajo pretegovati, a nog ne morejo odkoreniniti: Turk se krotoviči tik Anice, ob izkopani jami; odslej — se zdi — izkoriščajo vsako priložnost, da bi si odpočili roke — spuščajo jih je njenim hrbtom in spet dvigajo, ko se obrne.)

Mati: Spet cigareta pa cigareta! Samo da smrdiš po dedcih. Dušo si si izdihala s temi cigaretami tam na pošti. Raje prej poglej, če ga poznaš. Jaz ga ne. Pa tako mlad je, mehek, še bril se ni najbrž.

Anica (se skloni v jamo): še nikoli ga nisem videla (z odporom) — ni od tod — — — ni bil (stvarno) — — — poglej, če ima kaj v žepih, da sporočiva — — — če sva se že matrali.

Mati (preiskuje): Nič, revček, nič nimaš? Vse so ti vzeli, kaj? Od nikogar, hočejo, da nisi, a ne? Da te ni bilo in da te ne bo, hočejo. Boš pa moj — — — mamini — — — zdaj te poznam — — — nič ne skrbi — — — mamam še tistih, ki se še rodili niso, ne morejo vzeti — — — kar je v trebuhu in kar je v zemlji, je mamino — — — boš zrasel, boš spet velik, boš sinček (s

premorom) — — — pač, nekaj je tukaj, v žepku na bluzi — — — žlica, Anica, žlica (jo kaže iz jame), samo žlico je imel pri sebi, vojaček.

Anica (se dela trdo): Smrečja na trgam. Za pod glavo in za na lice. (Prinese smrečja. Mati prekriva z njim mrliča ko porezano vrtnico pred zimo.)

Mati (milovalno): Samó žlico si imel, pa so te kar ustrelili, kar. Samó jedel bi rad, a ne, samo živel? Kaj ne bi — tak mlad in ješč fant! Ti niso nič dali? Si lačen izdihnil? Ti bom pa jaz dala (slutenjsko) jaz prinesla, le čakaj. Le čakajte nas, ljudje vi taki!

Anica: Pridi ven in si odpočij. Zagrebeva ga lahko tudi v temi. (Si prižge cigareto. Stojita ob odprtem grobu.)

Mati: Ne kadí. Pomoliva za njegovo dušo.

Anica: Jaz lahko tudi med kajenjem molim. (Možje-drevesa slastno vlečejo vase dim Aničine cigarete.)

Mati (ujame nedoločen premik za Aničinih hrbtom): Nekdo je z gozdu, Jezus Marija. Po moških vonja.

Anica (brezbrižno): Po kakšnih moških neki — po moji cigareti (vleče vase strastno).

Mati (prepričano, prestrašeno): Po moških. Kaj ti veš o moškem duhu. Takó zadiši, ko v njih sila sili v žensko, iz ženskih ust (se vrti in ozira okrog sebe, lovi sapo, se oklene Anice in jo zasučé s seboj — za Aničinih hrbtom, ki se obrača, pristopajo možje-drevesa vse bliže, v vse ožji krog) — — — to so sami dedci, Anica, ne debla!

Anica (samozaničevalno obešenja-

ško): Stari devici še hlod ne more nič! Poglej!

(Pristopi k Turku in se mu za-grize v vejasto roko. Krik kot iz brezna blisk in tresk. Gozd — živ in mrtev — popada po tleh. Ženski se kobalita čez debela dreves. Nato tema in kriki: turk, turk, tolovaj — in nerazločen odmev: (...)

2. prizor

Še isto noč, isto prizorišče. Na levo (pri Strojanovih dveh) temno, na desno trg s štirno v mrliški srajci mesečine. Ponovi se vmesni prizor iz drugega dejanja: na trg pridejo možje-drevesa s Turkom na začelju. Drug drugemu in z visoko zavihanimi rokavi cigajo vodo v roke: srebajo jo iz prgišč, prska jo si jo v obraze, oblivajo si z njo obredno lakti. Brišejo si prste v hlače, ponudijo si cigarete, potlej potihlo posedaajo v najbolj oddaljen kotichek za zaupnemu sestanku.

Prvi: Vprašanje konspiracije.

Drugi: In likvidacije.

(Za dolgo obmolknejo)

Prvi: Dokler bosta Strojánki, ti dve podlasiči belí, vohunili za nami, ne bomo imeli miru.

Drugi: In ne samo to, da moramo zdaj, ko smo opravili z našim notranjim sovražnikom, prav zaradi njihju še zmeraj biti noč in dan na nogah — tudi to je, da bomo še mirno stali pred kakim ta višjim zaradi teh babnic, vam rečem. Tako mirno, da bomo korenine pognali v poden, če se zve med ljudmi, kar se ne sme zvedeti. Če razneseta naokrog — — —

Tretji: Tudi Gaber jih lahko izživci-
ra tam zgoraj, če mu pride na uho. Farški ostane farški, če je stokrat

naš. Vse samó po zakonu pa po zakonu. Kot da so že kdaj komu na sodniji zašafali oblast! In če nič drugega — probleme bodó imeli z njim, ta grdi bomo pa mi, boste videli. Še zmeraj je bilo tako, čista resnica.

Drugi: Kaj bo Elko! Ta je za mrežo in z zavozlanimi rokavi. In tudi njemu podobni, ki imajo pomisleke in pripombe — kaj koga brigajo. Naša stvar je konspiracija. Goflja néma — ni problema.

Tretji: Se strinjam. Konspiracija je vredna več kot tisoč zakonov.

Prvi: Ampak ravno konspiracija je zdaj v nevarnosti.

Drugi: Nema braće kad zakon kačí.

Četrti: Domá hočem biti že enkrat in v miru. Nisem menda zato ostal živ, da se bom še naprej podnevi in ponoči klatil okrog.

Drugi: Ostal boš, ko opravimo še to zadnje.

(Spet za dolgo obmolknejo.)

Prvi: Kdo bo?

Tretji: Eden mora.

Drugi: Važna je ta mlada. Stara naj bo za dobro vago.

Četrti: Turk, to je tvoja stvar.

(Zdaj se pogovarjajo, kot da gre za penetracijo, ne za likvidacijo — dvoumno mešanje pogovora o ubijanju in ljubljenu.)

Turk: Dobro veste, fantje, da jaz ne morem.

Tretji: Treba se je vzeti v roke, pa gre.

Četrti: Tudi meni gre zadnje čase zmeraj teže. Enkrat bomo morali vsi nehati, za zmeraj.

Drugi: Enkrat ni nobenkrat, smo rekli včasih. Ampak takrat smo bili še nedolžni in neumni.

Četrti: Kako lepo bi bilo, priti še

kdaj nedolžen domov. Tako mlad sem šel zdóma.

Tretji: Pa menda ne misliš nazadnje spet postati nedolžen, Turk. Zaradi tebe tole konspiriramo, ne zase. Ti vodiš in odgovarjaš, ne mi.

Turk: Dobro veste, da imam oseben problem.

Drugi: Ko gre za stvar, ni osebnih problemov.

Tretji: Bolj ko si pri tej stvari oseben, lepše je. To menda ve vsak od nas.

Četrti: Včasih čutim, ko da sem — óna druga oseba.

Drugi: To je prava ljubezen, to. Večje ne doživiš.

Turk: Samo največje razburjenje, so mi rekli dohtarji, ti lahko spet vrne samozavest in voljo.

Tretji: Kot nalašč. Takega ne doživiš več.

Turk: Nisem razburjen. Potr sem.

Tretji: Vsi smo potem zmeraj nekam potrti, poznamo to. Dajmo ga par požirkov, za korajžo.

Turk: Ravno to mi zdaj najbolj škodi.

Tretji: Pa si mi res postal nedolžen, Turk.

Drugi: Od zadnje rajže.

Četrti: Dajmo ga, res. To pomaga ne misliti.

Prvi: Prav misliti, res.

(Pijejo iz steklenice drug za drugim, globoko.)

Prvi: Premislil sem, Turk. Pomagati ti moramo. Smo si tovariši ali si nismo, tovarišija?

Tretji: Samo kako?

Četrti: Zadnje čase bi najraje, da bi bil tako noter, da bi bil samo zraven. Bog, če bi takó dalo.

Drugi: Odlična: ideja! Poslušaj, Turk, vsi posluš. Vsi do nagega, kot

se šika, pa vsi s temile (...) po blágu belem — — —

Četrti: — — — pa boš vse čutil zraven, Turk — — —

Tretji: — — — pa se bomo vsi čutili not, Turk — — —

Četrti: — — — pa se bomo vsi čutili zraven — — —

Drugi: — — — pa boš vse čutil not — — —

Prvi: Pa ti odloči, kdo bo pravi, o Gospod!

Turk: Hvala vam, tovariši. Sam ne bi mogel.

(Se slačijo, mesečinski vasovalci, se plazijo ob steni, se jim bliskajo noži.)

Prvi (šepetaje): Kdo gre klicat?

Tretji: Komu bi le odprli?

Drugi: Elkotu bodo.

Četrti: Jaz ga grem oponašat. Jaz bi tako rad enkrat v življenju vasosal.

(Pod oknom Strojanovih mrtvaško gola postava. Trka na šipo.)

Prvi glas (od znotraj): Kdo je?

Četrti: Jaz, Elko. Odprite.

Prvi glas: Živ je, iz groba je vstal.

Drugi glas: Bog, mrtvi so! So!

(Vrata se odpro, klavci-vasovalci se zrinejo skoznje, vrata se zapro za njimi. Topi udarci v temi, zadušeni kriki v noči, vstajanja, vzpenjanja in padci v sobi. Vrata se odpro, vasovalci-klavci se potepeno odsmukajo v temo, eden med njimi se s krvavo dlanjo mimogrede ujame ob steno, da ne bi — očitno — omanil. Režiserju na prosto voljo je, kam mu jo odkaže odtisniti — oziroma, bolje — koliko gole naključnosti dosodi tej gesti. Zadnji in šele čez intimno dolg, za gledalce mučen čas, se opoteče iz hiše in čez trg Turk. V rokah nosi razrezano in

okrvavljeno Aničino spalno srajco.)
Turk: Sem, Bog, spet sem. Nisem
zanič.
Odmev: za nič, bog.

Kratek premor, med katerim ima
gledalec priložnost za razmislek o
videzu konca in neogibnosti začetka
ali narobe.

Complot de silencio

Se ha dicho, y con razón, que la verdad no sólo se deforma con la mentira que es su opuesto, sino también con el silencio, que contribuye a taparla o a encubirla. Esto es lo que ha ocurrido en nuestro medio, con un calificado hombre de letras y dirigente político anticastrista, que preside la Coalición Europea Pro Derechos Humanos en Cuba con asiento en Madrid.

Su visita a la Argentina, salvo para contados órganos de expresión que recogieron sus declaraciones, pasó prácticamente inadvertida para el gran público, a consecuencia de la falta de eco que tuvo en la mayoría de los medios de difusión locales. En una reunión que muntuvo en uno de los bloques de diputados del Congreso con algunos periodistas, señaló que en una conferencia de prensa a la que fueron invitados 150 colegas, concurrieron únicamente 4. Agregó que habiendo sido invitado a un programa televisivo, antes de su iniciación fue consultado acerca de los temas que iba a abordar. Al explicarlos, se le dijo que sus opiniones eran "muy fuertes", pidiéndole que suavizara sus expresiones y sugiriéndole que había cuestiones "acerca de las que no se puede hablar". Ante esos condicionamientos, el visitante cubano optó, como era natural esperarlo, por retirarse sin participar en la entrevista.

No sabemos qué es más objetable, si esta suerte de censura previa a la que se intentó someterlo, o aquel calculado complot de silencio que fue objeto por parte de los órganos de información. Pero a poco que se repare en ello, nada importa establecer esa distinción, ya que tanto la una como el otro tienen en común una misma finalidad: la de pretender acallar a un discrepante con un régimen político que ha hecho tabla rasa con todas las libertades públicas. Sin embargo, tan sibilina forma de actuar, hace incurrir a quienes así proceden, en el mismo vicio que el exiliado literato cubano denuncia en su propia patria.

Resulta entonces claramente contradictorio este manifiesto silencio con que se envuelve toda imputación contra un sistema de filiación izquierdista o marxista, como lo es el castrismo, con la amplia difusión que se otorga a toda acusación que involucre excesos —supuestos o ciertos— perpetrados por gobiernos de derecha, a aun de centro. Semejante falta de objetividad, perceptible desde hace tiempo en buena parte de las expresiones del periodismo nacional, desvirtúa la independencia que debiera caracterizarlas, y menoscaba el elevado magisterio que están llamadas a cumplir.

En el caso particular del personaje que nos ocupa, la omisión es toda-

vía más flagrante, habida cuenta de los padecimientos físicos y espirituales que soportó durante dos décadas en las mazmorras de La Habana. De ellas sólo pudo liberarse por la intervención de conspicuos dirigentes políticos que se hicieron eco del clamor de la opinión pública de Occidente, en especial del presidente de Francia, al que en vano podría tildarse de derechista o de reaccionario.

Sea como fuere, ha quedado en evidencia un hecho que vulnera, en función de mal entendidos prejuicios o pruritos banderizos, la esencia de la verdad informativa, y que ensombrece la trayectoria de nuestro periodismo libre.

(La Prensa, 18-12-85)

D A R O V I

Od 16. 12. 1985 do 28. 2. 1986	Staniša Franc	12.—
	N. N.	8.—
	Zabukovec Domen	5.—
Za Zavetišče:	V spomin na pok. inž. Franceta Gruma so darovali sledeči člani	
	DSPB TABOR:	
Austral — A	Urankar Frank	50.—
Potočar Milena	Petrič Lojze	10.—
Skvarča Marko	Zupančič Polde	10.—
Makovec Ivan	Dular Milan	10.—
Tekavec Ciril	Kristanc Jože	10.—
Šerko Dane	Zajec Karel	20.—
Mustar Stane	Dolinar Milan	20.—
Jakoš Janez	Hočevsar Ivan	10.—
Avguštin Alekxander	Skubic Janez	10.—
Filipič Andrej	Rezonja Štefan	10.—
Filipič Marjan	Dejak Franc	70.—
Pri kosilu 29. 12. 1985	Čenkar Franc	8.—
V spomin na pok. inž. Franceta Gruma:	Sladič Jože	100.—
Dolene Vencelj	Zajec Milan	20.—
Tomažević Lovro	Gregorič Lojze	25.—
Dímnik Dušan	Vrhovnik Vinko	10.—
V spomin na pok. mamó Arnškovo:	Pust Milko	10.—
Šproc Berta z družino	Berkopec Ivan	10.—
V spomin na pok. Radivoja Riglerja:	Hren Franc	10.—
Inž. Anton Matičič, - družina	Mohar Lojze	5.—
Boc Milan	Suhadolnik John	5.—
V spomin na pok. Jožefo Bedenčič:	Oreh Filip	20.—
Žerovnik Jože	Hren France	40.—
V spomin na pobite domobrance:	Bojc Karol	20.—
Buda Stane	DSPB TABOR Cleveland	500.—
	Martinčič Ferdo-Mimi	25.—
(v dol.)		
Hren France, Cleveland		
Zajec Milan		

V S E B I N A :

Tam (Francé Papež)	89
Slovenska prihodnost (Rudolf Smersu)	90
Slovenski narod in slovenska kultura (Jože Košorok)	92
Kdo so Slovenci?	99
† Mirko Javornik (A. G.)	101
Okrutna resničnost tistih dni (Alojzij Geržinič)	104
Beseda o „pozlačeni laži“ (Ludvik Puš)	111
Opombe h knjigi Škof Rožman (Ludovik Ceglar)	118
Papeži in fatimska skrivnost (Ludovik Ceglar)	121
Moji spomini na Turjak (Ernest Hirschegger)	126
Pisma	135
V spomin	141
Gabrijel in Mihael (ponatis - avtor Jože Snoj)	144
Complot de silencio	168
Darovi	platnice III

Cena te številke na 80 straneh je za Argentino 2.50 Avstralov
 Letna naročnina za inozemstvo je 12 USA dol. za navadno in 16
 USA dol. za letalsko pošto ali pa odgovarjajoča cena v drugi valuti

Correo Argentino Suc. 7	FRANQUEO PAGADO Concesión N° 5811 <hr/> TARIFA REDUCIDA Concesión N° 691	Propiedad Intelectual N° 282.486 - 18. 9. 1984 R. Falcón 4158, 1407, Bs. As.
-------------------------------	---	---